

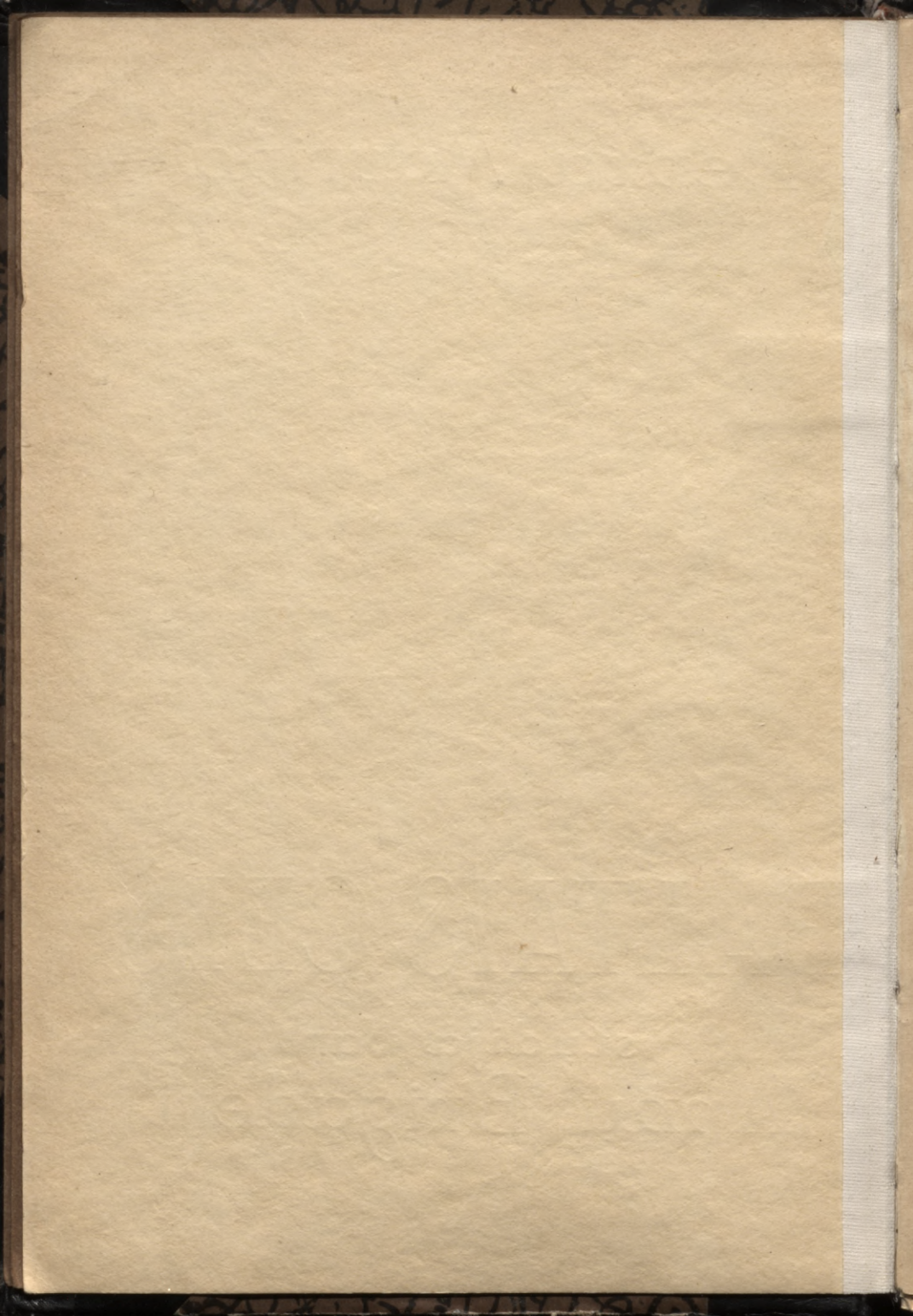
2500

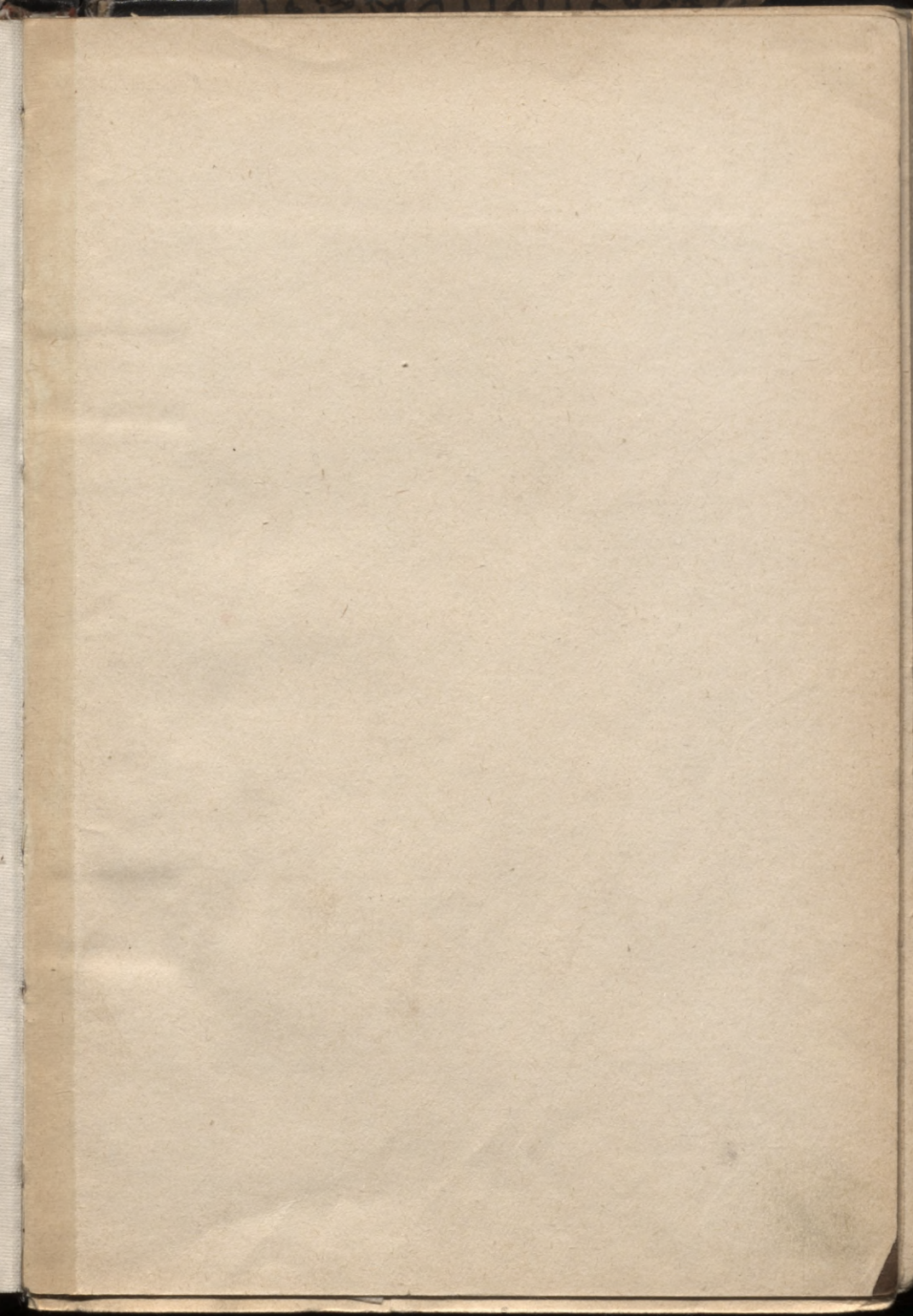
Latv. Nod

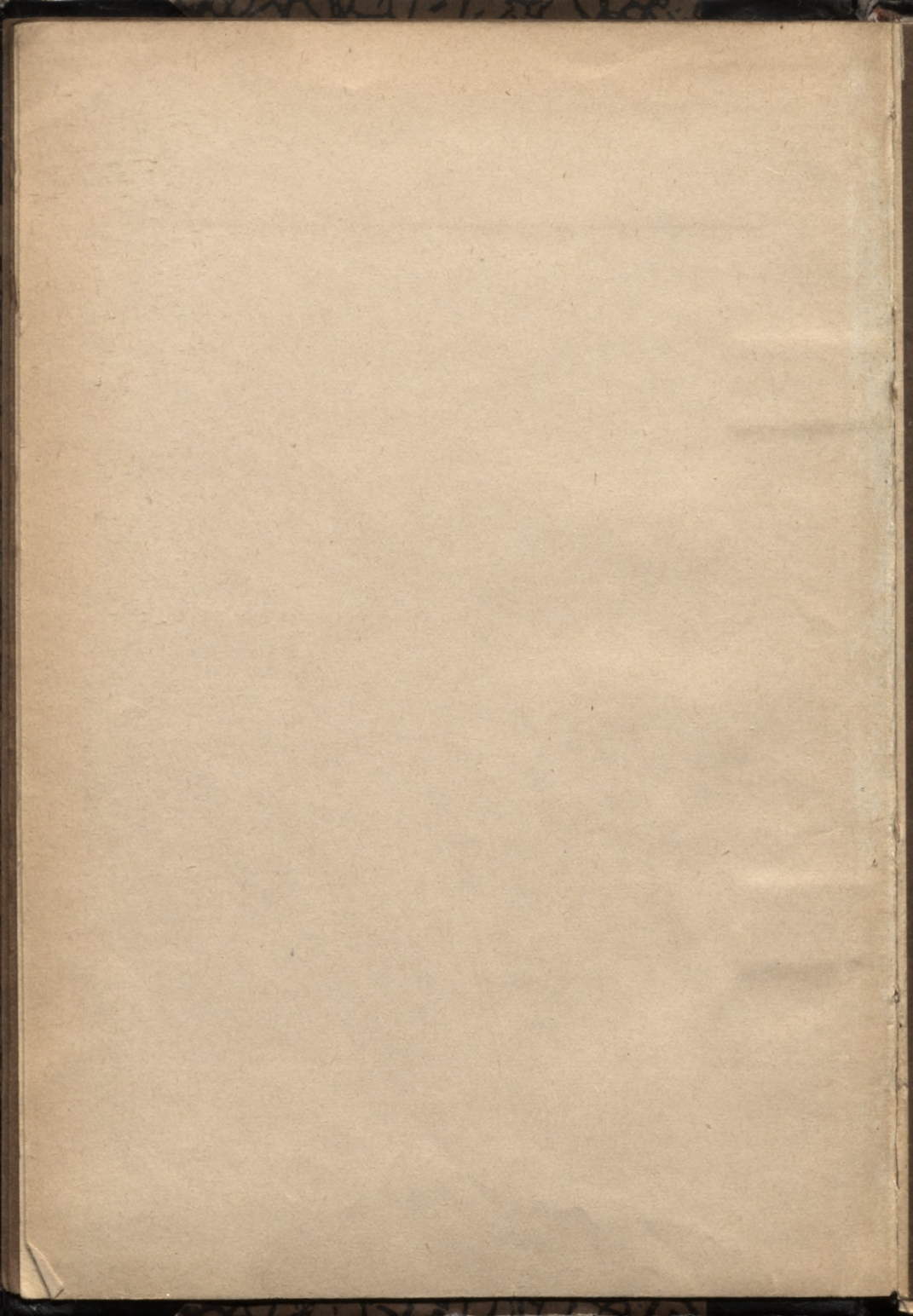
Zenta Mauriņa

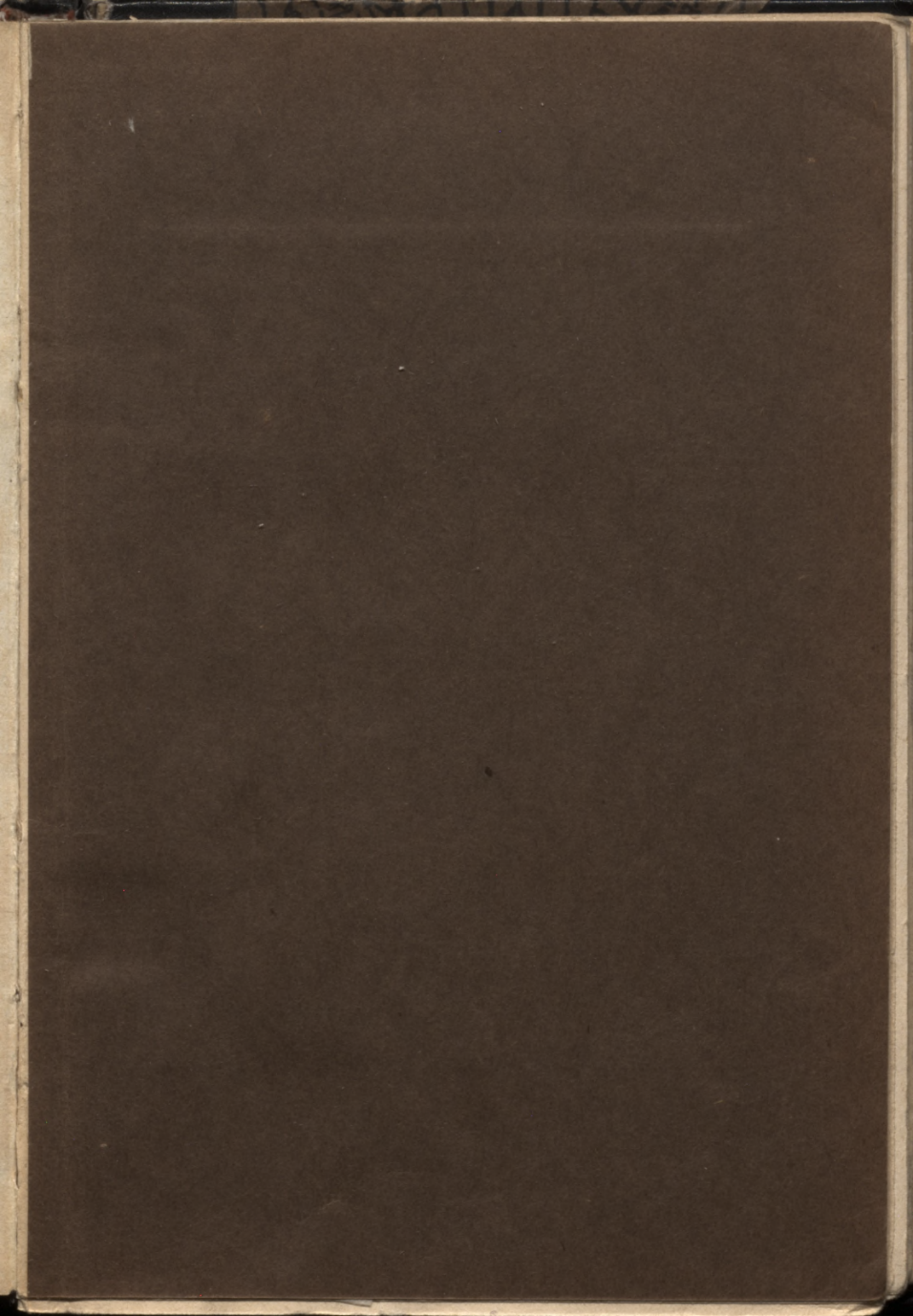
BALTAIS CELŠ

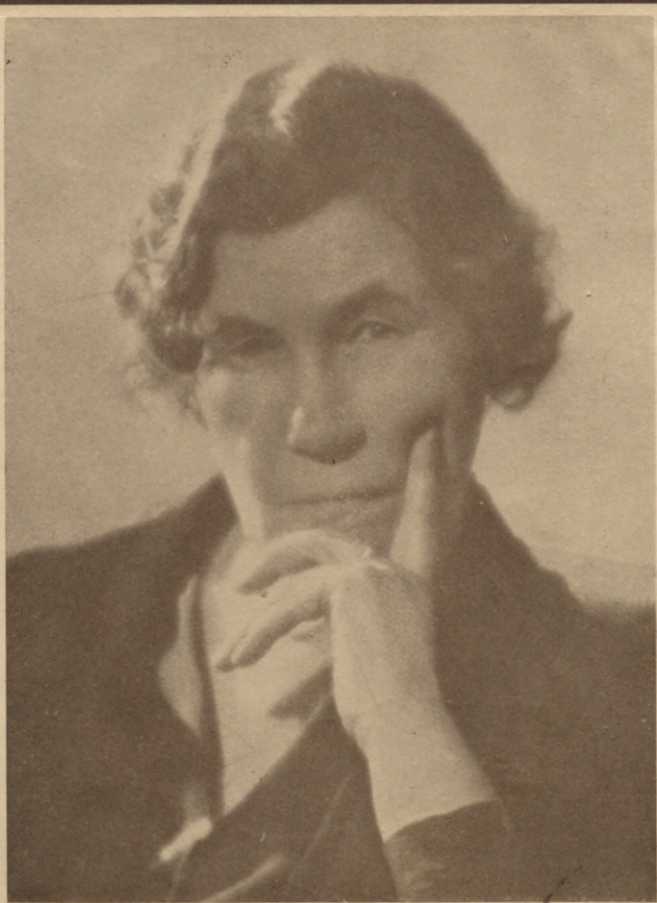
studija par
Annu Brigaderi

Anna Brigadere 1920. gadā

V

1077

Latv. Nod.

148

8
876

Zenta Mauriņa

Baltais ceļš

Studija par Annu Brigaderi

2. iespiedums

Moto:

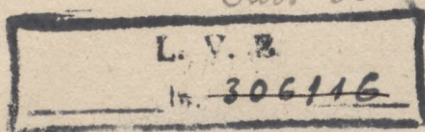
«Liec ausi pie zemes un klausies,
Kur tālumā zeme trīc:
Nāk saule, nāk baltas dienas,
Nāk tava laime līdz.»

Rīgā, 1935

Valtera un Rapas akciju sabiedrības izdevums

0309062308

Part. 59

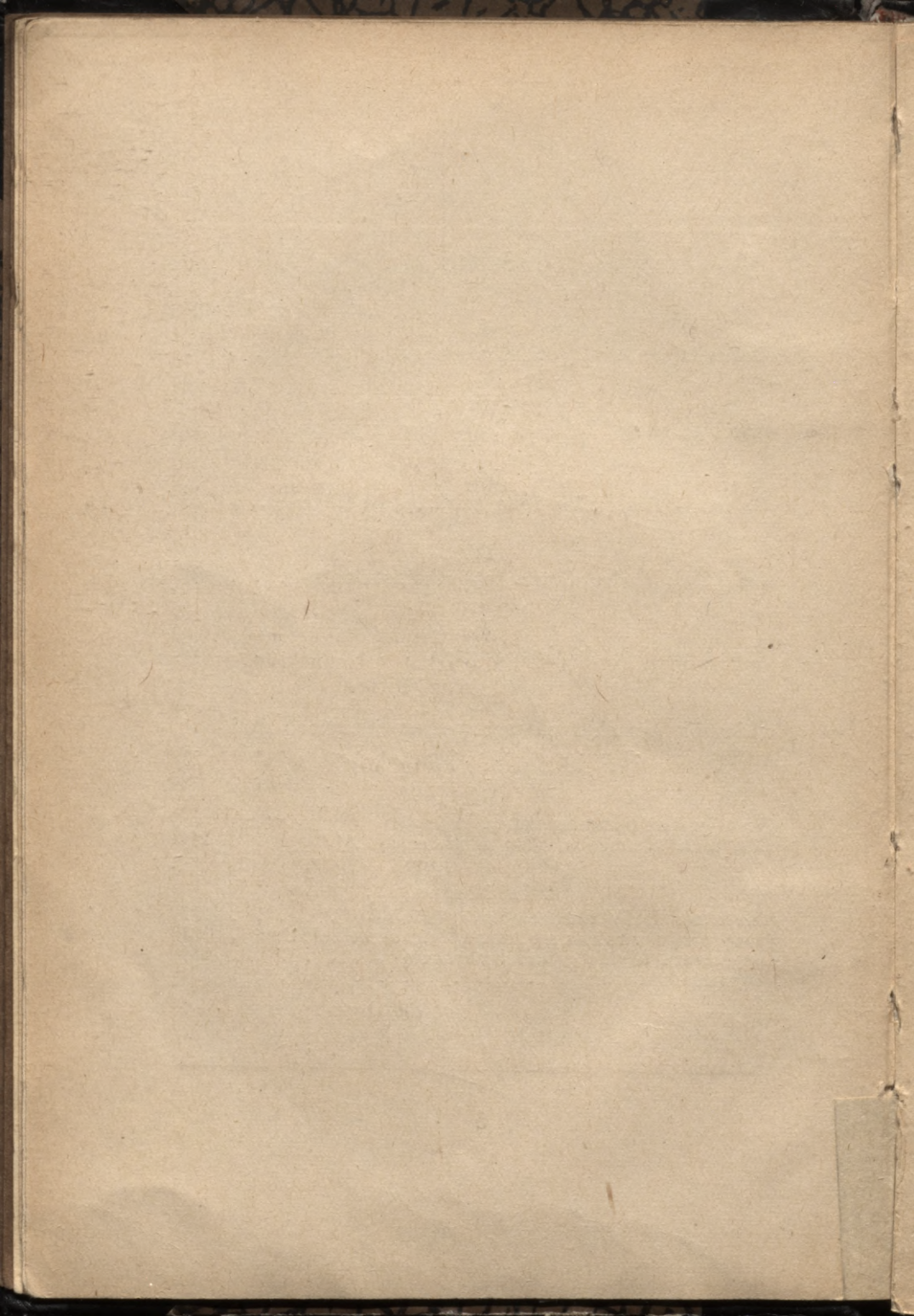
7 lps

A./S. «Izdevējs» spiestuve,
Rīgā, Elizabetes ielā 83/85.

Saturs

	Lapp.
I.	
«Dziesminiece klusā, dziļi-lēnā»	7
II.	
«Kas biju, esmu, būšu — daudzstaru kopoījums» . . .	27
III.	
«Ne tos vārdus, veiklu roku izdrāztus kā filigrans...»	63
IV.	
«Lai lielais darba tikums top rakstīts asinīs»	91
V.	
«Tautas mūži iet kāpjošā gaitā»	99
VI.	
«Mīlestība nemeklē ne vecuma, ne jaunuma, tikai dvēseli»	115
VII.	
«Viss, kas uz pasaules margo un zviļo Sūta man sveicienus, viss mani mīlo»	149
Pielikums.	
Dzīves un darbu chronoloģiskā tabula	177
Kompozīciju saraksts ar Annas Brigaderes tekstiem . .	181
Langmesera dāvāto grāmatu saraksts	183
Langmesera darbi	184

|

«Dziesminiece klusā, dziļi lēnā...»

1932. gadā visās Latvijas malās, galvas pilsētā un provincē svinēja Annas Brigaderes 35 darba gadu atceri. Toreiz vēl neviens nenojauta, ka tie ir atvadas svētki. No neskaitāmām runām un sveicieniem neaizmirstami atmiņā palicis Dr. Valtera teiktais vārds: «Anna Brigadere — mūsu latviešu sirdsapziņa».

Šie darba svētki liecināja, cik dziļi dzejniece icaugusi tautā, cik plaši sazarojusies viņas ietekme. Pašā tautas serdē viņa iesakņojusies, to nojauca katrs, kas vēroja vairāk nekā tikai mūsu dzīves virspusi, to simboliski redzēja katrs, kas viesojies dzejnieces vasaras mītnē — Sprīdīšos. Jau no tālienes zināja, ka tie pieder māksliniecei — daiļums priecināja aci.

Septembrī 1932. gadā, kādā miglaini aizplīvurotā dienā, es kopā ar savrupīgo meklētāju Zinaidu Lazdu aizbraucu uz Sprīdīšiem pie dziesminieces klusās, dziļi lēnās, kā Annu Brigaderi nosaucis viņas biografs, Pēteris Ērmanis, lielākais iejutējs mūsu literātūrā. Rīgā reizumis šķita, ka Annai Brigaderei ir sveša mūsdienu sabiedrība, teātri, dažāda veida sanāksmes ar savu bezdvēselību un lēto smīnu, ar savu uzbāzīgo reklāmu un skaļo neīstumu, bet Tērvetes krastos viņa dzīvoja saskanīgā tuvībā ar bērības atmiņām, ar dabu, te viņa iederējās kā upe, koks un pilskalns. Simbolistisks jau pašu māju nosaukums — Sprī-

dīši! Tiešām, tā īsta Sprīdīša mītne: tik mazs, un glīts, un gaišs tur ir viss. Mazā zaļā verandiņa ar baltiem priekškariem šķiet pārbīdāma kā kulise. Pati māja, bijušās dzirnavas, celta no lieliem apaļiem akmeņiem, lāgā neder dzejniecei: arī vasarā mūža sienas izdveš aukstumu. Bet dzejniece gar visām sienām likusi augt maigām, gaiši violetām un baltziedainām ipomeju vītnēm, un tā, divkāršā egļu vainagā ietverti, zaļajā apkārtņē zaļo Sprīdīši. Rāmā rudens saulē mēs staigājām rožu dārzā. Nekur citur uz laukiem neesmu redzējusi tik krāšņas rozes. Dziesminiece gaŗāmejojot tās apmīlo acīm. «Šī ir Ofēlija,» viņa saka, «un šī te Gloire de Hollande, bet viņai līdzās — ķēniņiene Auguste,» un čukstošā balsī viņa skaita pār dobi pārliokusies:

«Bet atnāk pusdienas vēl lēni zaigas,

Un manas rozes rubīnapstarotā,

Kā karalienes saules segā rotā.

Lai dzied ar mākoņvilņiem dzērvju klaigas!

Un kad es vakarā tās glāzē lieku,

Pār galdu bārstās visas debess krāsas:

«Mēs esam še, tev klusas, mīlas māsas, —

Tev tavā vientulībā starot prieku!»

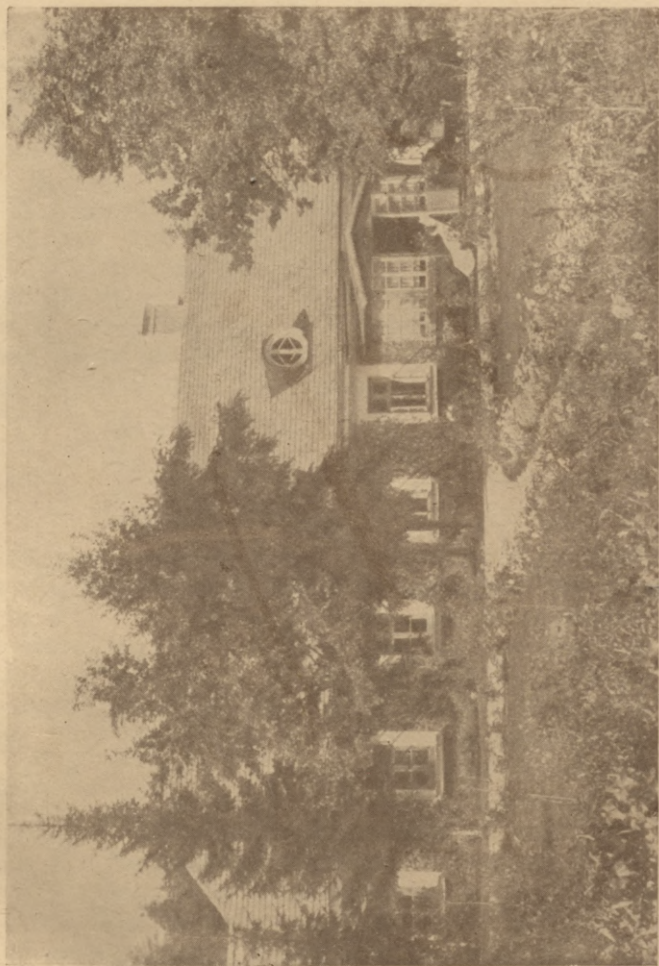
Kā laukā, tā iekšā visur pārsvarā rakstnieces iemīlotās krāsas: dzeltāns, violets un Rozentāla pilādžogu sarkanais. Sprīdīšu iekārta vienkārša, guļamistabā, kas reizē der arī par rakstāmistabu, balti lakoti krēsli un galdiņi, dziesminiece nepazīst tieksmi pēc luksusa, bet katra heta istabā, katrs stāds un katra taciņa stāsta par rūpīgi gādīgu roku. Dārzā, verandā un gandrīz visās istabās dzird Tērveti čalojam:

«Vai tās ir vēja šūpas,

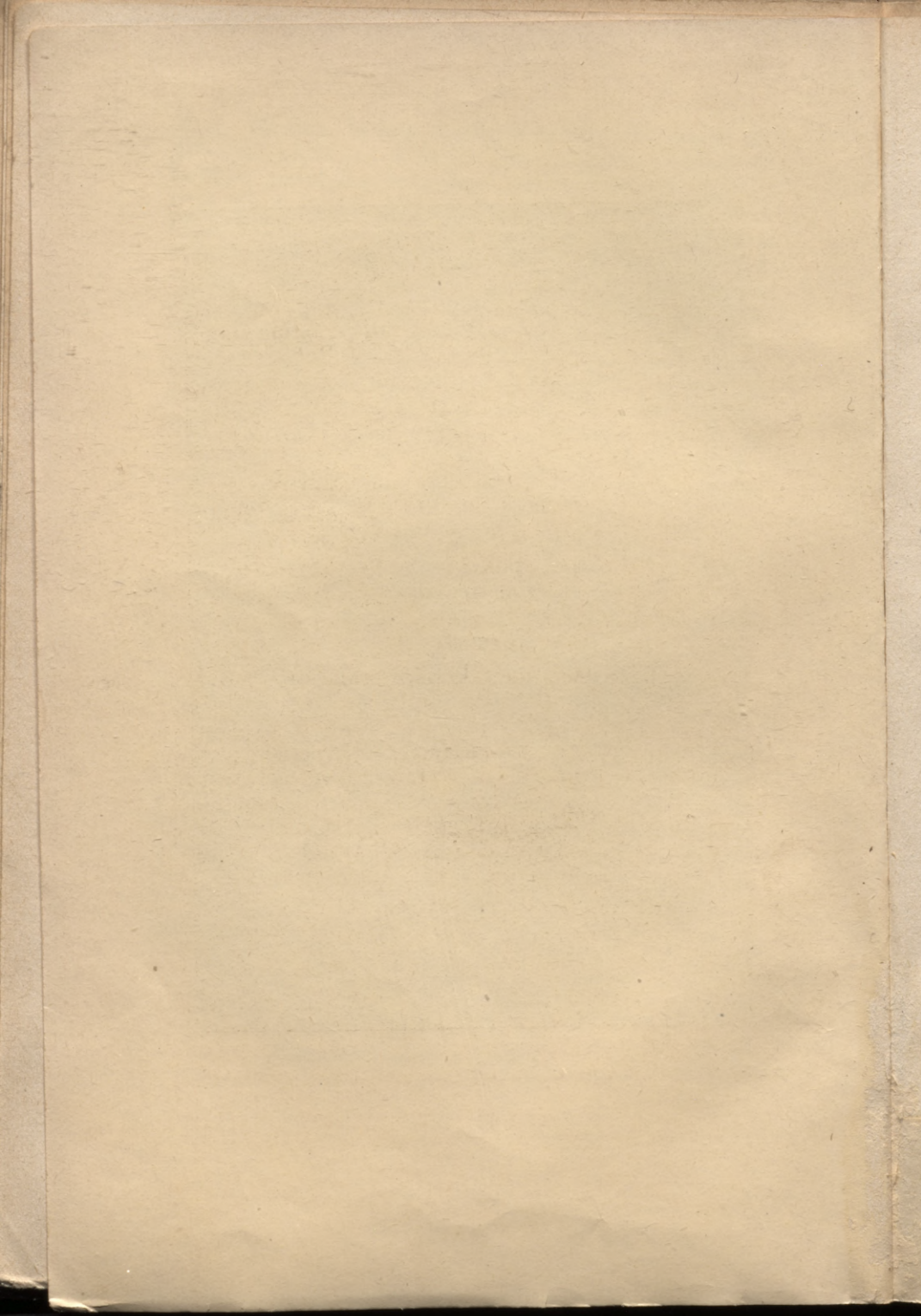
Kas kokus maigi glauž,

Vai neredzamas lūpas,

Man noslēpumu pauž?

Sprūdāsi

Šeit stāvējušas pilis,
Un atskanējis vārds,
Šeit senču gars ir silis,
Un gudrs padoms krāts.»

Saules mirdzināti Tērvetes sīkvilniši lokās cauri akmeņiem.

Šaurs tilts ved pāri Sprīdišu meža parkā. Ne-parastā draudzībā tur ar eglēm un priedēm kopā aug lazdas. Veselas lazdu alejas. Bet dziesmi-niece skumst, ka bērzi šeit nesakņojas: vienīgi dārzā aug trīs brāļi. Daudzi jaunstādīti kociņi, visa māja liecina, ka pūļu nav žēlots, lai skaisti-nātu Sprīdišus.

Aiz parka paceļas teiksmainais Tērvetes pils-kalns, viens no skaistākiem Latvijā. Anna Briga-dere te dzīvo tuvos kaimiņos ar Viestura garu:

«Šeit savu spēku ostā
Reiz pēd'jais virsaitis,
Kā iedzīts nāves sprostā,
Ir degli satvēris.»

Jā, par Viesturi viņa rakstišot traģēdiju, galvā jau viss sakārtots. «Reizēm Viesturi jūtu tik tuvu kā brāļi,» viņa saka, mūs vedot uz pilskalnu. «Viesturis bija vīrs, kas vienmēr bija priecīgs iet cīņā,» un viņa runā it kā pati ar sevi, turpinā-dama savu domu gaitu. «Zemgalei uzbrūk ienaid-nieks, viņš steidzas pretī. Nocērt mežus, aizspro-sto ceļus, sagaida laupītājus pie Misas... Tik skaidri redzu šo vīru,

«Kas ienaidniekus trieca
Pie velniem pazemē,
Kaut nāvei galvu lieca,
Bet padoties vien nē.»

Ja arī no zinātniskiem rakstiem nezinātu, ka latvju pilskalni mākslīgi radīti, ja arī nepazītu teiku, ka te zeme cepurēm sanesta, tad vērojot

Tērvetes pilskalnu, «Cukurkalnu» — kā tauta to augstā vaļņa dēļ sauc — rastos šī doma: tik dekoratīvi patvaļīgi šī mīksti zaļā piramida paceļas Tērvetes krastos. Un drusku tālāk uzkalniņā — vācu bruņinieku pils drupas, un vēl drusku tālāk — Sarkanā Krusta celtā grandiozā sanātorija, kas vakaros apkārtējā tumsā mirdz elektriskās ugunīs kā milzīgs okeana tvaikonis melnajā jūrā. Bet tur ielejā mājō Sprīdītis, Latvijas sirmās, varonīgās pagātnes, drūmās vēstures un gaismas solītājas tagadnes ietverts, mežu šalku, upes čaloņu ieaijāts — Annas Brigaderes dzejas simbols.

Mēs ejam uz sanātorijas pusi pa lielceļu «atmiņām klusām un tālām tas nosēts kā ziediem» garām rakstnieces radnieka mājām Ikšķīšiem, un iznākam vecajā kapsētā, kur baznīcas gaiļa spārnā ierakstīts 1717 — baznīcas celšanas gads. Šai baznīcas zvana namā, kas agrāk vienmēr bijis atvērts, mazā Annele, no Atmatas Pļaviniekiem uz skolu iedama un no tās nākdama, vienmēr pakavējusies kādu brīdi, nometusies ceļos, noskaidrijusi lūgšanu, kā to toreiz darījuši vai visi skolas bērni. Annas Brigaderes māte guļ Rīgā, Ģertrūdes kapos, māsa Līziņa — Ventspilī, bet tēvs — šeit Sprīdišu tuvumā. Tēvs, kam rakstniece uzcēlusi brīnišķu pieminēkli autobiografiskās grāmatās — «Dievs, Daba, Darbs» un «Skarbos vējos». Tēvs, «kam sviedri darbā lija, bet augsts un cēls bij prāts,» tēvs — mazās Anneles labākais draugs, rakstnieces gaišākā atmiņa. Tagad rakstniecei 71 gads, tēvs miris, kad viņai bija trīspadsmit gadi, bet viņa mums stāsta par savu tēti, it kā tas vakar būtu aizgājis. Tur kapsētā dus arī vasaras tveices pilnais radnieks Jānis Brigaders, ko nošāva piektajā gadā kā vienu no pirmajiem revolūcionāriem. Uz viņa kapa rakstniece noliek sarkanu rozi. «Tā daru katru reizi šurpu nākdama,» viņa klusi piebilst.

Pa kapsētu, gaŗām ķesteŗa mājai un jaukajai bērzu birzij, mēs ejam uz mazās Anneles skolu, kas nebija tāda, kā gaidīja, un vēl drusku tālāk jau redz Baļļu mājas, kur rakstniece dzimusi. Bet visam tam apkārt, visu daiļinādama un dzīvinādama, vijas Tērvetes vēsturiskā lenta. Kas bijis rakstnieceš viesis, kas klejojis šai apgabalā, tas saprot, ka Sprīdītis, izstaigājis svešas brīnummalas, laimi varējis atrast tikai dzimtā zemē.

Novakarē mēs sēŗam mazajā verandā. Ietinusi savu lielo, kalsnējo stāvu siltā lakatā, rakstniece lasa priekšā no vēl neiespiestā «Akmeņu sprostā». Lasa savā viegli plūstošā, vijīgi izteiksmīgā balsī. Jā, tāda balss var būt tikai sievietei, kas kaisli un bez atlikuma mīlējusi, kas mīlot kalpojusi, un kam mīlot nebija grūti kalpot. Aizveŗot acis šķiet, tā nav sirmā dziesminiece, bet jauna, trauksmīga sieviete. — Vecumu un jaunību nevar skaitīt pēc nodzīvoto gadu skaita. Vecs ir tas, kam sirds ir pipargrauds — cieta un rūgta. Jauns — kam sirds atvērts zieda kauss, kas gaismu un sauli sevī uzņem, kauss, kur medus un rāsas var pazerties.

«Cik Annelei būs gadu triloģijas beigās?» jautāju.

«Piecpadsmīt.»

«Kādēļ nevirzāt stāstījumu tālāk?»

Dziesminiece sevī smaida: «Tai pašā stilā, atklātā, tiešā nevar turpināt. Vēlākos gados viss vēl pārāk tuvs.»

Tik labi es pazinu šo izteiksmi viņas sejā: laipno, bet aizslēgto. Par savu intimo dvēseles dzīvi var stāstīt tikai labākam draugam, un arī tam tikai retos tuvos brīŗos. Es atceros, reiz 1932. g. ziemā viņa man pa tēlefonu nolasīja tikai pēc viņas nāves atklātībā parādījušās Sāpes:

«Ik vakaru tās stāv pie tavas gultas
Ar asām dzeldēm savu sirdi meklē
Kā svēto Sebastjānu meklē bultas...»

un teica: «Es izraudzījos tercīnu formu, jo šķiet par vissubjektīvāko jāraksta visobjektīvākā formā.» Es jautāju: «Kur iespiedīsīt?» «Pašreiz vēl nekur. Tik personīgi pārdzīvojumi jāpatur sev. Par tādām jūtām atklātībā nedrīkst runāt.»

Pie vakariņu galda, kad sveces jau bija aizdegas, viņa stāstīja par Blaumani, un toreiz likās, tādā balsī runā par sirdij tuvo. Zinaida Lazda šo vakaru ietvērusi dzejā, kuŗas noslēguma akordu citēsīm:

«Un kad vēlāk sēdāties pie galda,
Kad jau tumsa klāja dārzu, āru,
Kokos cēlās vēja šalka salda —
Kāda atmiņa Jūs padarīja vāru —
«Kas sen miris — atkal dzīvs un valda» —
Teicāt Jūs — «nāk auklēt dvē'sli bāru»...
Pieminējāt Blaumani — cik liegs —
«Bagāts vakars» — teicāt — «salds būs miegs»...
Bagāts vakars, norimst putnu klaiga,
Upes gravā lēnas žūžo liepas,
Viesturkalna teiksma izplaukst zaiga;
Miglā baltas rokas it kā stiepjās
Blāzmojums vēl kvēls uz klusā vaiga.
Vai tas kalns, kas sauc, vai teic ko liepas? —
«Anna Brigaderē!»... «jā jau, jā»...
Bagāts vakars iegulst mūžībā.

Es veŗos Annas Brigaderes sejā un saprotu: jauna būdama, tā bieŗi skumusi par to, ka nav skaista. Toreiz likās, visu pieglaudīgo maigumu paņēmusi māsa, visu stalto vijīgumu brālis. Bet tagad viņas pasmagām, kokainām līnijām veidotā seja ar neparasti mazajām, acu plakstu dziļi apsegtajām acīm pieder tām, kur par skaistumu

vairs nedomā. Tā ir seja, kas klusā, bet neatlaidīgā cīņā sev ņēmusi, ko draudzība, mīlestība un darbs spēj dot. Maigāka kļuvusi sirmgalves seja, slimība, skumjas, izlīdzene tur atstājušas savas pēdas.

Laikam gan nevienu citu rakstnieku tik bieži nav apmeklējuši ekskursanti. Brauca atsevišķi cienītāji, brauca lielāki pulciņi. Laipnā lēnīgumā rakstniece visus saņēma. Bieži gadījās, ka jau pēc dažiem mirkliem galdi bija klāti, skanēja jautras valodas un «tautasdziesmas mīlas, kas saista laikus un mūžus». Dzejoli «Ekskursija» viņa savus vasariņos viesus tik sirsnīgā viesmīlībā sveicinājusi:

«Skrej tās no lielceļa lejā
plīvošiem svārkjiem,
Ieskrej man dārzā, Zilaces
zeltainiem matiem,
Viegļas kā dūjas, šīs ārietes,
arāju meitas...
Patik tām rozēs un asteres
gaņajās dobēs;
Istabās vienkāršos galdus
un paklājus raibos
Aplāsta laipniem skatiem
un mīlošiem vārdiem.»

Neaizmirstami man palicis atmiņā vakars, kad es ar dziļu pateicību sirdī aizbraucu no Sprīdišiem. Rakstniece bija pavadījusi viesus līdz lielceļam. Autobuss jau aizriboja, bet viņa viena pati vēl palika stāvam drēgnajā, rudenīgajā vakarā, lielceļa malā, baltā pašaustā mētelī. Vējš plivināja iesirmos matus, viņa māja aizbraucējiem, augsti ceļot abas rokas — neparasti liels, balts, pasmags putns rudens krēslā.

* * *

Ļoti vārīga viņa bija pret netaisniem pārmetumiem un nāvētāju klusumu. Grūti nācās izcīnīties līdz tai vietai, kur viņa stāvēja mūža beigās, kā vienmēr grūti tam, kas iet savu ceļu, negribēdams ienirt kādā partijā, pielāgoties vispārības prasībām. Un divkārt grūti sievietei: neviena izciestā pārestība nepaliek Es-perifērijā, viss ierbjas pašā centrā, skaņš pašas sirds saknes. Tā sievietes psiholoģijas īpatnība, ka Es-perifērija ar Es-centru ciešāk saistīta nekā vīrietim, un tādēļ arī sievietei katrs apvainojums daudz sāpīgāks. Ilgi dzejniece glabāja sevī savu uguntiņu, bet kad to bija iznesusi tautā, tad droši sargāja to kailām, neapbruņotām rokām. 1907. gadā viņa rakstīja:

«Kamdēļ jūs mani nīdāt, nezinu,
Es savu uguntiņu iznesu,
Ko reiz pie svētaltāra dedzu,
Ar rokām viņu sargādama sedzu,
Un tik man bij, ko iet pret dzīves zeļu,
Kā stariņš, kas caur pirkstiem krita
Uz manu ceļu.»

Skarbos vējos pagāja gads pēc gada, bet dziesmiece apzinājās savu spēku:

«Stāvu es un savu daļu ņemu,
Un augu
Kā koks, kas debess ilgās kaisdams,
Zem akmeni pat sakni laizdams,
Ir izlauzies caur klinšu spraugu.»

Gundegas pirmizrādē viņa tumšā zālē bija raudājusi: tik svešs šķita pašas darbs. Viņa arī nevarēja aizciest, ka reiz oficiālā kritika Gundegu nosaukusi par vācu pasakas drāmatizējumu, kaut gan toreiz, kad mēs satikāmies, Gundega jau sen

bija atradusi visplašāko atbalsi tīrskanīgākās latvju sirdīs, un par spīti visām «kritikām» tapusi par vienu no visvairāk iemīļotiem gabaliem.

«Mazas tautas var būt lielas tikai ar savu mākslu» — viņa mēdza teikt. «Vai tad mums, latviešiem, nekad neuzausīs tā diena, kad vērtīgas grāmatas iznākšanu uzskatīs par ievērojamu kultūras notikumu?»

Nevaru aizmirst viņas skumjas pēc Karalienes Jānas pirmizrādes. Toreiz dziesminiece bija neparasti satraukta. Vai publika sapratis? Un vai vispār tik intīmus pārdzīvojumus var drāmā ietvert? «Naktī pirms šīs izrādes es ilgi raudāju,» tā vēlāk man stāstīja. «Ja ar šo darbu man neizdosies sabiedrību aizdedzināt, viņas sirdsbalsi atmodināt, — tad bezcerībā jānoliek spalva.» 18. novembrī 1932. gadā pirmizrāde — viņas pēdējā pirmizrāde — noritēja svinīgi, bet — auksti. Gara modrums viņai šoreiz piešķīra savādu jaunavīgumu. Kad dziesminiece iznāca uz skatuves pateikties, es dzirdēju sev līdzās čukstam: «Tas taču nevar būt, ka viņai 70 gadi, tik jauna un vingra viņa izskatās.» Un tāda toreiz arī bija viņas balss — jaunavīga un vingra. Velti viņa pēc pirmizrādes gaidīja atbalsi savam saucienam: «Tā īsti taču neviens nav sapratis, un varbūt tā bija mana pēdējā pirmizrāde,» viņa teica telefoniskā sarunā nākošā rītā. «Bet pašai liekas, ka tas varbūt mans dziļākais darbs. Katrā ziņā — vispersonīgākais.» Pēc maza brīža vēl piemetināja: «Un otro galveno motīvu — mīlestību uz savu tautu un dzimto zemi, ilgas, lai visa tauta kļūtu par vienu saimi — vai tad to nejūt katrā Jānas vārdā?» Kad nākošā vakarā apciemoju dziesminieci, viņa lasīja priekšā «netaisnās atsauksmes». Atceros, cik ļoti bija sašutusi par Sociāldemokrātu: «Karaliene Jāna abstrakcija, fantazija. Nekā no konkrētas dzīves un dzīvīem cilvēkiem... Pārāk krasi kontrasti mai-

nās tik nejauši un ātri... trūkst vismazākās un elementārākās motivācijas. Tamdēļ arī visas drāmas kompozīcija atstāj pārāk samocītu, samākslotu un izdomātu paņēmieni iespaidu, par kuŗu kopsummā varētu teikt: — tas ir prāta un rutīnas rezultāts, bet ne drāma, kur ar īstenību būtu kaut jaušami simboliska sakarība... Tamdēļ gribot negribot jāatzīst, ka pēc Pastariem Anna Brigadere nav paspērusi nevienu soli uz priekšu un, tā tad, palikusi uz vietas...»^{*)}. Un Pēdējā Brīdī: «...uz svariem likta auglība un neauglība. Karaliene Jāna ir dziļais, labais, gaišais, bet viņas mīla nav svētīta no auglīgas saules un zemes Mātes, viņa nav māte. Tauta viņu mīl kā skaistumu, bet nepieķeras tai, kā pieķeras mātei. Tamdēļ tautā viņu no sevis aizraida... Jānas vietu ieņem auglīgā Āgista. Auglīgā Māte ir labā. Bet Anna Brigadere šē viņu (Āgistu) rāda kā nelaiimes nesēju, kā tautas postītāju...»^{*)}. Smags sadugums aizklāja dziesminieces seju: kā nu kritiķis, pats būdams dzejnieks, tā var pārprast? Un arī tās citas atsauksmes neesot labākas. Kur nu rast spēku turpmākam darbam? Viņas balss aizcirtās asarās, un es domāju: mainās laikmeti, mainās virzieni, bet cilvēku stulbā netaisnība paliek arvienu tā pati.

Augsti paceltas pār pilsētas elektrisko ņirbu un dunoņu, mēs sēdējām viņas klusajā istabā brāļa dzīvoklī, kur mākslinieka Rubja zīmētās, dzeltanās oša mēbeles, latviskā rakstā izausti priekšdari, paklājs, koka svečturis pie griestiem — viss gaišās krāsās, mierīgās līnijās. Nav nekā spoža, nekā ārkārtīga. Mājīgi, vienkārši. Dzesminiece sēž, kājas pavilkusi zem sevis, uz dīvāna, par kuŗu šad tad mēdza paironizēt: «Pārāk īss

^{*)} Sociāldēmokrāts Nr. 239. 22. nov. 1932.

^{*)} Pēdējā Brīdī Nr. 263. 20. nov. 1932.

šis divāniņš, vai arī es — pārāk gaŗa. Nevaru izstiepties. Tā vien liekas, būs jāgādā cits, bet tad atkal aizmirstas.» No sienas uz mums raugās Rozentāla reprodukcija: Princese ar pērtiķi un oriģinālskice Pie piestātnes, turpat drusku tālāk — Rēriča Madonna Oriflamma — madonna ar miera karogu, gandrīz virs tās Cimmermaņa mets Gundegas dekorācijai, tad Rikmaņa rakstnieces portreja, tā paša gleznotāja Sprīdiši vasaras krāšņumā, Štrāla Lauku skats, stūrī — Dzeņa krūšu tēls viegli smīn par visu, bet grāmatu skapji klusē. Dziesminiece nerunā, dvēsele iegulst šaubu ēnās, nogurusi, sadugusi sevī viņa sēž, galvu ieglaudusi rokās. Bet tad pēkšņi atdzīvojas seja, atmosfā: «Nē, ir tomēr arī tādi, kas saprot.» Un viņa min Zinaidas Lazdas atsauksmi Jaunākās Ziņās, rāda drauga piānista C. vēstuli, kādas provinces skolotājas sveicienu. «Tā nav oficiālā prese, bet tie ir tādi — kā to lai saku?.. klusi varoņi — jā, šie klusie varoņi man vistuvāki, viņu vārdā es nosaukšu savu jauno, pašreiz kārtojamo stāstu krājumu.» Viņas seja apskaidrojas, jaunā, vēl neveiktā darba blāzma gaismo pārpratuma akmeņiem aizsprostoto ceļu.

Slava nāca vēlu, lielā slava ļoti vēlu un vislielākā tikai pēc nāves. Varētu jautāt: vai tad dižam māksliniekam slavas vajag? Vai nepietiek ar to, ka dara savu darbu un nes sevī apziņu par veikto? Savās atmiņās par Blaumani dziesminiece skumst, ka draugam bija jācieš no piesmakušās, nemākulīgi paviršās, jā, pat perfīdās kritikas, un piemetina: «Rūgti ir domāt, kā būtu spārnota dzejnieka enerģija, ja, dzīvs būdams, tas būtu saņēmis kaut desmito daļu no tās atziņas, ko tagad ziedo viņa piemiņai.»*). Rakstīdama par

*) Rūdolfs Blaumanis. Atmiņu kopojums. Pēterā Ermaņa redakcijā. 25. lapp.

Blaumani, Anna Brigadere domāja arī par sevi. Atceros, ka viņa mēdza teikt: «Reiz jau mani sapratīs, es zinu, ka sapratīs. Bet kas man no tā būs?» Viņa arī šad tad tā nedroši ieminējās par Nobela prēmiju. Ja Zelma Lagerlefa saņēmusi šo prēmiju, vai tad arī viņa to nebūtu nopelnījusi? Vēstulē 3. X 32. viņa man raksta: «Varbūt... tie kungi atmostos un pārdomātu, ka taču Latvijā arī kaut ko raksta un ka nebūtu slikti iekļūt, tā — pasaules godā — ar visu tautu līdz. Tas būtu Latvijas gods, ne jau tā rakstnieka. Bet sievieti izbīdīt pirmā plānā — par to mūsu zemnieku dēli negrib dzirdēt ni-ni.»

Mākslas, tāpat kā dzīves likums ir mijiedarbība. Vienā no savām brīnišķīgākām pēdējā laikā rakstītām dzejām «Sirds pestītāja» Anna Brigadere atzīstas:

«Kad citu bēdas saprotu kā vainu,
Kas nepelnītām as rām acīs kāp,
Tad sajūtu to dzelmi brīnumainu,
Kur pasaul's sāpes tā kā savas sāp.»

Un tā tas arī ir: caurmēra cilvēkam, lai atrastu savu dzīves jēgu un pilnskanīgumu, lai izjustu nepieciešamu iekšēju spraigumu, pietiek viena cilvēka mīlestības, bet lielais mākslinieks dāvā sevi visai tautai, savā sirdī nojauzdam visas tautas atbalsi. Jo pilnīgāka atbalss, jo krāšņāka dziesma.

Zinātnieks var savus rakstus gadiem ilgi glabāt rakstāmgalda atvilktnē — viņš strādā ar galvu, bet mākslinieks dod sirdi un prasa sirdi pretī. Raksta nevis mākoņiem un zvaigznēm, bet dzīviem cilvēkiem un gaida dzīvu cilvēku atbalsi. Kad šo vienkāršo patiesību sapratīs, māksla plauks vēl neredzētiem ziediem. Bet kad to sapratīs? Mūsu tautas dižgari smagi izjutuši vienpatības lāstu. Vai netop drausmi, iedomājoties viņu pēdējo stundu? Vai tā nav pārmetums mums

visiem? Blaumanis mira gluži viens somu sanātorijā, apkalpotāji atrada viņu no rīta uz mutes guļam gultā. Kad draugi dzimtenē atvēra zārku, tie tikko pazina skrandainajā velā tērpto rakstnieku ar gludi noskūto seju un šķībi saspiesto degunu. Poruks mira ārprātīgo iestādē, un nebija nevienas rokas, kas tumšā moku stundā vēsinātu viņa karsto pieri, uzņemtu sevī pēdējās stundas izmisumu. Un Rainis atvadās, tikai svešautietīm klāt esot.

Ir trīs vienpatības veidi: svēta vientulība, skumja atstātība un rūgta atšķirība. Vientulība ir pašgribēta un auglīga, radošam garam tā nepieciešama. Vientulībā aizgāja Kristus, arī Zaratustra, lai, atraduši sevi, atgrieztos pie cilvēkiem un sevi izdāvinātu. Skumjā atstātībā cilvēks paliek, ja visi no viņa aizgājuši un viņu moka apziņa, ka viņš nevienam nav vajadzīgs. Tad «mēmā bezvārdībā dvēsele stomās» — kā Anna Brigadere to saka. Vai arī: «Ai, atstātība, kas gan tevi baudīt alks?» Trešā vienpatības veidā — atšķirtībā tumst izmisums. Viņā cilvēks dzīvo kā Toričellija tukšumā: neviens viņa sauciena nedzird, viņam nolaupīta iespēja aiziet pie citiem. Rūgto atšķirtību izcietā Poruks Čiža vājprātīgo iestādes aizrestotā istabiņā. Arī Bēthovens pazina to.

Vienmēr atradīsies kādi, kas māksliniekam labprāt palīdzēs nest lauru vainagu, bet kur ir tie, kas nebaudīsies pieskārties ērkšķu vainagam? Mākslinieka dzīve un personība nepastāv vienīgi no augstspraiguma radīšanas lidojumiem, ir arī gurums, nespēks un šaubas. Un taisni šais brīžos mākslinieks vairāk kā jebkurš cits cilvēks — jo mākslinieks visu pārdzīvo kāpinātā veidā — ilgojas sapratēja, piedevēja. Bet savādi: ikdienas cilvēkam vēl piedod vājumu, bet no dižgara vājuma novēršas īgnumā. Labprātāk nekā atvēr-

tām acīm raudzīties dižgara sājpu izvagotā sejā,
to aklām acīm apzeltotu ceļ pjeDESTālā. Bet vai
dzīvs cilvēks nav vairāk par nedzīvu elku?

Nē, ne slava, ne godkāres barība vajadzīga
māksliniekam, bet skaņu uztvērēji, dāvanu saņē-
mēji, iekšējas iespējas raisītāji. Ja tādu nav, ja
tādiem netic un netic arī Dievam, kas gaida māks-
linieka veltes, tad rakstīt nevar. Mākslinieks,
pašreiz esošos cilvēkos nerazdams atbalsi, raksta
illūzionārai publikai (kā to darījis Stenders un
arī Nicše) cerībā, ka tā sapratīs un atsauksies pēc
simt vai divsimt gadiem.

Kvēli lūdzoša prasība pēc atbalss un atbalsta
pilda Annas Brigaderes pēdējās dzejas. Atstā-
tībā Sājpu dzirksts pārrauj dzejas pavedienu un
dzejnieci pārņem

«Izmisa, kas mūžam zvan', nav vērts,
Jo atmests, pārbaudīts tu un par vieglu svērts.»

Ja sirds sauc un nesasauc, tad šķiet

«Rīti nenoveic un nenoveic to prāts,
Kas dziļās nomodnaktīs asinīs ir krāts,»

un vēl neuzplaukušie vārdi stingst ledū.

Kādas mokas dzejoli Dziņas:

«Un likt tad raudāt, raudāt cauru nakti,
Lai noslāpētu brūces ugunīgas.»

Ja skatāmies vēsturiskā perspektīvā, tad, no
četriem mūsu klasiķiem — un tie neapšaubāmi
ir nakšņaini dziļais Poruks, rudenīgi rezignētais
Blaumanis, tvirtais kalnākāpējs Rainis un dzīves
apliecinātāja Brigadere — dzejnieces mūžs bijis
visharmoniskākais, visgaišāki tas noslēdzās, bet
raksturīgi, kā pēdējās, Kalngalos sakrātās dzejās
bieži izskan sājpu un atstātības motīvs. Bet to-
mēr — pāri visam taisni pēdējā laika dzejās vai-
rāk kā jebkur izjūtams tik labi pazīstamais lē-
nīgi pacietīgais smaids. Ieejot rakstnieces ziem-

cietes nopietnajā pasaulē, mēs visur jaušam ticību
neredzamai, bet viszinošai rokai:

«Tu nespēj vairs, tad pienācis Mans laiks,
tad tevi nesišu uz Savām rokām.»

*
*
*

Annas Brigaderes nāves ziņu saņēmu vasaru
vadīdama Mūrmuižas Tautas universitātē. Tai
mirkli atmiņā atplaiksnījās visa dvēseles saulai-
nība, ko biju iesūkusi kopā ar viņu pavadītās
stundās.

Anna Brigadere aizmigusi uz mūžu — tā ziņo
tālrunis. Prāts neaptver, sirds nepieņem īso un
skaidro ziņu. Vēl šodien es taisījos viņai rakstīt
vēstuli, un tagad... Es esmu viena lielu lielajā
muižas ēkā. Auksts vējš šalc vecos kļavos un
ozolos. Asas lietus lāses sit pret logu. Uzvirpuļo
atsevišķa dzeltāna lapa. Rudens nojauta. Bet
kaut kur tuvu es dzirdu lēnu un skaidru balsi:

«Ir Vasarsvētki. Jaunā druva līgo
Kā sirds, kas pukst no noreibušas laimes.
Skan tālu tērces. Sanēdamas švīgo
Par ziedu druvu māju bišu saimes.»

Mūrmuižā man nav dzejnieces kopoto rakstu, bet
atsevišķas rindas uzplūst skaidrā skanīgumā:

«Es esmu daļa no tā lēnā spēka...»

un tad:

«Es jūtu! Tūkstoš veidos —
Tas dzīvībai mans sveiciens...»

Savā pirmajā dziesmu krājumā pirmajā dziesmi-
ņā viņa tā dziedāja. Vai tikai pirmā dziesmu
krājumā? Vai viņa dzīvību un gaismu tā nav

sveicinājusi visu mūžu? Vēja elsās skan Bēthovena sonātas op. 2. Nr. 1. akordi:

«Baigās mokās kāda miesa mirst,
Baltos pal'gos klāta nāves cisa.
Bezgaltelpā kāda dves'le nirst,
Gulbja dziesmā atklindama visa.
Prieks un sāpes izkaisās kā smilts,
Vieglaš top nu manas spārnu vēdas.
Sveiki, pasaul's gudriba un vilts,
Sveikas manas mūža lielās bēdas.»

Man ir auksti vecajos pils mūros, kaut krāsns aizkurināta kā ziemā. Šeit, Mūrmuižas tautas universitātes nodaļā, Anna Brigadere bijusi mūsu viesis Mātes dienā, maijā 1930. g. Tā bija mūsu gaišākā Mātes diena. Viņai bija jābrauc no Sprīdīšiem uz Rīgu un no turienes ar auto uz Mūrmuižu, pie Valmieras. Tas ir tāļš ceļš. Jautāju, vai nebūs par grūtu. Atbildēja: «Būs gan grūti. Es nelabprāt izkustos no Sprīdīšiem, ja reiz tur esmu aizbraukusi. Bet Mūrmuižas tautas universitātē gribu būt. Mani šī iestāde interesē, nav taču otras tādas Latvijā. Dzirdēju stāstām, tur ļaudis vēl mīlot dzejnieku, tur ideālisti esot. Es ticu garīgam spēkam latviešu tautā, jā, reizēm starp visvienkāršākiem lauciniekiem atrod gaišas, skanīgas sirdis.» Es negribēju, lai dziesminiece pārāk labi domātu par jauno tautas universitāti un stāstīju par turienes cīņām, par neticīgiem smējējiem, par to, cik grūti nodaļas vadītājam savu domu — nodibināt mazu kultūras centru tieši uz laukiem — izvest dzīvē, piemetinādama: «Par to varētu uzrakstīt traģēdiju.» Bet dzejniece laikam nebija sadzirdējusi un teica: «Jā, jā, būs sižets lieliskai komēdijai.» Un mazajās, zilajās acīs iedzirkstījās humors, kas visu seju pārlēja kā saules šaltīm. Toreiz lūdzu, lai lasa vai stāsta kaut ko Mātes dienai piemērotu. Viņa

pasmaidīja: «Ak, kādēļ jūs nerīkojat tēva dienu? Tad es varētu stundām ilgi stāstīt. Ievediet taču Tēva dienu kā papildinājumu Mātes dienai.» Toreiz arī jautāju: kādi vismīļākie ziedi? Atbildēja: «Dzeltāni vizbuļi, sviestenes. Vienkāršas puķes, bet saule ir viņās un viegli tās šūpojas vējā.» Cik simbolistiski, ka viņas mīļākie ziedi nav karaliski lepnas, izšķērdīgi krāšņas rozes, ne arī izvaļīgās ārzemju orchidejas, ne arī pārsmalcinātās, sāpīgi reibinošas tūberozes, bet pavasarī visās plāvās plaukstošie dzeltānie vizbuļi, eņģeļu galviņas. Apaļie dzeltānie vizbuļi ar savām uz iekšu vērtām ziedlapiņām tik pabeigti un sevī noslēgti, viņi tik koši dzeltāni, it kā saule tur būtu sakrājusies. Tik latviskas ir šīs puķes, kas pavasarī aug katrā grāvmalī, katrā kalna nokarē. Dzeltāno vizbuļu vainadziņiem bija greznota zāle. Ļaudis sanākuši no tuvienes un tālienes. Zāle un visas blakus telpas pārpildītas. Ir nepanesami karsts, bet dzejniece stāv slaida un brīva, savā gludā brūnā samta uzvalkā un skanīgā, izteiksmīgā balsī nolasa nodaļu no Kvēlošā loka — Arvja atveseļošanas slimnīcā. Klausītāji seko svētsvinīgā pacilātībā. Dzejniece pateicas asarām acīs. Visu auto pieber ziediem, dzeltāniem vizbuļiem, narcisēm, ceriņiem. Viņa aizbrauc, mīlošu mātes sirdi svētidama mūsu toreiz vēl nedroši uzsākto darbu. Un palika gaiša svītra. Vēlāk viņa šai pavasara dienai veltījusi dzeju:

«... Bij slēgušās visas plaismas.
 Tur teica: mēs sveicinām tevi
 Un mīlam par stariņu gaismas,
 Ko mūsu dvēselēm devi.
 Un es šo uguni krāju,
 Ko izstaroja Jums acis,
 Kā skopulis sevī racis,
 To aiznesu līdz uz māju...»

No sienas uz mani raugās viņas Mūrmuižas tautas universitātei dāvātā ģimetine. Ietinusies baltā lakatā. Smaida.

«Kā ticīgs bērns es vadu sevi pašu,
Plūst līdz šā klusuma visdziļai sanai,
Jo atkal drikstu atvērt dves'li plašu
Es jaunam brīnumam un pielūgšanai.»

Katru reizi, būdama ar viņu kopā, esmu jutusi viņas rāmo, radošo spēku, un tikai reti viņas skumjas. Pēdējo reizi es viņu redzēju īsi pirms viņas aizbraukšanas uz Sprīdišiem, ja nemaldos, tas bija 22. vai arī 23. maijā. Viņa nejutās labi. Tveicīgā pavašaņa dienā viņa atbrauca ar auto, ietinusies biezā mētelī ar lapsas ādu virs tā. Pārmetu, ka braukusi tik savārgusi. «Ak,» viņa atbildēja, «reizēm tā liekas, ka vajag braukt. Vajag, vajag, nevar atlikt...» Toreiz mēs ilgi runājāmies. Manīju, ka viņas dzirde ļoti pasliktinājusies. Viņa stāstīja, ka nupat izlasījusi Galsvorsija Fortsaitsagu, bet tā nemaz neesot patikusi. Neesot nekādas jēgas, nevarot saprast, kā dēļ autors visu to stāstot. Vasaras lektirai paņēmusi līdz Vikijas Baum «Leben ohne Liebe» un kādu H. Kaizerlinga darbu. Sāpīgi es nojautu, cik viena viņa jūtas. Stāstīja par savu slimību, labi viņu kopuši, viss, kas par naudu dabūjams, esot bijis. Un viņa tā klusi piebilda: «Bet tās rokas, kas par mani gādāja, bija aizmaksātas, un tas reizēm tik bezgala grūti...» Atcerējās savu slimību Maskavā, bēgļu laikos, toreiz esot trūcis visnepieciešamākais, bet tā bijusi drauga roka, kas viņu kopusi un nekas nav licies grūti... Stāstīja par saviem turpmākiem darba nodomiem, par dzejoļu krājumu, par sakārtoto stāstu krājumu, par jauno drāmu Viesturi, par vienu otru draugu, kas agrāk bieži virinājis viņas durvis, bet tagad — dažu vēsās smiltis sedz, un daži vai

nu aizmirsuši, «vai arī nav viņiem vairs interesanti ar mani.» Izvadot viņu, sažņaudzās sirds: viņas citreiz tik vingrais augums bija mazliet saliecies, drebuļodamās viņa tinās kažokā. «Kaut nu Dieviņš dotu siltu vasaru, tad es varbūt vēl atspirgšu Sprīdīšos.» Aiziedama tā rezignēti pasmaidīja.

«Tālai planētai nu nesu es
Mūsu ugunsкура dzirksti kvēlu.
Dieva kalvē nesu viņu sviest,
Lai to tālu sauļu vēji aijā;
Lai par jaunu kosmosu tā riest,
Zvaigznē iedegdamās jaunā maijā.»

Satumst. Bēthovena sonāta Op. 2. bija viņas visvairāk iemīļotais mūzikas gabals. Tagad dzejnieces vārdi tik cieši savijušies kopā ar šo mūziku. Es aizdedzu petrolejas lampu. Auksta lietus pielijuši vaid vecie koki. Arvienu retākas top to rakstnieku rindas, kas spēja kaut ko līdz nāvei iemīļot.

«Es nāvi tam no lūpām skūpstīšu,
Nekas no viņa mani nevar šķirt.
Prieks būtu bijis dzīvot, prieks būs mirt.»

Kaut kur telpā lido rindas no viņas visskaistākās pasaku drāmas.

Reiz Rīgā viņa bija atnākusi uz vietējo Tautas universitāti, un kad klausītāji viņu lūdza nolasīt vienu no viņas vismīļākiem dzejoļiem, viņa lasīja Rudenī: dzejniece stāv viena pret salto tāli uz dzeltānām lapu klajām un rokā tur kailu zaru:

«Bet rokā dreb man kailais zars,
Ar viņu silti pulsi pukst,
Nākošo pumpuru podziņas čukst:
Nāks pavasars!»

Rudenī domāt par nākošā pavasara plaukumu — tā Annas Brigaderes mākslas un personības īpatnība.

Aizgāja dziesminiece dzīves rudenī ar pavasari sirdī, latvju sievietes ilgu, bērna gaviļu uztvērēja, latvju tautas kāpjošās gaitas ticētāja. Aizgāja un paņēma sev līdz savu gaišo ticību, savu ētisko spēku, savu Vasarsvētku mākslu. Kas mūs tagad sasildīs?

«Kas biju, esmu, būšu —
daudzstaru kopoījums.»

49. lp. XIII.*)

Viņa aug sirsnīgi mīlošā apkārtnē. Māsa ir skaista un mīla, brālis ir labs un stiprs, māte gādīga, bet visam pāri stāv tēvs, kā sūrajai dzīvei dziesminiece devusi jēgu, celdama tai pieminekli savā autobiografijā. Zīmīgi, ka Anna Brigadere parasti nesaka «vecāki», bet «tēvs — māte». Visiem sīkiem notikumiem pāri stāv tēva, saulainā savrupgājēja, tēls. Atmiņu grāmatā viņas acis atkal un atkal met skatu atpakaļ, meklēdamas tēva seju — tā patīk viņā skatīties un atminēt tās domas, ko mazā meitene nespēja tvert. Bet jau mazajai Annelei tēva domas šķīta «kā putni zeltītiem spārnu galiem. Viņas lido augstu, augstu pa svētām vietām, pa debess klajumiem un strelles ar visām paminām lido tām līdz.» (266. lp.¹**).

Tēvs, Krišjānis Brigaders, cēlies no saimnieku dzimtas Kalnmuižas pagastā, bet pašam viņam māju nebija. Tēva tēvs bija saimnieks Ilēnos, kur palika viens no dēliem, citi apprecējās citās mājās, bet Krišjānis apprecējās ar mežsarga Vanaga meitu Lavīzi. Māte bija maza auguma, tēvam bija dziesma, ko māte vēl pēc tēva nāves atcerējās ar klusi laimīgu smaidu:

*) Romiešu cipars apzīmē Kopotu rakstu sējumu.

***) Mazais cipars augšā apzīmē triloģijas daļu: ¹ Dievs, Daba, Darbs, ² Škarbos vējos, ³ Akmeņu sprastā.

«Maza mana līgaviņa,
Tā kā ciema cielaviņa,
Satin zīda nēzdogā,
Iebāž svārku kabatā.»

Anneles sirds dalīta starp rūgti dzedro, mūžam norūpējušos māti un gaiši rāmo tēvu, kas nevar saprast, kā var nedot, kad pašam ir un kaut arī pašam tik ļoti maz. Un tēvam krīt Anneles sirds lielākā daļa.

Aši skarbā māte bažas, kad kurpes saspiedušas mazās meitas kājiņās, bet tēvs tās paņem savās rokās un auklē kā slimo bērnu, kamēr Anneles asaras pārvēršas smieklos. Māte rājas, kad meitene iegrimst sapņos, kad domas aizmirst rokas, aizskriedamas tālu jaunu pasaulu klajumos. Tādos brīžos māte liekas kā tālāk atgājusi, kā svešāka palikusi: viņa laikam nekā nezina par Anneles domām. «Kad Annelei tīri neviļus paspruka laukā no domu virknes kāds jautājums vai izteiciens, par kuru lielie dažreiz sirsnīgi smējās vai paraustīja plecus, no mātes viņa par to dabūja bārienu vai pat plauku.» (359. lp.¹). Bet tēvs tādās reizēs tikai izbrīnījies paskatījās uz savu mazo meitu, viņam bija tāds savāds smalkums uzminēt citu domas. Kādā sapnī, ko dzejniece līdz mūža beigām skaidri atcerējās, viņš meitai uzlicis galvā zelta vainadziņu, it kā nojauzdams viņas neikdienišķās dzīves gaitu.

Agri Annele vēro, ka katrs no viņas vecākiem vērtē dzīvi savādāk. Tēva acīm viss bija labs, uz nevienu cilvēku viņš neturēja greizu prātu; ja nevarēja sadzīvot — aizgāja, ja nevarēja sacīt labu vārdu, nesacīja nekā. Viņš zināja, ka ar katru bērnu, ne tikai ar savu, jārunā laba valoda un zināja arī, ka katram bērnam vajag prieku. Kad tēvs, slims gulēdams, cieš lielas sāpes, viņš aizrāda meitenei: «Ēj nu, meit, laukā, tas nav

priekš bērna.» Neaizmirstami atmiņā iespiežas tie retie brīži, kad tēvs bērnu paņem klēpī un lielām, starojošām acīm to noskūpst. Viņš arī ir tas, kas pirmais māca Annelei, ka bērziņu nevajag lauzt, ka arī tas Dieva bērns, dzīva radībiņa. Viņa smagā, tulznainā roka prot ne tikai celt izkapti un cirvi, bet arī noglāstīt mazās meitas galviņu. Tēvs ir mazrunīgs, bet liels dziedātājs, latvisku gaišumu dvēselē, priekam ir atvērtas visas viņa iekšienes durvis. Savā biografiskā skicē dzejniece saka:

«Tēvs dažreiz klusi gaišs un dziļi domīgs,
Bet valodās kad laidās, nebij stomīgs,
Un kad par lielām lietām runa gāja,
Ap viņu klausīdamies vīri stāja.»

(297. lp. XI.)

Savas šīs zemes dzīves pēdējā vasarā dziesminiece Kalnmuižas kapos bija likusi uzcelt tēvam pieminekli, kuŗa akmenī iecirsti vārdi: «Darbu kas darīja tā, kā kalpotu Dievam.»

Tēvs varens darbā, viss viņam veicas, jo viņš strādā ne tikai ar rokām, bet arī ar domām un sirdi. Viņš izstaigāja smagas gājēja gaitas, bet nekad viņš nebija vergs, — vergs, kuŗu dzen. Māte ieģrima darbā, kā nirējs ūdenī, bet tēvs droši airēja darba straumē. Kad māte viņam pārmet, ka viņš vaigu sviedros strādā, bet visus labumus saņem cits, viņš atsaka: «Tas mans paša prāts, jo man patīk tāda raušanās... te ir vai katru dienu jauns darbs, pie kuŗa tad vari likt savu spēku un padomu.» Viņš nesūrojās par to, ka viņa celtās ēkās viņš pats nedzīvos: «Nedzīvošu es, dzīvos cits, tāpat kā es esmu dzīvojis cita celtos mūros, cilvēkam par cilvēku jāgādā.» (120. lp.¹).

Viņš priecājās par lekno zemi, kas iestrādāta dos kviešus biezus kā mūrus, kaut arī šie graudi

nebirs viņa apcirknī. Priecāties par labumu, kas pašam nepieder, vai tā nav galvenā cēluma pazīme? Suns iekāro tikai to, kas tieši skaņ viņa instinktus: desu kunga rokās viņš pamana, bet vienaldzīgi paiet garām saimnieka sēra drēbēm. Jo zemākā pakāpē cilvēks stāv, jo vairāk viņš cieni tikai to, kas birst viņa paša klētī. Liksmot par labumu, lai tas piederētu kam piederēdams, sveicināt gaismu, lai tā nāktu no kurienes nākdama — to var tikai sirdī dziš cilvēks. Skaudība un ne-novidība ir verga pazīmes. Reti ir tie cilvēki, kas spēj patiesi līdzjust līdzcilvēka sāpēm, bet vēl daudz retāki tie, kuŗus iekšķīgi gaismo līdzcilvēku prieks.

Tēvs ir zemes ilgotājs, klusos svētceres brīžos viņš no Dieva izlūdzas zemi.

«Jā, zeme, zeme! Tas bij it kā buŗams
Vārds, visiem svēts un dārgi turams.
Kad slepus vēroju, ka dažreiz maigu
Tēvs lūgšanā uz Dievu cēla vaigu,
Es domāju: nu prasību tas Dievam sniedza
Lai zemi dod, ko kungi bargi liedza.»

(297. lp. XI).

Zemi meklēt viņam nozīmēja taisnību meklēt. Kad ziemas vakaros sanāk vīri, tad kā strauti upē, tā viss beidzot satek vienā runā: par zemi, un visu runu vidū ir Anneles tēvs. Kad viņš runā, citi vīri vērīgi klausās un neviens nekrīt starpā.

Arī pret saviem pāridarītājiem tēvs nejūt naida. Kad jaunais kalps apgalvo, ka sava taisnība ar rungu rokā jāmeklē, Anneles tēvs lēni atbild: «Vai pumpurs izsitīs, ja tu viņu atplēsīsi ar varu, priekšlaikā?.. Visam ir savs laiks.»

Tēva tēlā sakoncentrēts mūsu vecās paaudzes pacietīgais lēnīgums, visa mūsdienās tik reti sa-

stopamā gaisma, kuņas stari salasīti atziņā: «Ko ar labu panāks, tas būs, ar jaunu jau ne tik.»

Anneles tēvs, kas vienmēr prot savaldīties, latviskais gara aristokrāts, baltais labietis, pieder tai pašai kurzemnieku ciltij, kā latviešu patriarchs Krišjānis Barons, gudrais Fricis Adamovičs un pati dzejniece. Šis cilts pazīmes: lēnīgums, širsnība, apzinīga un sīksta izturība darbā, kautrība, vienkāršība. Vienkāršība kā harmonijas nepieciešama un neatņemama daļa, un nevis vienkāršība kā primitīvisms. Šie vecie labieši līdzinās simtgadīgiem ozoliem mūsu izcirstos mežos: viņu skaits top arvienu mazāks.

Labietim labi klājas ne tādēļ, ka viņam lielas bagātības, bet tādēļ, ka viņš nekad tik tālu nepazemojas, lai žēlotos un gaudotu par nedienām. Ir nepareizi domāt, ka tiem, kas staigā pāceltu galvu, nav jānes smaga dzīves nasta. Nē, nevis nastas vieglums dara vieglu gaitu, bet iekšējais spēks — un tāds ir labietim:

«Labi bija labietim
I sniegot, i lijot,
Man nebija labumiņa
I baltā dienīnā.»

Kalpa sieva Aņus veco Krišjāni — Anneles tēvu — tik zīmīgi sauc par Kalnu — un tādi cilvēki arī monumentālizējas atmiņā kā kalni apnicīgi vienmuļā līdzenumā.

Plašajā Zemgalē aug mazā, reizē nīprā un kautrā, ziņkārīgā un biklā rokpeļņa meitenīte ar saviem četrkājainiem draugiem: Krančeli, Brūnaļu, Zvaigzni, Ziedaļu. Aug trūkumā un skarbu vēju appūsta, bet viņas sirdī nav rūgtuma. Katros Jurgos jānoārda tikko celtais lizds. Šķirstot autobiografiju, šķiet, tur plaukst mūžīgs pavasaris, svilpo strazdi, un atkal jau Jurgī ir klāt, un gājēji aun kājas uz jaunu dzīves vietu. Tēva ve-

zumam, pašā augšā uzsiets galds, kājām pret mākoņiem. Tur Annelei vieta. Viņa tur sēd kā baldachīnā, kuŗa jumts ir no zila debesu zīda, baldām mākoņu rozēm izrotāts. Lipīgi, plaukstoši zari glāsta viņai vaigus, tāpat kā priekš gada, un dzeguze sauc: «Kukū! Kur nu?» «Uz citu vietu, uz citu vietu!»

Agri viņa pazina dzīves sūrmi. Vakaros, lai taupītu eļļu, ģļeņos šad tad vēl dedzina skalus, kas spīd no sveķiem kā zīds un lip kā medus. Pašizlieta svece toreiz vēl liels dārgums. Ar izbrīnu mazā meitene apskata vecās mātes iedoto cukura graudiņu, nezinādama lāgā, ko ar to iesākt. Arī ar medus maizīti viņa nezina ko darīt; uzmanīgi viņa iebāž savu mēles galiņu lipīgā, saldi dzēligā slapjumā. Gards? Nē, nemaz! Bija jānopurinās. Tik tādēļ, lai dabūtu medus maizi, viņu ņēma līdz ciemā, bet medus garša šķiet tik sveša, ka meitene, viena atstāta, savu medus maizīti paglabā sētā sakrāutos žaģaros. Maizes Annelei nekad nav trūcis, un mātes ceptā maize arī sausa ir tik garda, un pavasaris Avotos šķita tik pilns, ka nevarēja ar desmit rokām to saņemt: gardās skābenes, gleznie zaķu kāpostiņi, kuŗus bērni pavasarī ēda pilnām mutēm, nēmaz vēl par bērzu sulām nerunājot, tas bija dzēriens, kāds pašam ķēniņam trūka. Nē, trūkumu Annele nepazina: svētdien kviešu ķilķēni, pirmdien tauku putra, otrdien balandas, trešdien piena putra, ceturtdien atkal ķilķēni, piektdien grūdenis, sestdien biezputra. Un ganos iedamai, kas viņai varēja liegt sapņot par grāfu pilīm, kur «zelta sienas, porceļa trauki un glazūru grīdas.» Pa sniegu brienot uz skolu, ceļi gan ir asinaini noberzti. Bet kas par to? Un kaut māmiņa, mundra un aša, cauru dienu tek kā atspole un kaut bieži tai pasmaga sirds, jo bērnu nākotne tumša un nenoteikta, tad tomēr šie ļaudis prata to, ko tagad rei-

zēm izlepušie bagātnieki neprot: atšķirt darba dienu no tās, kas veltīta Dievam. Un kaut arī ziemsvētki ir tikai pudelē iebāzts egļu zars ar trim svecēm, gaiši viz svētku gaisma, tā iemirdzas vairākkārt gadā, bet vismirdzošāki Lieldienās un sevišķi Vasaras svētkos. Vairākkārt tos Anna Brigādere aprakstījusi gaišām pastelu krāsām, mocartiski dzidrās melodijās. «Vasarsvētku nakts! Visi celiņi nu ir noslaucīti, visās mājās ir pušķotas palodas un durvis, visi griesti nosprausti pilādžiem, vilkābelītēm, ceriņiem. Meijas noslēpumaini šalkoja, ja neviļus tām kāds pieskārs, sapņos izstiepdams roku... Vasarsvētku nakts! Lauki rasas pilni, meži un dārzi ziedu un lapu. Visi pumpuri žigli, žigli iet briedumā, lai var uz-ziedēt ar rīta sauli. Jo tad tik sākās īstie Svētā Gara svētki... Svētais Gars! Tas ir tas visnoslēpumainākais, ko Annele var iedomāties. Maz par viņu ir stāstu. Tik ir zināms, ka tas parādījies pašos pirmos Vasarsvētkos baložu drēbēs un iedevis mācekļiem ugunīgas mēles, ar kuņām tie varējuši visās pasaules valodās runāt...» (lp. 21, 22²).

Meitene aug kopā ar priedēm, kas ir klusas un gudras, kā māte, ar bērziem, kas veldzē slāpes un zaļām rokām rāda ceļu debess zilgmē. Ar lieliem neiznāk daudz runāt, bet viņai pašai savas valodas ar kalniem un kokiem. Dziesmas un domas ir labākie draugi. Domas «mainīgas kā mākoņi, ātras kā elpa un dažbrīd smagas kā zemes pītes, kad laužas ap jautājumiem, kas nedodas pārkost, kā pārakmeņoti rieksti. Un nedod miera, un nevar tās nokratīt. Tad uz ātru roku vajaga sākt dziedāt, tad ir atkal sirds brīva.» (lp. 67².)

Pakāpeniski viņa iepazīstas ar skarbo ārpa-sauli — ganos, svešajās mājās, skolā. Un divējādi viņa reagē uz to: priekā un iežēlā. Viņai ir prieks par darbu, par zvaigznēm, par vēju, par lielo mežu, par mazo suni, bet visvairāk par spē-

cīgo tēvu. Un līdzās šim pateicīgajam priekam par visu esošo jau agri aust atziņa: «Varbūt viss, kas mīļš, ir tik žēl.» (159. lp.².) Annelei ganos vismīļāks ir mazs jēriņš, kas negrib pieņemties ne brangumā, ne spēkā, un mednieka aizšauto pīli viņa cieši pieglauž pie savas dzīves asumā satrūkušās bērna sirds. Bet ne tikai aizšauta putna un slima jēra ir žēl, žēl ir arī tēva, kad māte to sarāj, pārmezdama tam pārāk devīgu roku, pārāk iecietīgu valodu. Šai iežēlā pret visu vājāko, pret trauslām saknītēm, smalkiem asniem, vāriem kustoņiem un arī pret darbā spēcīgo, dievināto tēvu, kas tik pazemīgi cieš klusu, kad māte «runā šķērsu», jūtama Anneles mātes sirds, šī drebošā sirds, ko dzirdam pukstam visos Annas Brigaderes darbos, un kas viņu padara par mūsu vissievīšķīgāko rakstnieci, jā, varbūt par mūsu vienīgo rakstnieci, kas pieiet pasaulei kā mīloša māte.

Mazās Anneles sirds ir kā uzmanīgs putns uz zara, viņas dvēseles taustekļi ir arvienu modri uz visām pusēm pastiepti. Kad viņa dzird vecākus par to runājam, ka dzīve ir grūta, sešgadīgā meitene jautā: dzīve? dzīve? kas tā tāda ir dzīve? Bet tēvs un māte, nesaprazdami viņas jautājumu, tikai turpina savu sarunu. Mazajai meitenei, tāpat kā vēlāk pusaudzei un vēl vēlāk savrupīgai rakstniecei, bija vienai pašai jātiek galā ar sevi un pasauli. Dzīve stāvēja visapkārt tuva un tumša kā siena. Kā lai rastu ceļu šai tumsā, jo tumsā taču nevar palikt, nevar dzīvot. Tumsa bija jāizvirpina ar domu paveidiem, kā māte virpināja savas vilnas lēkšķes, un nebija palīga, «kā pašas spēki, nekādas gaismas kā viena maza, kvēloša sirds. Dzīves tumsai vajadzēja izkust tajā kvēlē.» (36³.)

Augot skarbos vējos, daudz kā bija žēl, daudz kas sāpēja, bet kad māte, vērodama meitenes tra-

mīgumu un neizprotamo aiziešanu sevī, jautāja, ko tā meitene tāda, vai kas sāp? Annele nevarēja nekā viņai atbildēt, un māte tad paskaidroja: «Tu audi, tad jau sāp šur un tur... Tas viss no augšanas.» — Jā, un vai tā arī nav? Jo lielākā spraigumā aug, jo vairāk sāp. Vislielākie to vislabāki zinājuši. Kā citādi arī būtu izskaidrojamas skumjas, ko vērojam dižgaru sejās? Šīs skumjas tik intensīvas, ka reizēm šķiet visi dižgari pieder vienai saimei. Šīs skumjas ir dižgaru cilts pazīme, kas izkaisīta visās zemēs un laikos, gādā, lai neizbālētu un nesajuktu jēdzieni: labs un ļauns, liels un mazs, taisns un netaisns.

Dzimusi Baļļu mājās (atmiņu grāmatā tās nosauktas par Aizpriedēm), kas atrodas trīs kilometru attālumā no tagadējiem Sprīdīšiem, viņa gadu veca būdama līdz ar vecākiem no turienes aiziet, maina vairākkārt dzīves vietu, kamēr nonāk vectēva mājās Īleņos, kur arī paliek vairākus gadus. Īleņus dziesminiece uzskata par savu īsto dzimteni, triloģijā viņa tos nosaukusi par Avotiem, un tie arī bijuši viņas bērnību atmiņu bagātākais avots. Astoņu gadu vecumā Annelei jāšķīrās no Īleņiem-Avotiem, kopā ar vecākiem viņa pāriet dzīvot uz Jaunajiem Lozberģiem, kas Skarbos vējos nosaukti par Atmatu un raksturoti vārdiem «jaunā dzimtene kā delna plika».

Kad tēvs mirst, Annelei 13 gadu. Ģimene izklīst. Māsa Līziņa strādā kā šuvēja Jelgavā un paņem Anneli sev līdz. Atcerēdamies šo Jelgavas laiku, rakstniece saka: «kur vien raugos, es esmu kalta akmeņainos žņaugos». Kopā ar māsu Annele šuj vācu mājās un dzird no māju kalponēm piezīmi «tā adata ir nabagu meitenu maize». Tur jānorij viens otrs rūgts kumoss. Baroniete viņas vairākkārtējo sveicienu neatņem, viņa skatās meitenei pāri ar tādu skatu, it kā viņas vietā būtu gaiss. Asaras sakāpj acīs: «Vai tad es nemaz ne-

esmu cilvēks?» Reizēm darba tik daudz, ka tas jāšāk, kad zvaigznes vēl lielas un starainas dzirkstēja aukstajā pirmausmas gaisā. Un abas māsas, pieliekušās mazajai petrolejas spuldzītei, strādāja sevī ierāvušās, jo neizgulēts miegs un rīta dzestrums stindzināja locekļus. — Tā no kalpa meitas izaug mūsu dižā rakstniece Anna Brigadere*).

Neizsakāmi maigas ir attiecības starp abām māsām. Annele apbrīno lielo un skaisto māsu, un Līziņa jauš, ka māsā kādi noslēpumaini digļi, ka vāros asnos slēpjas spēks. Atmiņu tēlojumā Uz baznīcas ceļa dziesminiece Līziņu sauc par «savas bērnības sardzi un mīloto gādnieci». Līziņai visbiežāki veltītais epitets ir «daiļa». Viņai acis kā vijolītes un mati kā kastāņi rudenī. Mazā meita mīl savu skaisto māsu, bet sirdī reizēm smeldz: kādēļ viņai nav tāda skaistuma? Līziņas tēls ir zīmēts sevišķi gaišām krāsām, jūt, ka katrā vārdā drebēja līdz mazās Anneles un lielās Annas mīlošā sirds. Abas māsas kopā lasa, kopā uzpoš mājas svētkiem, šai divsirdžu vienībā katrs prieks top skanīgāks. Annele nevar beigt apbrīnot māsu, kas tik labprāt smejas un dzied, tik drosmīgi pārkāpj visām likstām pāri un no savām sirds durvīm prot atvairīt Rūpju mātes roku. Visi priecājas par Līziņu, visi viņu gaida. Paņem viņas smieklus un vārdus un domā, ka paši ir tie, kas ir tik jautri. Mazā Annele, sevi salīdzinot ar māsu, tik zīmīgi saka: «Tev nemaz nevajaga vēl vest dāvanas, tu jau pati esi dāvana. Bet ar mani tas tā nav.» (236³.)

Viena no drūmākām bērnības atmiņām ir Līziņas slimība. Annelei tikai pieci gadi, bet Līziņas slimību viņa izjūt kā lietū piemirkušu vil-

*) Sīkākus biografijas datus skat. P. Ermaņa vērtīgajā grāmatā «Annas Brigaderes dzīve un darbi».

Iaini, kas tai gulstas ap pleciem, bailēs satumsušām acīm viņa stāv pie māsas gultas, skatās uz to, kā uz kaut ko svešu un nesaprotamu, jo Līziņai nav vairs ne smaids, ne dziesmas. Un vai bez smaids un dziesmas tā vēl ir Līziņa? Bet tai dienā, kad krīze ir gaŗām un drudzis kritis, Annele lec un gavilē. Viņa savu prieku stāsta visiem, gan bargai Kaminskenei, gan sunim Citronam, viņa staigā it kā lielā gaismā iegrimusi, un ja Citrons būtu sapratis cilvēka bērna valodu, viņš varētu dzirdēt kaut ko tādu: «Miļlais debesu Tēvs, paldies nu! Paldies nu, ka Līziņa vesela!»

Jelgavā vakaros mazā Annele bailpilnā nepacietībā gaidīja Līziņu pārnākam. Līziņas novēlošanās viņu satrauc līdz sirdssaknēm, varbūt mā-sai kas ļauns noticis? Viņa nevar iemigt, un kad māsa beidzot veŗ istabas durvis sveika un vesela, ar saldu tviksmi valgās lūpās, viņa tikai klausās māsas balsī — cik baigi bija bijis bez tās —, un liekas nav nekā jaukāka par šo balsi. Psiholoģiski apbrīnojami pareizi zīmēta mazās māsas greizsirdība. Līziņas saderināšanās ar tirgotāju Preiķšatu Anneles sirdī, kas vēl neprot citu saskatīt, sacel protestu: kā viņa mani tā var aizmirst, mēs tik labi dzīvojām, kam viņai vajag tāda Edgara? Neviens Edgars to tā nemilēs, kā es to mīlu... Māsas saderināšanās dienā viņa aizskrien no svinībām uz kapsētu un raud, bet atgriežas klusa, apmierināta: vajag sevi pārvarēt, vajag prast priecāties par citu prieku. — Līziņas kāzās Annele savā bērna sirdī instinktīvi asāki izjūt svešā vīrieša rupjo roku nekā pieaugušie. Līziņai piedzima meita Elfrīda, tā mira, un arī pati Līziņa agri mira, dzemdēdama dvīnīšus, kam arī nebija lemts dzīvot šai saulē, bet to Anna Brigadere vairs neappraksta. Par to, kas pārāk sāpēja, viņa cieta klusi.

Nodzīvojusi dažus gadus pie precētās māsas

Ventspili, viņa kopā ar māti atgriežas Rīgā, lai tur sākumā turpinātu tās pašas mājšuvējas gaitas un vēlāk, kad brālim ir mazs veikaliņš, stāvētu aiz letes un apkalpotu pircējus. Toreiz viņai ir 20 gadi un arvien dziļāk savā sirdī jāaprok sapnis kļūt par dziedātāju. Vienīgais, ko var — īsos vaļas brīžos dziedāt visas zināmās un pašizgudrotās dziesmas. Kad brālim veikaliņš jāslēdz — tas atmeta pārāk mazu peļņu — Anna atkal pelnās kā šuvēja dažādās mājās. Un tad, kad vairs citas izejas nav, viņa 1882. gadā kopā ar Martu Pēbārtu aizbrauc uz Maskavu. Aizbrauca sasāpējušu sirdi, jo Rīgas Jāņa baznīcas ērģelnieks P. K. aizdedzinājis grūti apslāpējamu liesmu. Tuvināja mīlestība uz dziesmu un mūziku, simpatijas bija abpusīgas un intensīvi širsnīgas, bet kad jaunajam ērģelniekam bija jāizšķīras starp Annu, kurai nebija nekā cita, kā adatas sadurti pirksti un daiļskanīga balss, un Z. jaunkundzi, kurai bija liela manta un arī skaistums, viņš izšķīrās kā parasti tādos gadījumos mēdz darīt. Saraudātām acīm, spītīgi slēgtu muti aizbrauca Anna. Vēlākos gados sieviete mīl dziļāki, atvērtākām acīm, bet nekad ar tādu noslēpumaini pavasarīgu trauksmi un smaržpilnu ticību sev un izredzētam kā tad, kad otrais gadu desmits noslēdzas.

Maskavā bērnu audzinātājas vieta valsts vācieša ģimenē, kur arī jāpilda istabenes pienākumi. Krata drudzis, 40 grādi, bet vēl jāapkalpo viesi. Tifs. Slimnīca. Un atkal bērnu audzinātāja, šoreiz krievu ģimenē, Jaroslavā. Atgriešanās Rīgā. Jādara kaut kas, lai maizes kumos kļūtu drošāks. Viņai jau 23 gadi. Pārvarēdama visus šķēršļus, viņa iestājas Reinšes augstākās meiteņu skolas pēdējā klasē un absolvē to vienā gadā, tā iegūdama mājskolotājas diplomu. Un nu sākas bezpriecīgas mājskolotājas gaitas, kas ar isiem

pārtraukumiem turpinās divpadsmit gadus. Mirst māte. Bajāriski staltais brālis apprecējies, tiklab viņš, kā viņa daiļā kundze Maija darbojas Rīgas latviešu teātrī kā aktieris un dziedātāji. Anna Brigadere labprāt gribētu vismaz noskatīties kādu latviešu izrādi, bet sīkais peļņas darbs to stingri iejūdzis savos ratos. 1891. gadā izdodas pāriet dzīvot pie brāļa un svainenes, kas toreiz mitinās Parka ielā, šaurā divu istabu dzīvoklīti. Te viņa iepazīstas ar vienu, otru mākslinieku, kādu īsu laiciņu ņem mūzikas stundas pie Vigneru Ernesta. Strādā brāļa grāmatu veikalīnā. Tad atkal mājskolotāja, ilgus gadus kalpodama tai pašā ģimenē, jo arī sūri ikdienišķā grūtumā viņa — gluži kā tēvs — bija ietiepīgi izturīga. Biežas maiņas viņai bija pretīgas.

Slima, gultā gulēdama, izmantodama brīvo laiku, viņa 1893. gadā uzraksta savu pirmo stāstu «Slimnīcā», ko iespiež trīs gadus vēlāk. 1897. gada vasarā ārstējas Ārensburgā, un tas arī ir tas gads, kas pārtrauc kalpotājas gaitas. Viņa pārnāk uz Rīgu, dzīvo pie sirsnīgi mīļotā brāļa un svainenes (Berga bazārā, Elizabetes ielā un vēlāk Brīvības ielā 24) un darbojas tikai kā rakstniece. Brāļa ģimenē viņa jūtas kā drošā ostā, pateicīgi sevī uzņemdama tuvinieku labvēlības atmosfairu. Dzīvo viņa klusi, sevī ievilkusies, atklātības dzīvē maz piedalīdamās. Vilis Olavs Baltijas Vēstnesī un Berga bazāra kalendārs iespiež viņas pirmos stāstus.

Viņa klusumā auga, klusumā nobrieda. Skarbiem vējiem, akmens sprostam, ceļa jūtīm viņa sveika izgāja cauri, jo viņas sirdī bija pavasaris. Tāds rēns, lēns pavasaris, kāds te pie mums, ziemeļos, Latvijā, mēdz būt, kas sāpīgi nāk un lēni nāk, bet tomēr nāk un uzvar. Rakstnieces lēnaudzītes dzīvē izvijas cauri tautas dziesmas motīvs:

«Pamazām es dzīvoju,
Pamazām Dievs palīdz,
Pamazām bite nes
Pa vienam ziedīnam.»

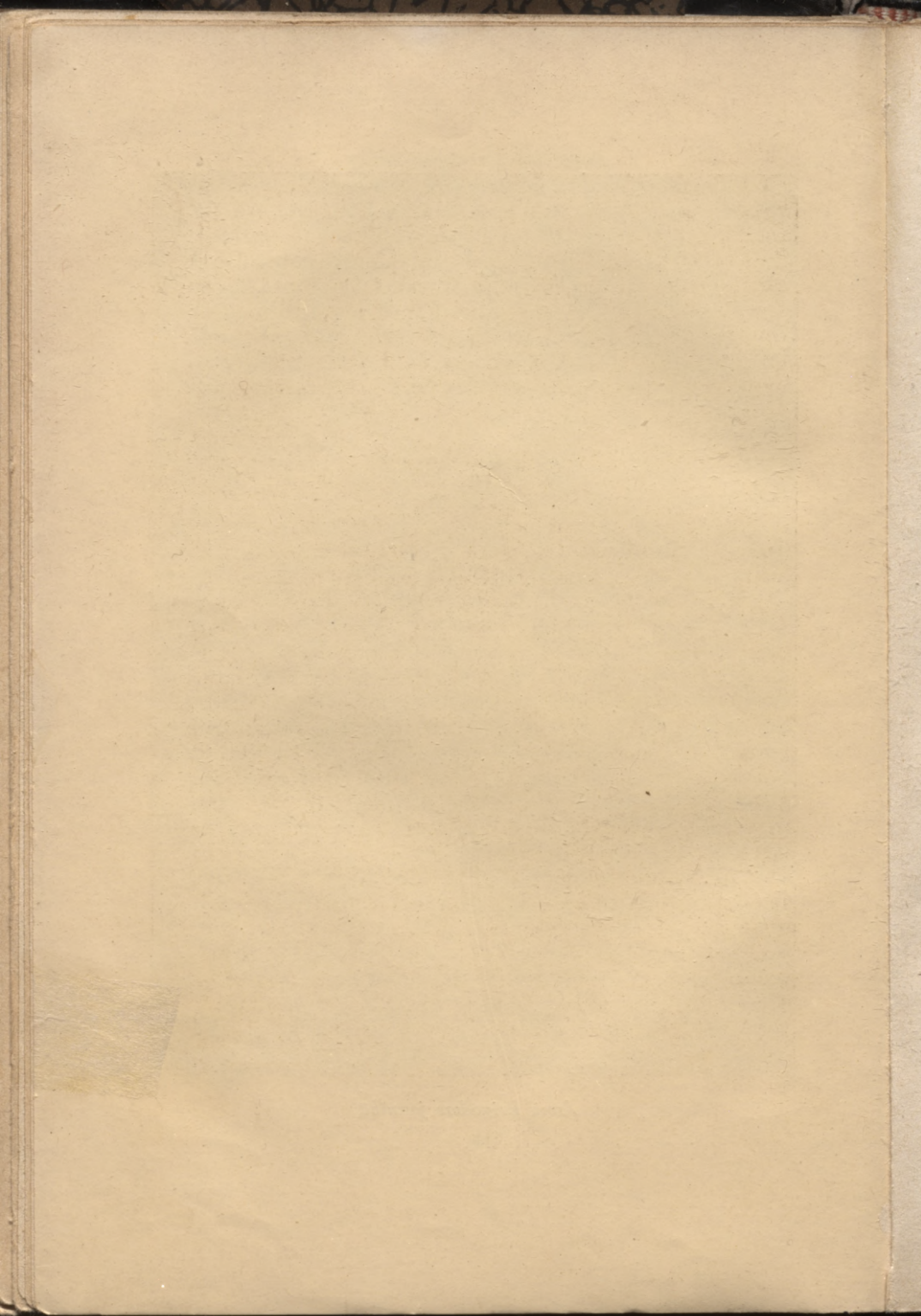
Viņa neapgrūtināja lasītājus ar iesācējas mēģinājumiem, bet tūlīt nāca ar gataviem darbiem. Pirmais stāsts «Slimnīcā» parādās atklātībā, kad viņai jau 35 gadi. Viņai ir 42 gadi, kad parādās Sprīdītis, ar ko viņa iegūst tautas milestību un savu neatņemamu vietu latviešu kultūrālā dzīvē. (Oficiālā kritika viņai nav līdzinājusi ceļu.*) Tikai tad, kad tauta un sevišķi jaunatne viņu jau bija atzinusi par savu pārdzīvojumu paudēju, tad arī prese kļuva labvēlīgāka. Bez mākslinieka mēs nezinātu, kādas ir tautas atšķirīgās īpatnības, bez viņa arī nezinātu, kādas ir attiecīgās tautas vēl nepiepildītās iespējas un augšupceļi. Tā katrs īsts mākslinieks ir atklājējs un ceļvedis reizē. Dzejnieks ir tautas dvēseles tulks: to, kas tautas dvēselē ir vienreizīgs un neatkārtojams, dzejnieks ietver vārdos un tēlos un dod to savai tautai atpakaļ. Tā mēs no dzejnieka rokām saņemam savu dvēseli. Tādēļ arī saprotams, ka agri vai vēlu tauta veļ savas sirdis — pāri visām labām vai sliktām atsauksmēm — tam dzejniekam, kas viņai kongeniāls. To vērojam, izsekojot Annas Brigaderes rakstniecības gaitai.

Pirmos laurus sagādāja Sprīdītis, kas uzrakstīts deviņās dienās un tikpat daudz naktīs. Uz pirmizrādi autore iet nospiesta, šaubu pārņemta.

*) Kā kritika vērtējusi Annas Brigaderes darbus, skat. P. Ērmaņa ļoti rūpīgi sastādītā grāmatā «Annas Brigaderes dzīve un darbi», tikai jāpiezīmē, ka Ērmanis divainā kārtā negatīvās atsauksmes citē retāk nekā pozitīvās. Varbūt tas izskaidrojams ar to, ka grāmata sarakstīta rakstniecei vēl dzīvai esot, un biografs negribēja viņai atgādināt sāpīgos brīžus.

Anna Brigadere jaunībā

«Un tad — es nekā vairs nepazinu. Kā tas viss sprīkstēja, kūsoja, dzirkstēja! Aktiepi bija kā jauna gara pilni. Izrāde man likās būt debešķīga. Es brīnījos un apbrīnoju. Kā viņi visi to izprata! Cik latviski viņi bija! Tā bija tā pati gavilējošā pārgalvība, kas man neaizmirstamās aizrautības dienās diktēja latvisko Sprīdīti. Un publikā tāda īpatnēja šalkoņa no skata uz skatu, no tēlojuma uz tēlojumu. Mazā paaudze atzina Sprīdīti, pieņēma viņu par savu bez ierobežojumiem.»*)

* * *

«Ik vārds jau atmirdz darītāja seju,
Tur ir ko cietu, raudāju vai smēju.»
(295. XI.)

Dzejniece pati mēdza sacīt: «pēties manus darbus, bet ne manu dzīvi». Vārīgā biklumā viņa no atklātības slēpa savus intimos pārdzīvojumus, tādēļ arī neatvilksim plīvuri nesmalkjūtīgi ziņkārīgiem pirkstiem, pieskārsimies tikai tam, ko pati dzejniece labprāt dāvinājusi atklātībai.

Jau mazā Annele, gan jautra un čalīga, savā sirdī ir bikli noslēgta. Reiz lielā māsa savai draudzenei gribēja parādīt, cik Annele jauki prot stāstīt un, nedomādama neko jaunu, lūdz, lai tā pastāstot kaut ko no tā, ko vakaros viena pati, gultā gulēdama, sev stāsta. Annele sākumā pretojas, bet viņa tik ļoti mīl māsu, ka grib tai izdarīt pa prātam, un beidzot rodas vārdi, kas kāpj kā pār kalnu — smagi un auksti, jo kā nu var, svešam cilvēkam klātesot, stāstīt pasaku par ķēniņa dēlu, kas nakts klusumā izlikās tik burvīga? Vai tie vēl ir viņas vārdi? «Viņi skan kā ar svešu balsi, nedzīvi, nedroši, bāli. Viņai kauns par tiem. Viņai sāp no tiem. Viņa gribētu zemē ielīst» (lp. 283¹). Svešā meitene iesāk smieties, un nu

*) Skat. rakstnieces atmiņas: Autoru izsauca! Teātra Vēstn. 1921./22., Nr. 5.

Annele saprot, lai arī māsa kā gribēja, nevajadzēja padoties, vajadzēja klausīt iekšējai balsij, bet nu jau ir par vēlu, nevarēja vairs saķert izteiktos vārdus. «Grēks jau padarīts. Jā, nu viņa zināja, kas ir grēks. Kas pasaka skaļi visiem to, kas bija sacīts Dievam vienām.» Šo mācību Annele paturēja visu mūžu: ir tādas lietas, kuŗas nevar teikt pat vismīļākai māsai. — Daudz Anna Brigadere ir teikusi savai tautai, bet vēl vairāk glabājusi sevī; bija vārdi, ko viņa teica tikai vienatnē savam Dievam, to jūtam lasot viņas grāmatas; tās neizpauž visu, ko rakstniece sevī pārzdīvojusi, un šis neizteiktais piešķir caurspīdīgi dzidrajām grāmatām dziļuma perspektīvu.

«Kas pateiks, ko es ciešu?

To zin tik dziļa nakts,

Šo nastu neatsiešu,

Līdz vēsais kaps būs rakts.»

(207. XIII.)

Dzīves grāmatā ir melnas un baltas lapas. Balti mirdzošās var lasīt ar citiem kopā, melni tumstošās — tikai vienatnē. Jau mazā Annele zināja, ka bēdas nebija tā kā prieks, kas grūti savaldāms laužas ārā, gribēja smiet un klaigāt, bēdas spieda aiziet klusumā, lai neviens tās neredz. Jau mazā Annele ar savām skumjām bēga tumšā kaktiņā aiz stellēm, kur neviens viņu nevarēja atrast. Kopā ar bērziem un puķēm gaviļēja visa sirds, bet kopā ar citiem bērniem un sevišķi zēniem, viņa bieži staigāja iecirtusies sevī, atbildēdama tikai jā un nē. Pusaudze Annele ar savām skumjām aizskrien no Līziņas un mātes uz kapsetu ārpus Jelgavas, kur vecs, apsūnojijs akmens viņas labākais draugs. Šī tieksme sevī noslēgties dziļi latviska, atcerēsimies tikai tautas dziesmu:

«Nevienam nesaciņu
Savu lielu želabiņu,

Dieviņam tam sacīju,
Tas tālāk nesacīja.»

Klusumā un savrupībā latvietis atrod pats sevi, savu īpatnību, savu Dievu, savu vietu dzīvē un visumā.

* * *

1898. gadā Anna Brigadere ārzemju ceļojumā pavada Irmu Balodi uz Davosu. Vilcienā viņa iepazīstas ar Dr. phil. Langmeseru, rakstnieku un teologu, kas pazīst kādas 10 valodas, lasa pretalkoholiskas lekcijas. Viņš ir precējies. Viņa sieva — bagāta angliete.

Savu sirdsdedzi, Dr. Langmesera garīgo apveidu, to, kas viņu pie šī cilvēka saistīja, kā arī to, kas viņu no tā šķīra, Anna Brigadere ietvērusi profesora Zendborgā (Ilgā).

Divaini, ka Anna Brigadere, viena no vislatviskākām mūsu kultūras pārstāvēm, latviska savās ciltis saknēs, latviska savos mākslas apvārsņos, latviska savā pasaules uzskatā, latviska savā izglītībā un iekšējā struktūrā, savas sievietības modinātāju, savas iekšpasaules raisītāju sastop ārzemju ceļojumā sveštautieša personā. Neizdibināmi, nekādām etiķetēm neaplipināmi, nekādā aplodā neietverami ir cilvēka dvēseles ceļi. Kur sākas svešais, kur beidzas tuvais un kādēļ reizēm svešais šķiet vistuvākais — neviens to nepateiks.

Kādēļ taisni šis pašapmierinātā profesora Zendborgā ne visai simpatiski tēlotais Langmesers ir bijis Annas Brigaderes lielais pārdzīvojums, ir viena no tām dziļām mīklām, kuŗu nekautrīgi ziņkārīgi pirksti labprāt grib atraisīt, bet tie, kas dzejniecei stāvējuši tuvu, to sargā kā viņa pati to sargājusi.

Dzejniece Langmeseram rakstījusi ap 200 vēstuļu, un nekur sievietē tā bez atlikuma neatklājas, kā mīlotam cilvēkam rakstītās vēstulēs. Bet

protams tikai sievietei ar dziļām un kaislām milas tieksmēm. Un tāda bija Anna Brigadere. Pats Langmesers tagad ir miris, un vai viņa kundze dzejnieces vēstules būs uzglabājusi? Annas Brigaderes rakstāmgalda atviktņē guļ bieza vēstuļu paka ar uzrakstu: pēc manas nāves iznīcināt. Tās ir Langmesera vēstules.

Annas Brigaderes bibliotēkā atrodam desmit paša Langmesera un 21 Langmesera dāvātas grāmatas*). Drauga dāvana raksturo kā devēju, tā saņēmēju, raksturo abu attiecības. Mēs dāvinām to, kas mūsu sirdij, mūsu garam tuvs, gribēdami, lai tas arī kļūtu draugam tuvs. Bet vislabākās dāvanas atmin drauga slepenākās domas un vēlēšanās.

Langmesers bijis patriotisks šveicietis un pirmā kārtā gribējis Annu Brigaderi iepazīstināt ar savas tautas pārstāvjiem. Tā viņš viņai dāvājis pamācīgo, krietno Jeremiju Gothelfu, sirdīgu un jūtīgu reizē, humora pilno zemnieku mācītāju, morālizētāju, cilvēka draugu un veiklo stāstnieku. Dāvājis vairākas K. F. Meijera grāmatas, viņa vēstules, kā arī savu plašo apcerējumu par šo sevī iegrimušo, vēlu atmodušos — savas pirmās ballādes viņš publicē, kad viņam jau 40 gadi — Šveices rakstnieku, kas dzīvojis gluži neticamā atstātībā un pazīstams pasaulei kā smalks psihologs un pirmšķirīgs vārdu arhitekts.

Lasot drauga dāvātās grāmatas, sirds un smadzenes, divkārtējot savu uzmanību, uztver katru sīkumu. Meijera lapidārais, uz drāmu tiecošais stils varbūt ietekmējis Annu Brigaderi. Kā viņš, tā arī Anna Brigadere taisni īsos tēlojumos sasniedz lielu meistarību. Meijera griba uz pabeigto formu, viņa plastiskā tēlainība Annai Brigaderei bija nepieciešamība. Tāpat arī viņa

*) Skat. beigās pievienoto sarakstu.

labi pazina šā rakstnieka tieksmi slēpt savu sirdi un atklātībai dāvāt tikai ļoti objektīvus sniegunus. Bet pasaules uzskatā tuvākas saskaršanās nav: K. F. Meijeru, bagāto, izlutināto Cīriches patricieti, ko šad tad piemeklēja smagas nervu lēkmes, raksturo baroka dzīves izjūta, bet Anna Brigadere, kalpa meita, par sevi tik raksturīgi teikusi: «Es pret smīnu lieku smaidu». Mūža vakarā Anna Brigadere ar labu veiksmi tulkojusi Meijera ballādes.

No Langmesera dāvātām grāmatām mūs sevišķi vēl interesē vēstulu apmaiņa starp Meijeru un Luizu fon Fransua. Divi rakstnieki, divi radoši gari apmainās domām. Lepnā un atturīgā, konservatīvos uzskatos ieaugusi, bet brīva un patstāvīga savās domās, Luiza fon Fransua, vientuļas istabas iemītniece, gudra un smaidīga, ar neizsmelamu humoru top K. F. Meijera draudzene un labākā padomdevēja. Bet attiecību tuvums apmierinās vēstulēm. Vai te nav meklējama analogija?

Vēl par kādu Langmesera dāvāto grāmatu daži vārdi. Balti un glīti iesietās, mazliet veclaicīgos, gari izvītos teikumos rakstītās Hilti vēstules šķiet bieži šķirstītas. 185. lapaspusē lasām, ka draudzība ir galvenais prieka dāvātājs dzīvē, un tālāk citēts Epikūra vārds: no visām šīs zemes mantām draudzības iegūšana, vissvarīgākā. Mazliet skolmeistariski arī aizrādīts, ka mīlestība jāšķir no draudzības un ka jaunā laikmeta jo bēdīgā parādība ir tā, ka draudzība izzūd. «Draudzībā un nevis mīlestībā izpaužas cilvēka sirds cēlākās jūtas» (190. lpp.). Un dažas rindas tālāk: «Istā mīlestība sevi slēpj draudzību, bet viņā, kā atšķirīga pazīme, vēl ieslīd egoisms, proti ligatūra, varš vai sudrabs, kas zeltu padara izturīgāku, bet nevis cēlāku... Labākie cilvēki, jā, mēs pat varētu minēt visaugstāko, Kristu, varēja dzīvot bez

mīlestības, bet bez draudzības neviens nav varējis iztikt...» Kā draudzības galvenā mēraukļa minēts nesavtīgums. Draudzība nav savstarpējs pabalstu meklējums, jo «atbalstīties un palaisties mēs varam tikai uz Dievu un nevis uz cilvēkiem, bet īsti draugi savstarpēji raisa un apaugļo iekšējās spējas.» Liekas, ka šī pragmatiskā, reliģiozā grāmata ir it kā Annai Brigaderei rakstīta vēstule — tādas attiecības gribēja Langmesers. Un vai mēs kā atbildi nedzirdam Ilgas vārdus: «Es dodu sevi visu vai nemaz.»

Langmesers bija teologs, viņa galvenie raksti veltīti reliģioziem jautājumiem, kuriem viņš pieiet no liberāli teoloģiskā viedokļa. Rakstos sadzirdāms paštaisns, pamācīgs tonis. Tā viņa mazajā monografijā par tikai Šveicē pazīstamo Arnoldu Bovē 258. lp. lasām: «Dievs katram savam kalpam liek izaugt tā, kā tas ir vajadzīgs. Kā īstais viņa kalna dārznieks viņš gādā, lai katrs krūms Kristum, savam balstam, nestu bagātīgus augļus.» Pamācīgi kristīgas brošūras viņš, acīmredzot, cienīja, jo citādi laikam nebūtu dāvājis Annai Brigaderei grāmatiņu. In seinen Fusstapfen — Viņa pēdās — brīvs tulkojums no angļu valodas. Šķirstot šās nenozīmīgās lapaspuses dzirdam, ka Ilga sašutumā Zendborgu nosauc par diletantu.

Viņa literātūrzinātniskie apcerējumi nav plaši un spilgti, bet rūpīgi un precīzi, kā to liecina viņa grāmata par K. F. Meijeru, kas arī uzskatāma par viņa nopietnāko darbu. Viegļāka žanra ir viņa ceļojuma apraksti, kur pedantiski teologa dati mainās ar izsaucēja teikumiem un jūsmas pilnām rindām. «Uz Jeruzālemi tvaikonis šalc Vidusjūras safira vilņos, atstādams aiz sevis gaŗu vagu, kas rīta saulē mirdz un spīguļo kā grieķu ugunis. Atkal un atkal jūra pievelk mūsu acis, kas nevar atdzerties šai skatā. Maigs vējiņš

pūš pār vilņiem un modina ceļotāja krūtīs to bezgalīgo labsajūtu, kas bezvētrainās dienās mūs vienmēr pavada ceļojumos pa brīnišķo Vidusjūru... Mēs labi saprotam tos desmittūkstoš grieķus, kas pēc gurdinoša kaŗa gājiena Ksenofonta vadībā, ieraugot Melno jūru, iegavilējušies: jūŗa! jūŗa! Un tiešām, jūŗai ir dvēsele: saules gaismā tā gavilē un ligo, tā skumst, kad debesis apmākušās un dusmojas un satumšo seju, kad vētras drāžas pāri. Vairāk par visu es mīlu šo jūras sensibilitāti: un šodien tā man šķiet skaistāka kā jebkad, jo tuvojamies mūsu ilgu zemei, Palestīnai!» — tā sākas viņa grāmata par Palestīnu.

Pēc īsas pazīšanās viņš Annas Brigaderes albumā ierakstījis:

«Chaotischer Anfang,
Gewaltiger Fortgang,
Harmonisches Ende,
Sei mit den Grössten dein Los,
Die eine Welt du dir schufst.»

Ar Langmeseru viņa bijusi kopā tikai īsus sešus mēnešus Davosā. Pēc tam viņi nekad nav sastapušies — kaut gan materiālie līdzekļi to būtu atļāvuši — sarunas līdz 1913. gadam turpinās tikai vēstulēs un dāvātās grāmatās, pamazītnēji tapdamas arvienu retākas un vēsākas. Atgriezies dzimtenē, viņa uzraksta pasaku Mari. Vispirms to uzraksta vācu valodā un aizsūta kā vēstuli draugam Šveicē. Vai tas saprata šo pašatzīšanos? Uz dzimšanas dienu un Ziemassvētkiem parasti ierodas grāmata ar ierakstu «Zum Weihnachtsgruss», «Zum Geburtstaggruss», gada skaitlis, dzejnieces vārds, dāvātāja iniciāli. Tas viss. Tikai vienā grāmatā — Otto Ludwig Dramen — siltāks veltījums: s./l. Anna Brigader.*) Un tā dāvāta iepazīšanās gadā.

*) seiner lieben — savai mīļajai.

Ja minam cilvēkus, kas Annai Brigaderei personīgajā dzīvē, sievišķības pārdzīvojumu lokā bijuši nozīmīgi, tad daži vārdi jāsaka par Blaumani.

Rūd. Blaumanis bija savā laikā miļš viesis Brigaderu ģimenē. Jānis Rapa savās atmiņās par Annu Brigaderi un Blaumani raksta. «Seit sastapās divas lielas personības un savstarpējas simpatijas tos aizvien vairāk tuvināja. Vēroju, ka kādā vakarā, kad dzejniece lasīja vienu no savām jaunajām lugām, izcēlās nopietns literārisks duelis starp Rūd. Blaumani un Falliju, kas pretendēja uz dzejnieces uzmanību. Šai cīņā bij jūtams kas dziļāks nekā divu literātu domu sacensība. Arī savai mātei Blaumanis bieži runājis par dzejnieci. Kad reiz par šīm simpatijām rakstniecei ieminējos, tā atbildēja: «Starp diviem dzejniekiem laulības dzīve nevar būt laimīga. vai arī vienam no viņiem jācieš kā dzejniekam.»**)

Pati Anna Brigadere sirsnīgā tonī, bet savā parastajā atturībā stāsta par viņai radniecīgo rakstnieku Blaumaņa piemiņas grāmatā.

«Liela, abpusēja interese par teātri un drāmu saistīja mūs tuvāk. Rīgas Latviešu teātra izrādēs sastapāmies bieži. Domu izmaiņa ar Blaumani par lugas uztvērumu un tipu izveidojumiem bij lielā mērā ierosinoša un interesanta... Jo tuvāk ar Blaumani iepazīnās, jo vairāk atvērās viņa būtības bagātība. Sarunās pagāja nemanot stundas, nekas cilvēcisks viņam nebija svešs... Kā nāca sestdiena, gaidījām jau ar nepacietību «Latvijas» literārisko pielikumu. Kas būs no Blaumaņa? Ja bij iznākusi kāda sprikstoša satīra, drīz arī ieradās pats Blaumanis. «Nu, kā patīk? Ko jūs sakāt?» Ko nu sacīju? Apsveicu dzejnieku kā katru īstu kaņotāju un kaņot varētāju... Feb-

***) Daugava 1934. Nr. 1.

ruārī 1908. gadā Blaumanis bija saslimis ar influenci. Aizgāju viņu apciemot Alberta ielā, kur tas dzīvoja pie Rozentāliem. Viņš bij jau dažas dienas ārpus gultas, bet izskatījās nomocīts. Tas neesot slimība vien, viņš vairījās. Esot drusku ciešāk pastrādājis... Kad mājā ejot, Blaumanis, mani pavadīdams, iznāca līdz trepēm un palika stāvot zem elektriskās lampas, man atkal krita acīs, cik viņš bāls un savārdzis. «Tomēr jau nu būtu jums labāki nebraukt,» atsaku vēl reiz. «Un jūs domājat, ka es tiepjos,» viņš nopietni saka, «bet tā nu gluži nav. Šī braukšana nav nolemta pa vakardienu. Pēc dažām dienām manai mātei paliek 70 gadu. Tur tad gribam būt visi kopā. — Un nebūs par jaunu. Redzēsit! Veselu mēnesi Brakos! — Pārbraukšu ar citu sparū.» No trepēm atskatos vēlreiz. Blaumanis tur stāv, mani acīm pavadīdams. «Uz redzēšanos!» «Uz redzēšanos!» Tā šķirāmieš.»

Tā pēdējā satikšanās. Dziesminiece nebija Blaumani apciemojusi Brakos. Vairākkārt viņa taisījās turpu aizbraukt, bet atlika to no reizes uz reizi. Viņa pati stāsta: «Blaumaņa dzimteni dabūju tikai redzēt 1910. gada pavasarī. Vēlu naktī pabraucu gaŗām tam kapu kalnam Ogres elkonī, kur atdusas dzejnieks. Smarţoja ievas, pogoja lakstīgalas ličos, bet debess bija tumša un skarba... Tās dienas, kuŗas nodzīvoju Brakos, bija veltītas dzejnieka piemiņai. Nevarēja beigt stāstīt par viņu māte, nevarēja nostāt atrakt atmiņu ceļus, kuŗi tecēja apkārt Brakiem, liču ličiem, kā labirints.»

Blaumanis bija tikai divus gadus jaunāks par Annu Brigaderi. Iekšējā struktūrā bija viena otra līdzīga šūniņa: humora velniņš abiem bija draugs, tikai rakstnieces sabiedrībā tas izturējās pieklājīgāki, nerātņus jokus viņš glabāja Blaumanim. Jokupēteri-ţīdi, labsirdīgi un viltīgi

reizē, no Blaumaņa drāmām ienākuši Annas Brigaderes grāmatās. Blaumaņa Trīnes grēkus atkārto tikai citādā veidā Annas Brigaderes Trīnīte (Lielais loms): arī viņa lāga vecmeita, kāri ķer puisus, un nesaprazdama, kādēļ viņas tik krietnos tikumus neviens neievēro, pati sevi slavē un naīvi kōmiskā sirsnībā pati sevi piedāvā. Zīmīgi, ka Anna Brigadere, tāpat kā Blaumanis, gan izsmej Trīnes pārāk nemaskoto precības kāri, bet lasītājs jūt: abi autori mil šo Trīnīti un gaužām priecātos, ja viņai izdotos sagūstīt vīru. — Latvju zeme bija tā, no kuŗas abi šie rakstnieki sūca barību, metafizikas problēmas viņiem bija pasvešas, abi viņi savā mākslā neizgāja tālu no dzīves reālības. Bet Anna Brigadere gaišāka par Blaumani, viņai nav pārkoņa negaisa un pazudušā dēla, un tik cēlam un taisnīgam cilvēkam, kā Grīntālam viņa nekad neļautu aiziet bojā. Blaumaņa atziņa:

«Vai dzīve tā kalsnenā atraitne ir,
Kas netīrā grāmatā lasa un šķir?
Ko čirkstošai spalvai tu ļauji skriet?
Liec punktu! Smiltis virsū! Un grāmata ciet!»

Annas Brigaderes uztverē skan:

«Es jūtu atkal to, kas ir jau dažkārt justs,
Kad dziļas bēdas māc un nospiež šāpju krusts.
No kaut kur neredzamas rokas pieskāriens,
Kā pirkstos sataustīts smalks tīmekļpavediens,
Vēl nebijušas takas tumsas slāņos šķel,
Uz augšu mani velk, pār bezdibeņiem ceļ
Spēks, kas tai smalkā tīmekļdiegā piesietus
Nes visu pasaulu un kosmu likteņus.»

(204. XIII.)

Garāmejojot iekšķīgākās stīgas skāra, kas vēlāk tikai rūgtumā un vilšanās raisījās, Fallijs, ko dzejniece ietvērusi egocentriskā iekārnieka

Granta tēlā (Ilga). Dziļāk viņas dvēselē ieskatījās klusi apcerīgais Baltpurviņš. Kad Baltpurviņš bija atvadījies no šīs zemes dzīves, Anna Brigadere rakstīja: «It sevišķi atplauka viesis, kad sarunas novirzījās uz sievieti. Un tas notika katru reiz. Jā, ar laiku es guvu pārliecību, ka Baltpurviņš tad tik nāca, kad viņam bija sakrājies tik daudz ko izrunāt par mūžam neatminamo problēmu — mīklu, ko tas centās visiem spēkiem uzminēt. Kā kaislīgs pētnieks. Un arī kā mīlētājs. Laimīgs mīlētājs, kas ticēja sev un savas (bez šaubām arī katras citas) vīrietības spēkam» *). Baltpurviņš uzmanīgi, latviešos tik reti sastopamu smalku atsaucību sekoja Annas Brigaderes radišanas gaitai, gandrīz katru grāmatu apsveica vēstulē, pateikdams, kas «pagājis garām» un kas «pielīpis sirdij». Sevišķi viņš cienīja Ilgu. No Biržiem 25. V 20. viņš raksta: «Šodien izlasīju Jūsu Ilgu. Sirds pilna pateicības pret Jums. Ir tāds pat prieks, kā reiz, kad biju izlasījis Skalbes dziesmiņas Sapņi un teikas. Visus mīļus cilvēkus tad apdāvināju ar tām. Un tagad ir tāda pat vēlēšanās sirdī: visiem mīļiem cilvēkiem lai būtu pieietama un pazīstama Jūsu Ilga. Idejas ziņā liek man atcerēties Ibsena Kad mēs mirušie mostamies, bet saulaināka un dzīves spirtuma bagātāka... Es nezinu, vai lielāka Jūsu darba estētiskā vai ētiskā nozīme, bet vienu es zinu: Jūsu Ilga daudzām savām māsām palīdzēs gaišāk saredzēt savu vietu un ceļu dzīvē un mazinās pasaules sāpes. Galu galā nezina, vai šī nebūs darba vislielākā nozīme» **). Cik vēriģu sirdi viņš pieskārs katram dziesminieces sniegtam, liecina vēlā naktī rakstītā vēstule, kur iztirzāta vesela dzejoļu rinda, bet no rīta šķiet, ka

*) Daugavas Gada grām. 1931. g. 130. lapp.

***) Daugavas Gada grām. 1931. g. 135 lapp.

galvenais nav pateikts: vēl jāpievieno pateicības vārdi. Pēckara laikā Anna Brigadere ar Baltpurviņu sastapušies tikai vienu reizi. Baltpurviņš toreiz atbrauca ciemā un palika visu dienu. «Nekad es viņu nebiju redzējusi tik saskaņotu, pacilātu, dzīvei ticīgu, kā šai pēdējā reizē. Otrā dienā man ienesa pāra rindiņas uz piezīmju grāmatiņai izplēstas lapas: «Kā lai Jums pateicos par viesmīlību, ko parādījāt nogurušam ceļiniekam? Lūgšu par Jums Dievu. Jūsu A. Baltpurviņš.»

Paša Baltpurviņa īpatnība vislabāk izskan dzejā:

«Klusē, draugs, maldīgais klusē;
Klusumā runā tavs Dievs:
Atveras bezdibeņi,
Iemirdzas saulainais smaids.

Mīlē, draugs, mīlē un klusē;
Neprasi vārdos lai zvēr.
Izrunāts vārds ir kā lapa,
Vētra no zara ko rauj:

Aizmāksies skaidrākais līmens,
Kails kļūs zaļākais zars;
Klusē draugs, maldīgais, klusē,
Klusumā runā tavs Dievs.»

Bet tuvāks par viņiem visiem, draugs baltās un nebaltās dienās bija zengalietis Jānis Rapa, Kalnmuižas Kipu saimnieka dēls. Viņš ienāk dzejnieces dzīvē 1905. gadā un ilgu laiku ir galvenais ceļa līdzinātājs un sapratējs. kaut gan gadu starpība tik ļoti liela — Annai Brigaderei toreiz 44 gadi, Jānim Rapam — 20. Viņš iebruc Rīgā, lai iestātos politehnikas tirdzniecības zinātņu nodaļā un dzīvo pie radiem Brigaderiem. Vēlākos gados, stāvēdams akciju sabiedrības «Valters un Rapa» priekšgalā, viņš izdevis ap 60 dzejnieces grāmatu. Viņai dzīvai esot, iznāca 11

sējumu kopotu rakstu, kas tagad arvien turpinās un aptvers 24 sējumus. Pati dzejniece atzinās, ka Jānis Rapa bijis tas, kas viņu izvedis no šaurās spraugas:

«Tā pāri desmit gadiem kā caur spraugu
Tai latvju dziesminieku saimē augu.
Kā ceļmalā bij bārstiņš, dzīvi brienot,
Tik grāmatās vēl nebij pagūts vienot.
Tik tad, kad jaunais radnieks Jānis Rapa
Sirdsbalsij klausot grāmatgādnieks tapa,
Tas tūdaļ, skatīdamies kaimē tuvā,
Ko dēstīt pirmo savā jaunā druva,
It aši lēma: ilgāk nav ko skopot,
Nu jāsāk pirmais Rakstu sējums kopot»*).

Jānis Rapa arī bijis Kroņa (Ilgā) prototips, bet tas jāpieņem ar lieliem ierobežojumiem, jo sava drauga vistēlu Anna Brigadere nekur nav zīmējusi. Dažas no labākām dzejām ir viņam veltītas. Un dārgākais, kas viņai bija — savu darbistabu un Sprīdišus viņa pēc savas nāves novēlējusi Jānim Rapam. 18. septembrī 1930. gadā sastādītā testāmentā lasām: «Jānim Rapam novēlu man piederošo nekustamo īpašumu Jelgavas apriņķī Tērvetes pagastā zem nosaukuma «Sprīdiši», līdz ar visu dzīvo un nedzīvo inventāru; tāpat Jānim Rapam novēlu manu bibliotēku un darbistabas iekārtu. Šo savu novēlējumu izdaru tādēļ, ka viņš bijis manu rakstu pirmais un vienīgais izdevējs, bet arī mans īsts draugs, manu centienu sapratējs, manu šaubu kļiedētājs un tā manas darbības patiens sekmētājs un veicinātājs, bez tam Jānis Rapa, sākot ar 1929. gada augustu uzņēmis «Sprīdišu» pārvaldnieka pienākumus un līdz ar to apņēmis segt visus izdevumus, kuŗi

*) 304. lapp. XI.

saistīti ar «Sprīdišu» uzturēšanu un izveidošanu, kas man pašai vairs nebija pa spēkam**).

Akmeņu Sprostā Anna Brigadere stāsta, kā sacerējusi pirmo dzejoli. Meitenes sirds ir sasāpējusi. Šķiet cilvēki, arī vistuvākie viņu nesaprot. Vētrainā dienā viņa viena pati aiziet uz pils dārzu. Vētra viņu grūsta, plosa drēbes, bet tā ir labi. Liekas viss cieš: ir akmens, ir vējš, ir upes vilņi, «bet tai cīņā bija tomēr tāds pilnums, tāds spēks un diženums, ka sirds bija par mazu un vāju, lai spētu to satvert, tas plūda tai pāri, kā pavasara ūdeņi pāri Lielupes gultnei» (303³). Un tad radās neatvairāma vēlēšanās: kaut spētu izteikt šo cīņu un diženumu, šo smeldzi un sāpes, «visam atrast vārdus, izteikt to, ko cieš, to, ko jūt». Lielākas laimes un diženuma spēka taču pasaulē vairs nebija, — sevi brīvu darīt un brīvot arī citus, kas jūt tāpat, bet nespēj to izteikt un šeit, zem šņācošām Lielupes liepām, viņa skaitīja lūgšanas vēl nezināmam, bet sirdī jau atrastam Dievam. «Dievs, Dievs, dod arī man to izteikt, ko es jūtu. Ļauj arī man būt vienai no taviem izredzētiem. Un ja tas nevar būt un tu man to negribi dot, tad liec man tomēr just līdz manas dzīves pēdējam acumirklim tikpat karsti, kā es tagad jūtu. Un lai tās arī būtu mokas un sāpes, bet tu neizdzēs manā sirdī to kvēli, ar ko es visu izjūtu, visu kā taustīt iztaustu un saprotu.» (304³.)

Un šī viņas lūgsna piepildījās: siltu, atsaucīgu sirdi dzejniece uzglabājusi līdz mūža beigām, jo vairāk viņa nobrieda, jo skaidrāki saskatīja arī to, kas stāv ārpus viņas loka. Gluži kā mazā Annele Jelgavas pils dārzā meklēja vārdus,

***) Dzejnieces bibliotēku un darbstabas iekārtu J. Rapa dāvinājis Izglītības ministrijai nākošam rakstnieku muzejam, bet Sprīdišos iekārtojis vietējo muzeju.

ar kuņiem brīvotu sevi un citus no sāpēm, tā arī sirmā dziesminiece vēl 1930. gadā meklēja vārdus, kas atrastu ceļu uz tautas sirdi un salauztu naida žogus un vienaldzības ledainību:

«Kaut es zinātu tos vārdus,
Vārdus, kas kā asmens dzel,
Kaut es zinātu tos vārdus,
Kas no kapiem augšā ceļ.
Tādus vārdus neparastus,
Kas kā orkāns kuģi sviež
Meklēt neaizsniegtus krastus,
Okeana bangās griež.»

(Kalngali 178:)

Ilgi viņai šai ledainībā bija jāsalst. Šķiet plašākas aprindas viņu tikai atklāja 1922. gadā, kad dziesminiece atzīmēja 25 gadu literāriskas darbības jubileju. Toreiz viņa arī saņēma kā tautas balvu nelielu zemes gabalu (36 pūrvietas) līdz ar pussagruvušām ēkām, ko dzejnieces radnieks K. Ziverts jokodamies nosauca par Sprīdīšiem, šis vārds Annai Brigaderei tā iepatikās, ka viņa to arī paturēja savam jaunajam īpašumam.

Tikai desmit vasaras viņai bija lemts saimniekot šais mazajās mājās, kas sākumā prasīja tik daudz pūļu un naudas, lai tās savestu kārtībā. Savu spēku pilnbriedumu, savu ciešu saaugumu ar tautu viņa pārdzīvoja nāves gadā.

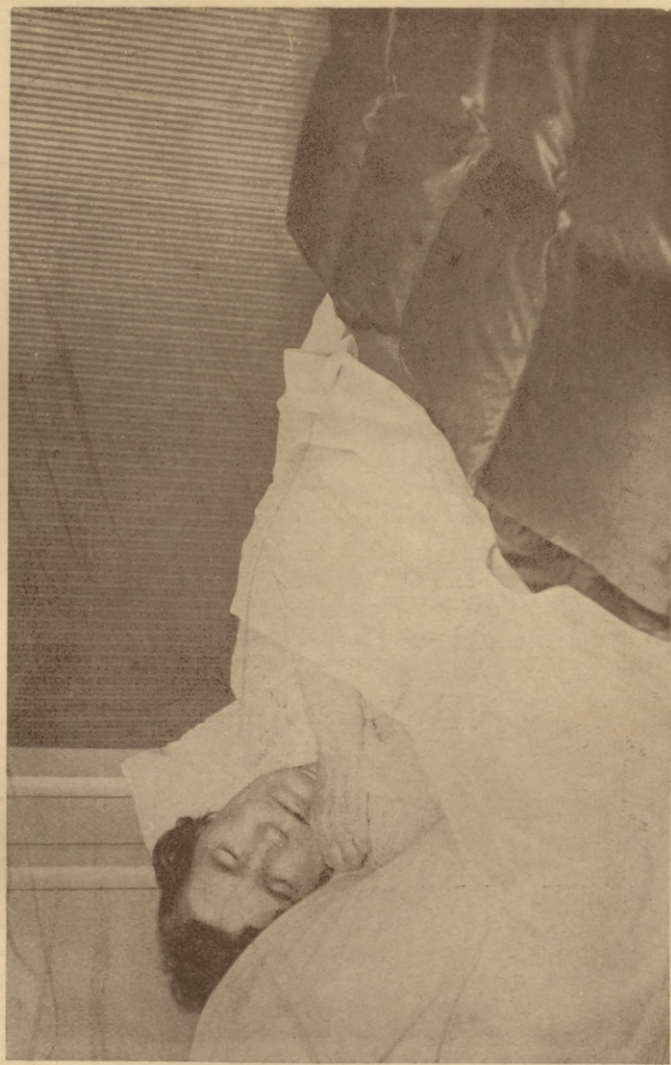
Sakarā, ar viņas 35. g. darbu atceri toreizējais izglītības ministrs A. Kēniņš deva norādījumu visām Latvijas skolām 1932. g. 18. janv. noturēt saviem audzēkņiem kopēju Annas Brigaderes stundu.

Annas Brigaderes garā bija, ka Nacionālais teātris, gatavojoties Ilgas svētku izrādei, starp citu atgādināja tiem, kas vēlas piedalīties, attu-

rēties no ārējas greznības. Dziļa un vienkārša bija Annas Brigaderes toreiz teiktā uzruna: «Esmu cēlusies no latvju kalpotāju dzimtas. Mans tēvs teica: es kalpoju darbam tāpat kā Dievam. Bet es jūs visus šīnī mūsu tautas un valsts pārbaudījuma laikā gribu lūgt — būsim kā viens un kalposim visi Latvijai tāpat, kā mēs kalpojam savam Dievam! Rakstnieka darbs bez atbalss tautā ir kā zemē aprakts dārgakmens; jūs esat man devusi plašu, dzīvu atbalsi ar savu mīlu, par ko pateikdamās ceru jums atdot savos nākamos darbos...»

Bet vissirsnīgākais brīdis bija Sprīdīša izrāde Nacionālā operā. Klusi un bikli, it kā dižā tautas rakstniece vēl nebūtu aizmirsusi kalpa bērna Anneles gaitas, viņa ienāca direkcijas ložā, bet visa publika — nams bija izpārdots — sekojot nevis kādam rīkojumam, bet sirds mājienam, strauji piecēlās kājās, ilgiem aplausiem viņu suminot. Vai šai brīdī sirmajos matos neiemirdzējās tēva sapnī uzliktais zelta vainadziņš?

1933. gada februārī Anna Brigadere ar lielu piespiešanos beidza Akmens sprostā. Toreiz bija depresīvā gara stāvoklī. Skumdināja vēsums, ar ko publika uzņēma Karalieni Jānu. Jānim Rapam viņa žēlojās, ka triloģijas abas pirmās daļas rakstījusi viegli, bet šeit katrai rindai jāizsāp. Bet kad pēdējais vārds bija uzrakstīts, tomēr ieskanējās prieks. Telefoniskā sarunā viņa man teica: «Nu varu mirt. Galveno mūža darbu esmu veikusi — šodien pabeidzu Akmens sprostā. Man visu laiku bija bailes, ka nomiršu, šo darbu nepabeigusi.» Un savādi — tūlīt pēc noslēguma viņa arī saslima ar gripu. Slimoja divus mēnešus. Bija arī jāpārcieš divas grūtas sirds lēkmes. Ārsti konstatēja, ka visi organi tā nolietojušies un novājināti, ka vienīgi vēl gara spraigums uztur dzīvību. Jūnija sākumā viņa aizbrauc uz Sprīdī-

Aizmigusi māža dusā

šiem, kur pamazām atspirgst, vismaz visiem šķīta, ka viņa labi atspirgusi.

4. jūnijā viņa parastā viesmīlībā saņem vienotnes Ausmas pārstāves, par kupām ierakstījusi savā viesu grāmatā: «Piecas jaunas ausmiņas atnāca mani apsviekt ar piecām medaini dzeltenām rozēm. Tai pašā dienā viņu vienotne uzstādīja Viesturkalnā saules pulksteni slavenās senatnes piemiņai.» Pēdējie rakstnieces apmeklētāji 23. jūnijā bijuši Rīgas pilsētas ugunsdzēsēju nodaļas ekskursanti. Fotografējoties kopā ar viņiem, rakstniece sūdzējusies, ka neviena no visām ekskursijām, kas bijušas Sprīdišos, neesot tai atsūtījušas kopuzņēmuma fotografijas, un viņa ļoti lūgusi ugunsdzēsējus to izdarīt. Savādi — arī šo uzņēmumu rakstniece nedabūja redzēt.

22. jūnijā viņa parkā pastaigājusies ar brāli, kas viņu vienmēr tik labi sapratis. Viņu mocīja bailes, ka pakāpeniski zudīs dzirde, kas būšot grūti panest; bēdājusies arī par to, vai vēl pabeigs četrus galvā jau sakārtotos darbus. Brālis atbildējis: «Dzirde Dieva rokā, par to, Ancīt, nerūpējies, un arī par darbiem nav ko raizēties, kad četri būs gatavi, vēl četri jauni būs jāraksta.» Tad viņa pasmaidījusi savu lēnprātīgo smaīdu. Brālis runājis par to, ka jābūt gatavam galam, pēdējai dienai, un tad viņa atkal pasmaidījusi: «Brālīt, par to es neuztraucos, tam es jau sen esmu pāri.» Ar izbrīnu brālis paskatījies viņas apskaidrotā sejā, priecādamies, ka mātai tik stipra ticība.

Un tad atnāk Jāņi. Vēl neizplaukušas rozes gaida saules raisītājas starus, zied baltie jasmīni un kuplas peņonijas, sāk smaržot saldi vecās liepas. Dzejnieces mājas gatavojas svētkiem. Sabraukuši radi un draugi: brālis Jānis Brigaders, svaine Maija Brigadere, Jānis Rapa, māsiņas dēls K. Ziverts un vēl daži kaimiņi. Zāļu vakarā viņa

sagaidījusi līgotājus, atnākušos Jāņa bērnus ar istu nama mātes cieņu. Sevišķi viņas dvēseles siltumu mani ja bērni, kuņiem viņa nepagāja gaŗām, nenogļāstījusi mikstās galviņas. «Tie bērni man šogad tik daudz prieka darījuši,» viņa vairākārt teica.

Atceros, kā dzejniece kādā citā reizē man teica: «Vai jūs neesat ievērojuši, ka bērni nespēj neatbildēt, ja jūs ar smaidu palūkojaties viņu sejiņās. Reizēm, staigājot pa Rīgas ielām, man patik tā saskatīties ar visiem preti nākošiem bērniem. Bērns, tikko pamanījis jūsu labvēlīgo skatu, atplaukst smaidā, bet pieaugušie neuzticīgi raugās sāņus.»

Viņa uzaicina brāli un svaini līgot, bet tie paliek mājās, jūtas noguruši, bet viņa pati aiziet lielā sparā un priekā, kaut gan vakars lietains un pavēss.

24. jūnijā, pagājušo dienu novērtējot, rakstniece saka: «Tik jauki Jāņi kā šogad mums vēl nekad nav bijuši.» Tie arī ir viņas atvadaŗ vārdi, pēdējie, kas palikuši tuvinieku atmiņā. Vakarā viņa sūdzējusies par nogurumu un agri devusies pie miera, lai rītā celtos un strādātu.

Svētdienas rītā, 25. jūnijā, mājinieki veltīgi gaida nama māti pie kafijas galda. Pulkstenis jau astoņi, bet viņas vēl nav, kaut gan parasti viņa mēdza būt agri kājās. «Lai nu rakstniece — tā Annu Brigaderi visi sauca, kā brālis, tā pārējie mājinieki un saime — vēl paguļas,» saka Jānis Brigaders, «pēc vakardienas būs nogurusi.» Saimniece Annīte, kas paradusi, ka rakstniece pie brokastu galda nav jāgaida, tomēr dodas guļamistabā, lai modinātu aizmīgušo. «Vai rakstniece augšā necelsies?» viņa vaicā, sākumā klusi, tad arvienu skaļāki. Klusums. Annīte aprauga gulētājas rokas, tās aukstas, auksta arī piere un tomēr neticami, ka nāves dvaŗa skārusi rakstnieces

seju. Tā izskatās tik mierīga, kā dziļā miegā iegrimusi. Annīte dodas sameklēt Jāni Rapu, bet tas izgājis no mājām. Jānis Brigaders pamana saimnieces uztraukumu un nojauš ko ļaunu, varbūt, kas slikts noticis ar Maiju Brigaderi, kas jutusies ne visai vesela? Pa to laiku nāves vēsts «Rakstniece atsveicinājusies!» izplatījusies jau pa visu māju. Dziļā nesaprašanā Jānis Brigaders stāv pie māsas gultas. «Apžēlojieties, ko jūs darāt!» viņš izsaucas, «viņa taču tikai gul, viņa tūlīt modīsies un ar mums runās.» Bet Tērvetes sanātōrijas ataicinātais ārsts, Dr. Puriņš, konstatē nāvi no sirds triekas, un jātīc viņam, ka no tūkstošiem tikai vienam tik viegla nāve ir lemta.

Vai šī viņas atsveicināšanās nav simbolistiska, nav visa viņas mūža kopietvērumš? Draugu, radu un bērnu vidū viņa vada savu pēdējo dienu, bet mūžības vērtos ieiēt viena, klusi, bez traģisma. Svētvakarā viņa aizgāja. Šķiet roka, kuŗai viņa tik dziļi kopš bērnu dienām uzticējusies, to pāri tumšai naktij nemanot aiznesusi viņā saulē. Pašos Jāņos viņa aizgāja no mums, vislatviskākos, liksmākos svētkos, kad naktij nav melnuma, kad vakara un rīta blāzma rokām sasniedzas. It kā pa baltu ziedu ceļu mūžībā aizgāja latviskā gara paudēja. Tik skaista bija viņas pēdējā diena, tik bagāts viņas mūža vakars. Uz galda palika iesāktō darbu manuskripti, pusaprakstītas lapas un starp viņām atvērta, līdz galam neizlasīta Petro Donova grāmata «Tri glavnyje osnovy žizni: nadežda, vera i ljubovj.»

Vienkāršais laucinieku pajūgs to aizved uz Kalnamuižas baznīcu. Sprīdišu saimniece atdusas tautiskā uzvalkā, vienkāršā koka šķirstā, kas steigā sameklēts Tērvetes sanātōrijā. Greznais šķirsts nāca vēlāk, no Rīgas. Un tā viņa dus savā baltā baznīciņā, ko bērnu un jauniešu rokas pārvērtušas ziedu dārzā. Zeltaini plīvo svecēs, skumst

rudzu puķes, papardes, Jāņu zāles, visa altāpa telpa piekaisīta baltām pipenēm, un labi ir domāt, ka šeit tuvumā atdusas klusais darba varonis, dzejnieces tēvs un ceļa rādītājs.

Nāk cienītāji, draugi, jo kuplā skaitā jaunatne atvadīties no sirmās Burtnieces. Nāve šeit zaudējusi savu melno neizprotamību un traģismu. Laipni un mierīgi, ar tikko pamanāmu atstātības rūgtuma vaibstu ap muti raugās aizgājējas vaigs pretī mūžības lielajam noslēpumam:

«Mierīgs un gudrs
Ir Mātes Latvijas vaigs.»

(53. XIII.)

Viņa gul sāniski saliektu galvu un sakrustotām rokām, kā mazajai Annelei māmiņa mācījusi, lai ļauni sapņi netraucētu. Iznīcība vēl nav pieskārusies vaigam, kam noslēpumaina roka piešķīrusi neparastu daiļumu, iznīcinādama tajā skarbu vēju izgrieztās sīkās krunkas.

27. jūnijā Latviešu rakstnieku un žurnālistu arodbiedrība, studenšu korporācijas un citi viņu pavada pa plato, balto lielceļu cauri Zemgales kuplajām druvām un varenajiem mežiem rēnā novakara saulē līdz vecās Jelgavas vārtiem, kur viņu sagaidīja vai visi pilsētas iedzīvotāji. No Lielupes plāvām kāpj balta migla, ne mūzika, ne dziesmas netraucē novakara klusumu. Jau pirms mazajiem vārtiem ceļš apbērts ziediem. Klusā godbijībā noliecas tūkstoš galvas dzišās labietes priekšā, bet kāpēc tikai nomirušās? Kāpēc visi šie cienītāji nesagaidīja un neizvadīja rakstnieci, kad viņa pati ar savu mīlo smaidu vēl varēja atbildēt, un kad šie ziedi un godbijības pilnās sejas nebūtu ļāvuši sakrāties sāpju sūrsmei?

Pusvienpadsmitos vakarā palēnā gaitā iebrauc sēru automobilis Rīgā, četru automobiļu pavadībā. Rakstnieki un žurnālisti ienes brūno ozola

šķirstu cauri goda sardzei un, rakstnieces tik ļoti cienītā Alfrēda Kalniņa ērģeļu improvizācijām skanot, noliek to krāšņiem ziediem greznotā Doma altāra telpās.

28. jūnijā, pulkstenis septiņos vakarā rakstnieci aizvada uz Meža kapiem un apbedī tāpat kā Baronu un Raini — uz valsts rēķina, tā parādot viņai valsts atzinību. Izvadīšanā piedalās vairāk kā 40 organizācijas un tūkstošiem cilvēku.

Viņu guldīja Miera draudzes kapu nodalījumā, netālu no zeltotās Birutas Skujenieces, kas dzīvē un mākslā viņai bija tik sveša. Mācītājs Bergs kā atvadu runu teica vārdus no Jāņa parādīšanas grāmatas: «Kas uzvar, tas baltās drēbēs taps apģērbts, un es viņa vārdu neizdzēsīšu no dzīvības grāmatas, bet es viņa vārdu apliecināšu sava tēva priekšā.»

Skan Norviļa dziesma «Kad virši dzied», dobji dun Māras baznīcas ērģeles un grandiozais gājieni virzās uz Meža kapiem. Debess mācas arvienu tumšākas, uznāk spēcīgs lietus. Uz spilventiņa nes ordeņus, seko studenšu organizācijas, rožu un liliju piekraudī rati, un nevienu no šiem ziediem dzejniece pati vairs nespēj saņemt savās rokās! Un ja viņa pati spētu vēl redzēt visu šo krāšņumu, vai visvairāk viņu neaizkustinātu kuldīdznieces Annas K. Ventas krastos plūktās puķes, ko tā atsūtīja ar lūgumu iebērt kapā? — Tādi klusi varoņi bija tie, kas viņu Baltā ceļa sākumā sveicināja — kā relikviju viņa gadiem ilgi glabāja kāda sveša apakšvirsnieka mazu vēstulīti, kas izlasījis viņas «Zem rīta zvaigznes», no tālienes atsūtīja paldies un sveicienus. Tas bija 1902. gadā, bet viņa man par to stāstīja 1930. gadā ar savādu, satrauktu balsi: «Pie šīs vēstulītes es ilgi esmu sildījiesies...» — šie klusie varoņi arī palika pēdējie drēgnā vakara pelēkumā pie viņas

kapa, cieši saspiezdami rokās sēru lapiņu ar dzejnieces vārdiem:

«Celiet zārku, bēru ļaudis,
Laidiet garus ziedu divielus,
Slēdziet lēni zemes vārtus,
Klusi grieziet atslēdziņu.
Aijā, debess baltā saime,
Vaļā veri zvaigžņu māju,
Lai ceļ viegli zili vēji
Dvēselīti lidotāju.»

III

«Ne tos vārdus, veiklu roku
Izdrāztus kā filigrans, —
Vārdus pilnus dziļu moku,
Kas kā kūpošs zemes tvans
Laužas, pirmatnēji dzelmains
Radišanas sārņiem grūts,
Nerimstošais sirdspuksts, svelmains
Kā tas vird no zemes krūts.»
(178. XIII.)

Anna Brigadere bija — kā daudzi tās paaudzes rakstnieki — autodidakte, ar trīspadsmit gadiem beidzas sistēmātiskā skolas izglītība. Viņa pati atzīstas:

«Kaut arī maz pa skolas soliem trinots,
Es šo to mācījusies arī zinos.»
(304. XI.)

Viņa nebija intelektuāla domātāja, filozofisku problēmu risinātāja. Fausta II daļu viņa nekad nav varējusi izlasīt līdz beigām, un viņas atstātā bibliotēkā atrodam tādas mazas brošūriņas kā Mulforda «Mirt ir netikums». Prof. Kundziņa grāmatu par Kristu viņa gan bija iegādājusies, bet netika lāgā ar šo galā. Viņas sakrātās 700 grāmatas nepauž ne viņas intimo seju, ne arī viņas pasaules uzskatu. Viņa nekad neierakās grāmatās, kaut gan lasīja daudz, grāmatas viņai aizvietoja skolas mācību, bet no grāmatām viņa tikai retumis smēlusi ierosmi savam darbam. Savā biogrāfiskā skicē viņa tik zīmīgi saka:

«Dievs, daba, darbs, šie lielie skolmeistari
Vēl šodien lekcijas mēdz lasīt arī.»

un tālāk par pārējiem ceļa rādītājiem:

«Kas ziediem svētījuši manu garu
To ir tik daudz, vai es tos skaitīt varu?
Bet dižāki un man pār visiem mīlie —
Kā debess spīdekļi, caur mūžiem zviļie —
Ir: Šekspīrs, Bēthovens un varenības
Un vājuma, kas trīs zem Dieva gribas
Vissspilgtākais attēls — cilvēkiem tik tālais —
Mikel Andželo, Milzis monumentālais.»

(304. XI.)

Mūziku jau mazā meitene iemīloja, klausoties pirmo koncertu Jelgavas pilsētas dārzā. Mūzika nemīlamai pilsētai piešķir savu īpatnējo burvīgumu, koncerta dēļ šim akmens sprostam pat var pieķerties. Domājot par koncertu Annele vārdu — pilsēta — izrunā ar jaunu izjūtu, «priecīgi iedrebēdamās zem daudzkrāsainām skaņu šaltīm, kas aizdima pār melno juntu labirintu, aizšalca gaisos, kur iemirdzējās bālas zvaigznes» (26³), un nobriedušā sieviete koncertā meklē mierinājumu:

«Dvēs'le uz jūtu sārtiem
Sāpju un nemiera daudz,
Kā aiz bruņotiem vārtiem
Skaņas laužas un sauc...»

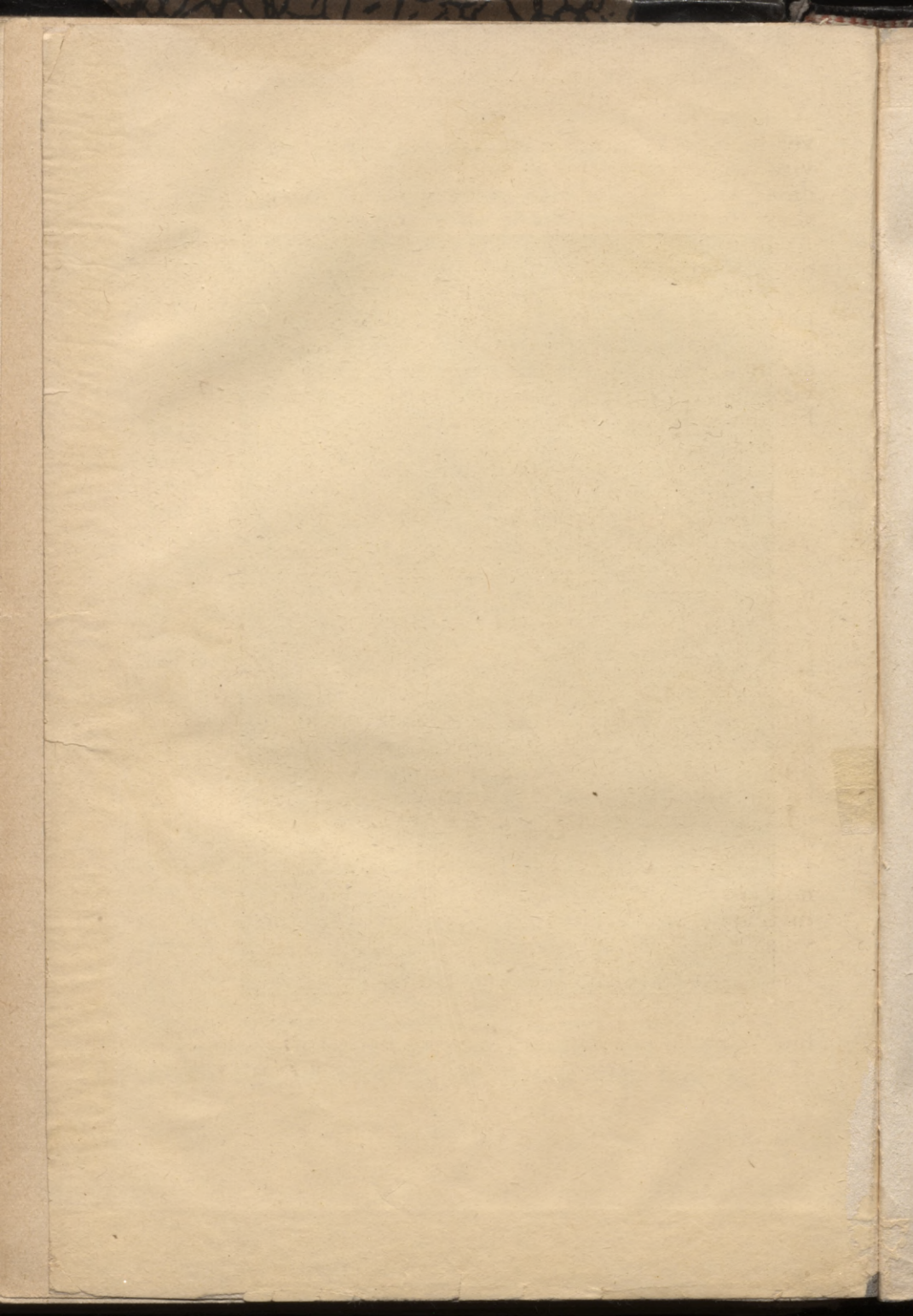
(36. III.)

Koncerta skaņās viņa rod meklēto atbildi, dvēsele izlaužas no cietās čaulas, lai kā piliens svēts ienirtu Radītāja elpā.

No mūzikas dižgariem viņu visvairāk saistīja Bēthovena ētiskais spēks un viņa neatlaidīgās gaismas slāpes. Annas Brigaderes Bēthovens bija tas, kas savā sestajā piezīmju burtnīcā ierakstījis Kanta vārdus: «morāliskais likums manī un zvaigžņotās debesis pār mani.» Bēthovena traģiskumu viņa nesaskatīja, bet mīlēja viņa pirmās,

Aprāvis darba pavadīens

vēl haideniski noskaņotās sonātas. Mūža vakarā viņa runāja par Bēthovenu, domās to salīdzinādama ar sevi: «Arī viņš zaudēja dzirdi, bet gaišo skatu nezaudēja.» Nekad es neesmu dzirdējusi Annu Brigaderi arī tikai pieminam Bēthovena pēdējos kvartetus, šos Golgatkalna kāpienus, ap kuriem melnā pavasara naktī uzdzied fantastiskas puķes — atvadas sveicieni gaismai. Visus šos adagio — adagio ma non troppo e molte cantabile, andante con moto, adagio molto espressivo — viņa nepazina, bet ietvēra vārdos sonātu op. 2 Nr. 1. Franču salona izlutinātais Šopēns viņai šķita pārāk izsmalcināts, aitērisks un revolūcionārs. Viņa prelūdu pasaule, kur viss klasiskais tiek noārdīts — kā piem. otrā a-moll prelūdē — ar savu saļautību un mijkrēslu viņai bija būtiski sveša. Valdzināja Mocarta dzidre un grāciņzais gaišums — tur viņa atrada sev radniecīgo vasarsvētku mākslu.

No latvju mūziķiem sevišķi dārgs bija Alfrēds Kalniņš. Viņa ērģeļu spēlē tā dzirdēja mūsu mežu šalkas un visu dvēseļu grēksūdzi. Kad Alfrēds Kalniņš, nevarēdams sev atrast vietu dzimtenē, bija piespiests aizbraukt uz Ameriku, Anna Brigadere bija tik dziļi noskumusi, it kā nelaime būtu notikusi viņas pašas ģimenē. «Kauna lieta, kauna lieta,» viņa teica tēlefoniskā sarunā. «Vienam no mūsu lielākiem māksliniekiem, Imantas dziesmas komponistam, mēs laujam aizbraukt! Kad pametumu aptversim, jau būs par vēlu.» Viņa mīlēja Alfrēda Kalniņa kompozīciju smalko atturīgumu, dzintarīgumu. Kalniņa koņa dziesma ar viņas pašas tekstu

«Sveiks atkal tumšais debess jums,
Un zila debess seja,»

tai šķita visskaistākā, nekur tā nedzirdot dzeguzi zvanām kā šās dziesmas noslēgumā. Vispār koņa

dziesma viņai no visiem mūzikas veidiem bija vistuvākā.

Jau mazā Annele ir dziesmu bērns. Tai šķiet, ka dziesma spēj no kapa augšā celt, tai dziesma — ceļa zvaigzne. Dziesma gaismoja jau viņas ganu dienas. Viņai bija laba mūzikāla dzirde un skanīga balss. Bieži vakaros abas māsas vēdinājās ar dziesmām kā ar ziedu zariem — viena beidza, otra sāka. Vēl pēdējā dzīves gadā dzejniece neizlaiž nevienu Reitera koŗa koncertu. Esmu dzirdējusi viņu sakām: «Mūsu Reiters ir īsts burvis. Tā taču nekur nedzied kā pie mums.» Reiteri viņa labprāt sauca par «Maestro Reiter».

Bet savādi — kaut viņa tik ļoti mīlēja mūziku, viņas dzejās nav sevišķas mūzikālītātes, tās ne visai viegli iekļaujas dziesmu ritmā. Visvairāk tās pārcēlis mūzikā mūsu gaišķaidrais skaņu patriarchs, prof. J. Vītols. Pati Anna Brigadere gan ļoti vēlējās savus vārdus dzirdēt mūzikālā uzīverē. Tā Lauma Reinholde no viņas ir saņēmusi grāmatu ar ierakstītu veltījumu: «Šī grāmata Laumai Reinholdei tiek, lai visu tā skaņās liek.» Pēc pašas Annas Brigaderes vārdiem viņas stils esot arhitektonisks — katrā ziņā tur vairāk arhitektūras un skulptūras nekā mūzikas. Tā arī izskaidrojams, ka viņas dziesmas nav visai daudz komponētas*).

No rakstniekiem viņu saistījuši ziemeļnieki, Ibsens un Björnsons. Björnsonu viņai bija dāvājis Langmesers un varbūt tādēļ šis dzeīnieks bija sevišķi mīļš. «Es zinu, Ibsens ir dižāks,» viņa mēdza teikt, «bet manai sirdij viņš tālāks.» Un tas tiešām tā bija. Pie ziemeļniekiem saistīja ētiskais patoss un sievietes cildinājums, bet Ibsens, kas savus varoņus izrauj no siltām, mazām istabām, lai tos bez žēlastības dzītu tuksnesīgās kalnu

*) Grāmatas beigās pievienots mūsu ievērojamāko mūziķu kompozīciju saraksts ar Annas Brigaderes tekstiem.

gālēs, kur tos aprok lavīnas aklā vara, atbaidīja
mūsu dziesminieci, kas zināja:

«Ar dziesmu uz lūpām
cik viegli ir iet,
Ar dziesmu uz lūpām
var smaidīt un smiet,
Kaut būtu ar viens tu
un atstāts un lieks,
Ar dziesmu uz lūpām
tev uzsmaida prieks.»

Annas Brigaderes sievišķīgajā pasaulē, kur urdz
strauti, šūpotnes aizšūpo līdz pašam koku galot-
nēm, svelpj strazdi, bet visas putnu dziesmas pār-
skan bērnu gaviles, nav vietas Ibsena ledus baz-
nīcai, kur askēts filozofs pusnakts saulē grimst
pasaules mīklas minējumā, nemanīdams kā bērni
un puķes nosalst viņa tuvumā. Atceros, ka pēc
Hedas Gableres izrādes ar histērisko, daiļtrauks-
maino Mariju Leiko galvenā lomā, viņa teica:
«Vai jūs atceraties to skatu, kur Heda, sadedzi-
nādama Levborga manuskriptu naidpilnā balsī
čukst — tavu bērnu es iznīcinu, tavu bērnu...
Nē, tā jau vairs nav sieviete.»

Strindberga Jūlijas jaunkundzi izlasījusi, viņa
to tūlīt iesviedusi krāsnī. Zelmu Lagerlefu mīlēja.
Bet sašutumā stāstīja, ka lielā zviedriete slepeni
dzerot un piemetināja: «Nē, tā nevar. Tautas
rakstnieces dzīvei jābūt skaidrai... tas galve-
nais...»

Anna Brigadere mums latviešiem tas pats, kas
zviedriem Nobela prēmijas apbalvotā rāmi lēnīgā
Zelma Lagerlefa. Abas šīs rakstnieces jau pēc sa-
vas mākslinieciskās struktūras līdzīgas: viņām
abām ir sveša tā saldenība un sīkā juteklība, kas
pārāk bieži raksturo sieviešu kārtas autorus. Abas
tēlo nevis sevi, bet pasauli ap sevi. Abām ir gaišs
pasaules uzskats, kas pozitīviem spēkiem nelab-

prāt ļauj bojā aiziet. Abas labi pazīst humora atbrīvotāja spēkus. Abas vienkāršā, sirsnīgā atturīgā stila meistas. Abas ir pasaku stāstītājas un reālistes reizē. Kā zviedrietes, tā lielās latvietes māksla ir tā, kas nes svētību jaunatnei un tautai. Kā Zelma Lagerlefa, tā arī Anna Brigadere slēpj sevī tautas pasaku un tautas dziesmu mantojumu. Abas ir pratušas — un tas varbūt galvenais — ieburt savā mākslā savas tautas dvēseli.

Pēdējā laikā Anna Brigadere iegādājās vienu otru Gunnara Gunnarsona grāmatu, bet šis islandietis viņai šķita pārāk drūms.

No ārzemju kultūrām viņai, kā Porukam un Blaumanim, un vispār tā laikmeta rakstniekiem, vistuvākā bija vācu kultūra. Viņa ļoti labi saprata vācu valodu, un rakstniecības gaitas sākumā labprāt rakstīja šai mēlē. Savu Gundegu viņa pati pārtulkoja vācu valodā, bet tulkojumam, diemžēl, trūkst oriģināla burvīguma — dziesminieces smaida. Ar 20 gadiem viņa izlasa Šillera Don Karlosu un šķiet, ka tik skaista grāmata vēl nekad nav lasīta. Milestību uz Šilleru viņa uzglabā līdz mūža vakaram, bet 1900. gadā ar lielu aizrautību atdzejo Don Karlosu. Šillerā Anna Brigadere atrod to, kas viņai šķiet augstākās mantas: cilvēcību, ziedošanos lielai idejai. Par viņas attieksmi pret K. F. Meijeru jau runājām.

Viņas bibliotēkā atrodam Tagores Dārznieku Goru, Māju un pasauli. No Goras viņa aizņēmusies Lolitas vārdu un moto savam plašākam, dziļākam prōzas darbam:

«Dzejniek, nāk vakars un tavi mati top sirmi.»

«Tas neko daudz nenozīmē, ka mani mati top sirmi. Arvienu es esmu tik jauns, vai arī tik vecs, kā visu jaunākais, vai arī visu vecākais šai ciemā.»

Tagores rakstos viņu saistīja lēnīgais pasaules

uzskats un dziļa bijāšana cilvēka priekšā, jo viņa pati par sevi taču teikusi:

«Mans objekts neizsmejams, neizpētāms —
Par visu vairāk Cilvēks bij, vai sētams.»

(305. XI.)

Bet dziļāki viņa nav ienirusi austrumu kultūrā.

Tā pati tieksme, kas lika iemilēt Tagori, arī aizveda pie Romēna Rollāna, kaut gan franču kultūra viņu nekad nav pievilksusi. Šeit zināms šķērslis arī bija vāja franču valodas prašana.

Krievu valodu viņa labi prata, bet krievu rakstnieki nebija viņas draugi. Dostojevskis tieši šausmināja. «Nevienu viņa grāmatu neesmu varējusi izlasīt līdz beigām,» viņa pati atzinās.

Viņa trīs reizes ilgāku laiku dzīvojusi Maskavā, bijusi Rītprūsijā kā mājskolotāja, gaŗākā ārzemju ceļojumā 1898. gadā apmeklējusi Davosu, Cīrichi, Lugano, Komo-ezeru, Milānu, Veneciju. 1924. gadā uz īsu laiku aizbraukusi uz Somiju, ārstējusies 1927. gadā kādu mēnesi Karlovi-Vari, no turienes apciemojusi Prāhu, bet arī visjūtīgākai rokai neizdosies Annas Brigaderes saauštā paklājā sataustīt ārzemju pavedienus.

Jo vecāka viņa kļuva, jo vairāk kļuva pati. Viņa mēdza teikt: «Nevaru saprast, kā daži manā līgā atrod kaut ko ibsenisku, pārāk drūms man ir Ibsens. Lagerlefa, jā, tā jau tuvāka, bet es tiešām nezinu, kur viņa mani būtu ietekmējusi. Es esmu latviska, esmu un gribu būt tikai latviska, to esmu mēģinājusi izteikt savos darbos. Latviešu tikums un dvēseles spēks ir manu senču mantojums, to jūtu sevī kā dārgāko mantu.»

Neviens svešzemju vējš, drāzdamies pāri mūsu dzimtenei, neskāra viņu, nespēja samutuļot viņas dzidro skatu. Ja mēs nezinātu Annas Brigaderes biografiju, ja spriestu tikai pēc viņas rakstiem, tad varētu pieņemt — ja to vispār mūslaikos va-

rētu pieņemt — ka viņa nav lasījusi nevienu ārzemju grāmatu. Šai ziņā Skarbos Vējos ir ļoti raksturīga nodaļa: Rīgas māsiņa. Rīgas māsiņa lauku ritmā ienes gluži neparastas skaņas. Viņa lepojas ar savu pilsētnieces uzstāšanos, bet mazajai Annelei ir savs lepnums un sava spīts, viņa nepieņem nevienu no smalkām pilsētnieces manierēm. Un kad Rīgas māsiņa norādama saka, ka smalki ļaudis tā nedara un tā nedara, Annele pasitas kā zibens tai pretī un nosaka: «Ēj pie velna ar visu savu smalkumu!» Jau mazo Anneli muižas svētki neieliksmo. Spītīgi viņa drupina pūpēdiski šķidro cukurmaizi un, kad mazā sarkancepurainā vāciete viņai bāž ar varu mutē svešu labumu, Annele to izspļauj visu laukā. «Kārpīdama, slaucīdama, berzēdama, purinādama lūpas un vaigus, līdz pēdējai kripatai... Izspļaut! Visu izspļaut! Ne tik vien to lipīgo saldumu, arī tās bļautīgās taures, to zilimelno debesi, to piemētāto galdu, to sarkancekulaino meitu ar visu viņas muižu un viņas cukurmaizi!.. Nekā, nekā Annelei nevajaga no tādas muižas. Tik spītīga viņa ir.» (213¹.) Un šai ziņā viņa bija spītīga līdz mūža beigām. Viņu gaužām aizkāra vācu bērnu nosaukums «echtes Bauerngör» — viņa gadiem ilgi kalpoja vācu ģimenēs, bet nekur un nekad neradās tieksme tapt līdzīgai tiem, kas šo nosaukumu deva. Kungu kārtā viņai neiedvesa bijības, viņai pat likās, ka kungu kārtā nemaz nebija «tādi īsti cilvēki, viņi bija tāda cukurmaizīte, no kuņas īsti paēst nevarēja.» (161².)

Ar 1921. gadu Annas Brigaderes materiālie apstākļi uzlabojās tik tālu, ka viņa būtu varējusi sev atļaut ārzemju ceļojumus. Bet tie viņu nevilināja. Viņa devās prom no mājām, nevis iekšķīgu ilgu pamudināta, bet ārīgu apstākļu piespiesta. Un kādēļ arī traukties projām, kad šeit pat jau ir labi? Vajaga mīlēt to, kas ir un to, kas tuvs. Šai

ziņā Anna Brigadere visasākais pretstats Porukam ar viņa ilgām pēc nebijušā. Šķiroties no Avotiem Annelei šķiet katrs koks un katra zāle pārmet aiziešanu, bet mazā meitene zina: «Kad arī aiziešu, nekad neaizmirsīšu, nekad, nekad, neviena mīļa koka, neviena kalna.» (373¹.) Šo solījumu viņa arī pildījusi. Gaišām melodijām skan Skarbo vēju pamatatziņa: tepat mūsmājās ir labi, ja tikai sirds ir skaidra. Tad tu jutīsi «cik salda ir saules smarža, cik skanīga zemes elpa. Cik jauka var būt vasara tepat puķu pilnā grāvī, starp rudziem lielajā atmatā.» (207¹.)

Jau Sprīdītis, izskraidījis pasaules malas, meklēdams laimi, atrod to beidzot — dzimtā mājā. Tādēļ arī Anna Brigadere saka:

«Liec ausi pie zemes un klausies,
Kur tālumā zeme trīc:
Nāk saule, nāk baltas dienas,
Nāk tava laime līdz.»

(259. III.)

Nav laime tālumā jāmeklē. Liec ausi pie zemes, pie savas zemes, kuņģi tu esi ieaudzis un kuņģi tu piederi, un klausies bez nepacietības, lēni, uzmanīgi: nāks tava balta diena, ja ne šodien, tad rīt vai parīt, tikai drusku jāpagaida un pār purvu plīvošās malduguntiņas nav jāuzskata par vadzvaigznēm.

Par latviešu rakstniekiem viņa izsakās ļoti aturīgi:

«Bet kas man dārgs ir pašu tautā, sētā,
Vēl gribas glabājams būt klusē svētā.»

(304. XI.)

Bet mēs zinām, ka viņa ļoti cienīja Kaudzīšu Mērnīku laikus. Kad šis romāns pirmo reizi nāca viņas rokās, viņa to izlasīja trīs reizes no vietas, smiedamās un raudādama. Poruks bija desmit ga-

dus jaunāks par Annu Brigaderi, bet viņa īpatnību padošie darbi parādījās jau 90-os gados, kurpretī Anna Brigadere kļuva pazīstama tikai trīspadsmit gadus vēlāk. Personīgi viņa Poruku nav pazinusi, bet vienmēr apbrīnojusi viņa talantu, sevišķi Kukažiņas neatdarināmo vienkāršību. Porukam viņa arī veltījusi iejūtas pilnu dzejoli, kaut gan vispār dzejnieku apdziedātāja nebija, bet vai ir vispār kāds būtiski latvisks dzejnieks, kas sevi nav sajutis kā Poruka parādnieku? Pat Porukam tik tālu stāvoši rakstnieki kā klasiski rāmais Fr. Adamovičs un skeptiskais Jānis Grīns tam veltījuši pateicības vārdus. Anna Brigadere Poruku nosauc par siržu tulku un radnieku garā:

«Tu reti redzēts vaigā,
Bet dvēs'lei tuvu rada,
Nu tevi klusas skumjas
Caur zaļām zemēm vada.

— — — — —
Tā lēnām kapu kalnā
Mēs ejam, skumjais pulks,
Dus kokle rokā mēmā:
Mums aizgāja siržu tulks.»

(216. III.)

Skalbe viņai visradniecīgāks ar savu dzintaraino pasaules izjūtu. Skalbe gan ir liriskāks un maigāks, Annas Brigaderes pasaule konkrētāki, lietišķāki veidota, bet viņi abi ir tie mūsu rakstnieki, kas galīgi noslēgušies pret ikkatru ārzemju ietekmi. Skalbes seju Anna Brigadere simpatiski zīmējusi Vaivarā (Kvēlošā lokā) un jubilejas grāmatā viņa siltu sirdi atceras savu pirmo satikšanos ar dzejnieku:

«Tovakar nu pirmo reiz dabūju redzēt Skalbi. Sēdēja man pretī, tālu no pieres atbīdījis apaļo cepuri, kas atsedza deniņus ar biežajiem, pagari

cirptajiem matiem, gaļu, glītu šalli pār kamiesi pārsviedis, pelēku vadmalas mēteli priekšā vaļā... «Jauns dzejnieks, tieši kā no debesim nokritis, pilns dvēseles kvēlojuma, apgarotības, spēka, jauneklīgas drosmes. Pacilāts tāds it kā uz pirkstgaliem staigātu. Un pacilātība ar viņu. Visas acis tam piegrieztas*».)»

Ar Raini un Aspaziju viņa iepazinās 1905. gadā jūrmalā. Tuvāks kontakts neradās. Rainī viņa cienīja spēcīgu, bet svešu diženumu. Aspaziju slavas ziedu laikos plašās aprindas nēsāja vai uz rokām, Anna Brigadere tādus vētrainus suminājumus nekad nav pazinusi. Rezignētu smaidu viņa stāstīja, ka Blaumanis, draugs darbā un dvēselē, teicis: «Jūsu nelaime ir tā, ka Jūs stāvat Aspazijas ēnā.»

Mūsu dižākās rakstnieces maz pazina viena otru. Tās bija pa daļai politiskas intrigas, kas viņas šķīra, bet vēl vairāk iekšķīgi nesaskanīgās struktūras. Anna Brigadere ir statiska dzejniece, turpretī Aspazija — dinamiska. Miers Annai Brigaderei nozīmē pašsavaldīšanos, bet Aspazijai — iemigšanu. Dzejniece ir kāpinātā sieviete. Dzejnieču vidū mēs gluži kā ikdienas cilvēkos sastopam mātes un mīlākās. Anna Brigadere ir māte bez bērniem, Aspazija — mīlākā šā vārda viscēlākā nozīmē. Anna Brigadere dzīvi un dzīvību pieņem kā māte, bez mokpīlām šaubām, bez problēmām, kā lielu pašvērtību. Bērnu asaras un smieklus, mazo, apaļo rociņu siltumu, puisīšu tieksmes pēc dēkām, meitenīšu sapņus par prinčiem, bērnu viegli ievainojamu sirdi, viņu alkas pēc prieka, jaunas dzīvības svētumu Anna Brigadere izjutusi dziļāk nekā daudz tūkstoš mātes. Aspazija bezbēdīga izšķērdētāja un uguns aizdedzinātāja. Brigadere — rūpīga uguns sargātāja

*) Skat. Kārlis Skalbe, svētku raksti, 1929., 311. lāpp.

un glabātāja. Aspazija tveŗ plaŗus apvārŗņus. Brigadere sevī vērŗas. Kur Aspazija skaļi sauc un sludina ar kupli sarkanām rozēm vai magonēm matos, tur Brigadere klusi pārdomā ar daŗām dzeltānām sviestenēm rokā. Kur Aspazija smejas, Brigadere smaida. Zīmīgs ir pats pseidonims: Aspazija — Perikla slavenā mīļākā. Annai Brigaderei pseidonims nav vajadzīgs. Viņa nāca lēni, prata gaidīt, nāca ar savu seju un vārdu. Personīgi viņas abas reti sastapuŗas — teātrī, uz ielas, vai tēlefoniski apmainījuŗas daŗiem vārdiem. Mūŗa vakarā gan bieŗāk sasniedzās rokām, nekā gaitu uzsākot. Annas Brigaderes 35 gadu darba svētkos Aspazija viņai veltīja dzejoli:

«Tu, lielā gavilniece,
Tev priekŗā ŗodien galva jānoliec.
Lai Laima tevīm visas baŗsas veltī.
Lai slavas saule tavu mūŗu zeltī.
Es līdzi mīļi sveicu tevi arī,
Kā sauli vakarā sveic mēnesstari»*).

Kad Anna Brigadere bija mirusi, Aspazija uzrakstīja sirsnīgu nekroloģu — Latvju meitas raud**), kur pati atzīstas, ka Brigaderi maz pazinusi: «Sacēlās krūtīs tādas sāpes un vētra ar pārmetumiem, ka esmu tik maz viņu mīlējusi, ka man daudz, daudz bija vairāk jāmīl.»

Bez tam Aspazija sacerējusi dzejoli Annas Brigaderes piemiņai, bet tur viņa vairāk izteikusi savu ticību nemirstībai, nekā Annas Brigaderes būtību***).

No rakstniecēm Annai Brigaderei tuvākas bijuŗas teātrālos jautājumos gudrā Paula Jēger-Freimane, atturīgi intimā Austra Dāle un enerģijas spraiguma pilnā Angelika Gailite. Anna Bri-

*) Jaun. Ziņas Nr. 14. 1932. g. 19. janv.

**) Jaun. Ziņas 28. VI. 33.

***) Jaunākās Ziņas 29. VI. 1933.

gadere mēģināja uzturēt kontaktu ar jaunāko dzejnieku paaudzi. Mīļš viņai bija daiļuma un pilnveidības apustulis Richards Rudzītis, ļoti cieņīja savrupnieku Pēteri Ērmani, par viņa stāstiem Lietuvēna laikā teica: «Tie visi — drāmas piektais cēliens». Aicināja arī Jāni Veseli, bet siltākās attiecībās bija ar Ziemeļnieku, ko allaž sauca par latvju Heini: «Heiniskas skumjas un rezignācija, bet bez heiniskā dzēliguma.» Ziemeļnieks viņai veltījis četrindus:

«Te Tērvete caur pļāvām čalo skaista,
Te Sprīdiši aiz kokiem juntus slaista,
Te Gundega, te Brusubārda brīnās,
Kā rakstniece ap lielo lomu cīnās»*).

Bailēs viņa vēro, kā šis zilās puķes meklētājs sadeg mīlestības slāpēs, mīļi viņa piemin Ziemeļnieka brūnās, pašaustās drēbes un biezos, gaišos matus, «kas it kā glāstu gaidīja... Ziemeļnieks bija uzticams sakaru uzturētājs ar presi. Atnāca vai nu ar interviju, vai izkaulēt kādu dzejoli. Atnesa honorāru ar gatavu kvīti, kas bija tikai jāparaksta. Reiz man atnesa kādu mana stāsta izgriezumam rūpīgi burtnīcā ielīmētu. Visi šie mazie pakalpojumi bija tik dziļi sirsnīgi un vienīgi Ziemeļniekam īpatnēji»*).

Atmetot skatu atpakaļ uz Annas Brigaderes garīgiem ietekmējumiem, jāsaka: ja viņa tikai drīkstētu paturēt bībeli un tautas gara mantas, tad visas pārējās grāmatas varētu aiziet bojā un nekas nemainītos ne viņas dzīvē, ne arī viņas mākslā.

* * *

Rakstnieka stilu pazīst tas, kas pazīst viņa dvēseli. Forma nav no satura patvaļīgi atlobāma

*) Ziemeļnieka kopoti raksti 250. lapp.

*) Daugavas gada grāmata 1931., 132. lapp.

čaula, bet attiecīgā mākslinieka iekšējās struktūras nepieciešamais izteiksmes veids.

Labs stils ir tur, kur mēs aizmirstam viņa augsto kvalitāti un skaidri uztveram dvēselīga satvara katru niansi; labs stils ir tur, kur mēs viņa vairs nemanām, bet jūtam visu to, kas ar viņu top redzams. Mākslinieks, kas lepojas ar savu stilu ir švauksts, kas lepojas ar pulksteņa ķēdi bez pulksteņa.

Anna Brigadere varēja rakstīt tikai par to, kas jau ļoti tālu aizgājis. Nepieciešams bija ar pārdzīvoto būt zināmā distancē. Vajadzēja ļoti ilgu laiku, — un te izpaužas latvietim raksturīgie lēnie vadi — kamēr pārdzīvojums sasniedza apziņu, objektīvizējās, izveidojās vārdos un tēlos, atbrīvojās no liekā un pārpersonīgā, jo viss pārpersonīgais Annai Brigaderei lieks. Par bērniņu viņa sāka rakstīt, kad viņai jau pāri par 60 gadiem, un raksta, it kā tas vakar būtu noticis. 1896. gadā viņa Rītprūsijas muižā novēro notikumu, ko tikai 1917. gadā attēlo stāstā Bruņurupucis. 1897. gadā pieredzēto notikumu Ārensburgā ietver stāstā — Balibaluks — tikai 1922. gadā. Reiz iesāktie sižeti noguļ ilgu laiku burtnīcā, iekams gūst apveidu. «Tēva noziegumu» viņa uzsāk Ārensburgā 1897. gadā un pēc astoņiem gadiem to pārstrādā drāmā Ceļa jūtis. Nekad viņa negribēja sevi spoģot, šai ziņā būdama pretmets egoistiskiem reālistiem, kā L. Tolstojam, kas jau ar 23 gadiem uzsāk savu trīssējumaino autobiografiju Bērniņa, Zēnu gadi un Jauniņa, un kā dienas grāmatas aizņem apmēram tikpat daudz sējumus kā daiļdarbi. Anna Brigadere nerakstīja dienas grāmatu, viņa nerakņājās sevī, neanalizēja sevi un savas jūtas. Viņas bibliotēkā uzglabātās grāmatas ir bez piezīmēm un pasvītrojumiem. Ļoti zīmīgi, ka pat savu vistuvāko draudzeni Luizu Štumberģi, viņa nekad nav uzrunājusi ar «tu». Pat ar vistuvākiem, jā,

pat vienatnē ar sevi viņa prata uzglabāt zināmu distanci. Viņai bija ļoti stingra paškritika. Līdz ar pirmo dzejoli jau radās šaubas, vai labi izteikts, vajadzētu vēl vienkāršāki rakstīt, izmest ārā visus neīstos vārdus. Viņas darbi ilgi kūsāja šaubu ugunīs.

Katrs liels rakstnieks pats sev rada savu valodu, un pa cik sev rada savus izteiksmes līdzekļus, pa tik ir mākslinieks. Annu Brigaderi var pazīt jau pēc dažiem atsevišķiem teikumiem. Pirms vēl esam aptvēruši stāsta, jā, pat teikuma saturu, par radītāju jau liecina vārdu svaigums, vārdu kārtība. Annas Brigaderes prōzas stils ir cits nekā dzejā. Viņas lapidāros prōzas teikumos visi gruži izpūsti ārā, paliek pāri tikai visnepieciešamākais. Nekā sastinguša nav viņas valodā, nekā gribēta un konstruēta. Viegli un apaļi vārds piekļaujas vārdam, iekļaujas teikumā, kā zirnīs piekļaujas zirnīm un iekļaujas pākstī. Annas Brigaderes teikumi smaržo un garšo, palasait tikai: «Saimniece ienāca ar smaržojošo sēņu bļodu, kalpone sekoja ar lielu trauku kartupeļu, kas tajā gulēja kā kupli sakrāuta grēda, lielās šķēlēs, miltaini atlupušām, sudrabaini krevelainām malām.» (Purēņu ziedi.)

Visgatavāko prōzu viņa sniedz savās trīs atmiņu grāmatās, kā arī stāstu krājumos: Drebošas sirdis un Klusi varoņi.

Dzidrie teikumi impresionistiski īsi, šad tad sastopami vienvārda teikumi. Ja iegrieziena sākās ar teikumu, kam ir teikuma priekšmets, tad parasti nākošiem tāda nav: «Aukienu ir pilna tvaika un uztraukuma. Visu dara aizgūtnēm. Rauj. kampj. nes. sviez. Palīdz tukšot vezumus.» (242².) Tāda izteiksme dabīgi rodas īstenības novērotājiem. Augšā citēto varētu arī rakstīt vienā teikumā, bet vērojot mēs parasti redzam vispirms priekšmetu (šai gadījumā Aukienu) un tad pakāpeniski vienu viņa darbību (resp. īpašību) pēc ot-

ras. Lai to izteiktu vienā teikumā, vajag abstrahēt un sintezēt, savā ziņā intelektuāli konstruēt, bet tas Annai Brigaderei organiski svešs. Viņas izteiksme atturīga, pie lietas vārda tikai retumis sastopam vairāk kā vienu epitētu, un greznus un retus viņa ne labprāt ieredz. Atkārtojumi ir iemīļoti, tie padara valodu emfātisku un liecina par emocionālu domāšanas veidu. Gandrīz pie visām sievietēm-rakstniecēm atkārtojumi lielā cieņā. Minēsim piemēru no Skarbiem vējiem

«Ziema un vasara, ziema un vasara.»

«Ganu dienas, ganu dienas...»

«Saulains, saulains rīts...»

Dažāda veida atkārtojumus — ķēdi, pakari, anaforu un epiforu — bagātīgi sastopam arī saistītā valodā rakstītos darbos, un atcerēsimies arī, ka tieši šie atkārtojumi ir viena no dainu stila pazīmēm. Raksturīgi ir izsaucēji teikumi, ar kuriem nodaļa bieži sākas:

«Ai, rīti, rīti ar savu agro celšanos...»

«Skola! Skola! Te nu viņa ir...»

Izsaucēja teikumi aplicina svaigu un tiešu pieeju pasaulei un viņas lietām. Skeptiķi nemēdz lietāt izsaucēja teikumus. Bet Annas Brigaderes skats vēl nav noguris, viņa vēl spēj brīnīties, visikdienišķīgākās lietas viņu vēl spēj pārsteigt. Asprātīgiem dialogiem ierādīta liela vieta, nodaļa Kroņinieki (Skarbos vējos) pastāv tikai no sarunām, izteicieni kā «viņš teica», «viņa sacīja» parasti atlaisti, un tā arī prozā jūtam ievingrinātās drāmatīķes roku.

Viņas prōzas valoda ir klasiski skaidra, vijīga, viegla, bez kādas mulsas un satrauktības. To sevišķi baudām stāstos. Romāns savā veidojumā viņai bija pārāk komplicēts. Kvēlošo loku nosaukt par romānu var tikai ar zināmām ierunām

(pati autore to sākumā apzīmējusi par stāstu), šai grāmatā vēsturiskā kārtībā savirknēti laikmeta tēlojumi. Teorētiskos apcerējumos par pedagogiski psiholoģiskiem jautājumiem, kā: Pārdomas par rakstura audzināšanu. Kas želo mūsu jaunatni, Piezīmes pie laulības problēmas (cik neveikls jau virsraksts!) viņas valoda top kokaina un neveikla, jo Anna Brigadere nebija filozofiska domātāja, viņa neprata abstrahēt, vispārināt, sistematizēt, spīguļot aforismiem, viņas prieks bija visu redzēto iecirst tēlos.

Viņas vārdu krājums tīri latvisks, izteicieni kā: knapi, errīgi, zvaigžņu cik-caki, ķeša, tikai retumis sastopami. Viņa nepazīst smagus archaismus, nekad viņa nestaipa savus vārdus uz Prokrusta gultas. Viņa nav jaunvārdu radītāja kā Rainis. Visā triloģijā sastopam tikai vienu jaunvārdu «velce» (šlepe) un «līnijas» vietā pašās beigās lietota «taisne». Labprāt viņa sekoja prof. J. Endzeļina valodas norādījumiem un tiecās būt ar viņu vienis prātis, bet pamišus viņa lieto gan kvēloši, gan kvēlojoši, saka apvārksnis un «iz» «no» vietā. Viņa mīlēja salikteņus: «divtulība», «ar divsiržu vienotu spēku», viņa dzied par «atpakallaikiem».

Abstraktu priekšstatu un vārdu, kuriem Raiņa māksla tik bagāta, Anna Brigadere savā prōzā necieš. Abstraktus priekšstatus viņa konkrētizē: nogurušai Annelei šķiet, ka laiks izstiepies garš, garš kā tārps, un citā vietā par laiku ir teikts, ka tas uzgulās plecos, kā lietū piemirkusi villaine.

Anna Brigadere ir reāliste, bet ne flobēriska ar nepersonalitātes iezīmi, viņa — reāliste-aicinānecieš. Viņas labākais prōzas darbs, lielā triloģija, uzbūvēta reālistiski, tā pastāv no mazām, rūpīgu roku izstrādātām īstenības ainām, bet katra grāmata noslēdzas ar ticības apliecību Dievam, Dabai un Darbam. Tā tas arī citos reālos tēlojumos. Minēsim vēl tikai vienu piemēru. Dumpiniekā

Pēterī lielā spraigumā attēlots konflikts starp latviešu zemnieku un vācu muižnieku, bet noslēgumā atkal pašas autore ticības apliecība: «Svēta ir dzīve un svētas, svētas, svētas ir viņas sāpes un ciešanas.» Annu Brigaderi varētu nosaukt par reālisti pasteļu krāsām, vislabāk viņai padevās nevis lieli dzīves veidotāji, bet ikdienas cilvēki — Zelma (Brauciens naktī) katrā ziņā dzīvāka par Indru vai Sauku (Pastari).

Annas Brigaderes īpatnējais žanrs ir pasaku drāma. Šeit viņa sasniedz savas būtības pilnīgāko izteiksmi. Tas tādēļ, ka viņa prata sapņot,

«Lai manai dienai sūrai,
Jel sapni neaizliedz.»

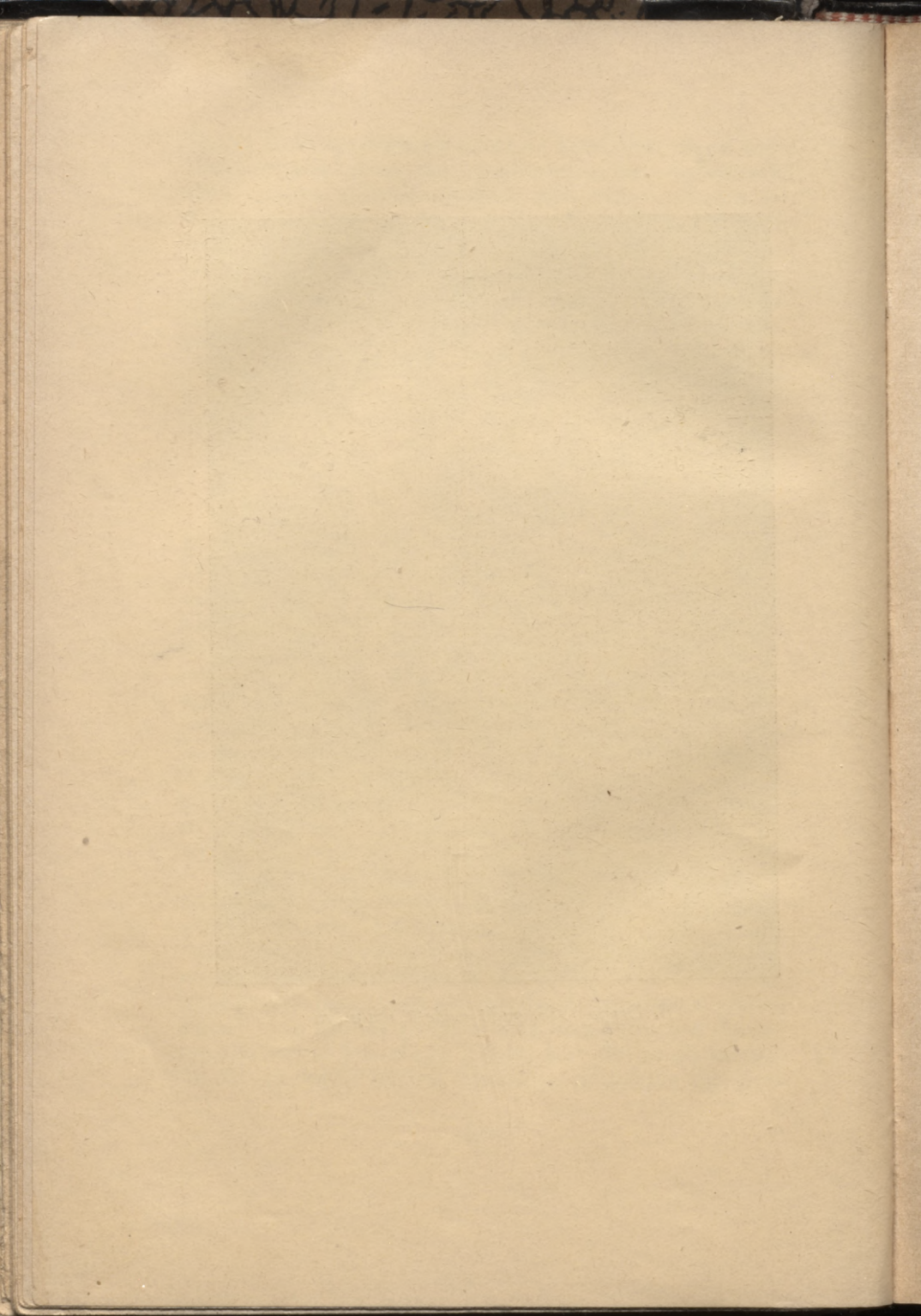
(214. XIII.)

Jā, varbūt pat viņa bija mūsu dižākā sapņotāja. Līdz ar Māri viņa varēja teikt: «Dzīvi es tev ar sapni jaucu.» Pasaku var stāstīt tā, ka to var klausīties ir deviņus gadus vecā meitene, ir spēkā un gados nobriedis vīrs. Pasaka neuzliek žņaugu, neprasa loģiska secinājuma, tur fantazijai nav jāapgriež spārni, tur bez uzbāzības var pamācīt, tur lielā, krāšņā pasaule «ir kā teiku ābele, kas gaida, lai to krata» (248. V.). Pasakā var izbēgt asas šķautnes, tur var sirsnīgi pasmieties, sniegt laimīgas beigas, tautas tradīcijas patvaļīgi sajaukt ar saviem izdomu tēliem, tur — un tas galvenais — var likt labam uzvarēt.

Vērojot dzīvi, dzejnieci skumdināja neatdzēnamā doma, ka daudz kas nav tāds, kā vajag, cilvēki zaimo un kaitina viens otru it kā sava prieka dēļ; cilvēki runā citādi, nekā viņiem vajadzētu runāt; labiem cilvēkiem neklājas labi un ļauni nepārveidojas — bet pēc tā slāpa dzejnieces sirds. Tādēļ viņa glābās pasakā, kur brīnumputna dziesma dziedē aklos, slāpē naidu, kur dzildziļā miegā un zilajā sapnī notiek brīnumi, piepildās tas, pēc

B. Dzeņa 1910. gadā veidotā skulptūra

kā sirds ilgojas. Anna Brigadere mīlēja prieku, bet kā lai aklam sniedz prieku, kā lai viņu padara redzīgu? Pasakā tas viegli iespējams, tur piepildījies taisnība. Dzīvē Alnis, visvērtīgākais no trim brāļiem, mirst, rupja vara viņu samin, bet pasakā viņu var atdzīvināt, un tas ir tas, kas atspirdzina; vismaz šeit piepildās uzstādītās prasības. Sakārnītis un citi labi gari uzklausa Sūrmja sirsnīgo lūgumu:

«Silts? Vai dzīvība vēl iekšā?
Vai vēl būs kur paslēpusies,
Roku galos, kāju galos? —
Dzīvībiņa, dzirkstelīte,
Nebēdz, nebēdz! Gaidi, gaidi! —
Ko lai gaida? Ko es varu?
Dziest un izdziest, ledus rokas!
Bet es gribu, gribu varēt! —
Lai viņš dzīvo, dzīvo, dzīvo!
Varu, varu!

(71. X.)

Dzīvē un reālā drāmā Sūrmis nekā nepanāktu. Dzīvē, reālistiskā un arī traģiskā mākslā, Sūrmja lūgumu neviens neuzklausītu, bet pasakā gadās Sakārnītis, un kas tādām Sakārnītim neiespējams? Tēli kā Sakārnītis izdevās Annai Brigaderei viskrāsaināki, tie paliek vairāk atmiņā, nekā Sauka vai Jolante, traģēdijas un drāmas tēli. Ne velti Lolitas brīnumputna komponistam, Jānim Kalniņam, raksturīgāko motīvu — «Gaisma tumsu apēdusi» — izvilinājis Sakārnītis. Kur viņš radies, tāds Sakārnītis? Dzejnieces sapnī. Viņa tam devusi vārdu un veidu un tagad šķiet, šo Sakārnīti mēs visi pazīstam, kas klusiem soļiem meža biežokņos vieni paši staigājuši. Pasaku drāmas ir dzīves īstenība un tomēr tās arī nav. Dzīves motīvs te neizskan tā kā dzīvē, bet kā radītāja sirdī. Te no svara ne psiholoģiska ticamība, bet ide-

jiska, un svarīgāks par ticamību vēl sapņu krāšņums. Tādēļ arī Lolita saka: «Sapnis deva, pati devu putnu gredzenu un sirdi.»

Lirika ir vistiesākā iekšējo pārdzīvojumu izpausme, un tādēļ Annai Brigaderei, kas savā būtībā ārkārtīgi atturīga, lirikā aizcirtās valoda. Trūkst viņai Skalbes tiešības un naivitātes, Ziemeļnieka dziesmainā plūduma, viņa nespēj kā Fricis Bārda līdzī mākonim izkust debesu zilgmē. Anna Brigadere vienmēr zina mēru, nekad viņa neaizmirstas, nekad pati sevi nezaudē. Viņas rūpīgi izvēlētā dzeja ir izsvērta, ar prātu izkārtota, intīmākiem pārdzīvojumiem uzlikta stingra cenzūra. Zīmīgi, ka viņas visintīmākie dzejoli rakstīti pēdējos gados un atklātībā parādījās tikai pēc viņas nāves. Tā brīnišķīgi spēcīgo dzejoli «Tā diena» Anna Brigadere pati nav dāvājusi atklātībai:

«To dienu kā lūgšanā piesaukšu,
Tā nepazīs salnu, nei rūsu,
Tā diena bij visa tik Es un Tu,
Bij mana, bij tava, bij mūsu.

Lai vēlreiz lūpas uz lūpām dus
Šai dienā, kas mums vēl tik tuva,
Pirms dvēseles ataut kā brīnums kluss,
Pirms tā par sapni mums kļuva,
Pirms tā par sapni mums kļuva.»

(104, 105. XIII.)

Tāpat arī baisām skaņām pilnas «Dziņas», kur visi pamati top vaļā rakti, parādījās tikai pēc viņas nāves:

«Ai, dziņas, dziņas tumši nežēlīgas,
Kā viņām vajag plēst un plēst;
Kā visās jaukas ceļa zīmes dzēst
Un saraut harmoniskas dvēšles stīgas.»

(211. XIII.)

Dzejā Anna Brigadere staigā citus ceļus nekā prōzā un pasaku drāmā. Cik viņas prōza un pasaku drāma dainiski vienkārša, tik sarežģīti ir dzeju ceļi. Tos viņa patvaļīgi loka, lieto grūtus pantmērus. Tā Kalngalos, kur sakopotas viņas vērtīgākās dzejas, Sāpes rakstītas nevainojami tīrskanīgās tercīnās, Bijušais priekšzīmīgi rūpīgi apdarītā sonētā, bet bieži sastopam arī neveiklus izteicienus, piem. «No k a u t k u r neredzamas rokas pieskāriens» arī eufōnijas trauceklus un savādi: taisni labākos dzejoļos:

«Vārdus, k a s k ā asmens dzeļ» (178. lapp.).

«K a s k ā kūpošs zemes tvans» (178. lapp.).

Atkal jau, k a d k ā uz rokām» (185. lapp.).

Dzejā viņa bieži lieto svešvārdus; pašķirsim tikai Kalngalus: parallēles (42. lapp.), obola (86. lapp.), aureols (171. lapp.), parādību fainomenā (176. lapp.), filigrans (178. lapp.), galēra (183. lapp.), pilots (188. lapp.), skalds (188. lapp.), ekrāns (214. lapp.), karavāna (222. lapp.), Antīkas pasaules tēli: Sīzifoss (158. lapp.), Hesperīdu dārzi (168. lapp) un garie salikteņi: vērtību dziļpārveidotājs (158. lapp.), vakars ziltorņainais (170. lapp.), ziedpušķotām barkām (186. lapp.) sasmadzina stilu.

Dzejā viņas doma nebeidzas ar rindu, bet bieži tiek izvilktā cauri vairākiem pantiem, kā to jau liecina moto citēti Vārdi. Pamatojumi un paskaidrojumī, kas Annai Brigaderei tik ļoti sveši prōzas valodā, dzejoļos, un jāatkārto: taisni visvērtīgākos, (piem. Ai, cilvēks) pārāk bieži sastopami.

Pasaku drāma zviļo tēlu bagātībā, bet viņas dzeja ir abstrakta.

«Ja prāts tev dots, kas prot sev lielas mantas gūt,
Tad zini arī to, ka tam tik tādēļ būt.»

(192. XIII.)

Šeit divās rindās tikai divi lietas vārdi, «prāts» un «manta», un tie paši — abstrakti.

Alliterācijas mūziku sastopam tikai retumis, — mana tauta «sīvu sājpu svērēja», vai:

«lēmēji un licēji, neviens man no radnieku sugas».

Lasot Annas Brigaderes pasaku drāmas, šķiet, vārdu mokas viņa nav pazinusi, kā cīruļa dziesmā sasaistās viņas rasaini svaigie, vienkāršie teikumi. Gundegā katra vārsmā veldzē, bet arī Lolitā ir brīnišķi vieglas rindas:

«Gredzens roku ieliek rokā,
Gredzens mūžu ieslēdz lokā,
Gredzens zaigo, gredzens zvīlo,
Gredzens mīlam saista mīlo.
Gals un sākums — abi rada,
Gredzens vienu otrā vada.»

(66. X.)

Bet dzejā jūtam «vārdus pilnus dziļu moku» un ticam, ka vēl chaosā sapītie vārdi dedzinājuši kā sārtā. Annas Brigaderes dzeja ir — lietojot viņas pašas izteicienu — «ūdensteces, vaļņiem nosprostotas» (168. XIII.).

Sprīdītis jau piedzīvojis sesto izdevumu, teātros tas izrādīts vairāk kā tūkstoš reizes. Maiju un Paiju, tāpat kā Lolitu un Gundegu visi pazīst — kaut gan pēdējo ne vienmēr pareizi saprot —, bet Annas Brigaderes trīs dzeju krājumi pieder šaurākām aprindām. Dzejā izpaužas viņas apcerīgais prāts. Dzejā viņa ir inteliģences dzejniece, un kā tāda tautas plašākā masā nekad nebūs populāra.

Traģiskais stils Annai Brigaderei nepieņemams. Traģisms ir tur, kur personība, neapšaubāmo vērtību nesēja, neglābjami un priekšlaicīgi — nepiepildījusi savas iekšējās iespējas — aiziet

bojā. Jo jaunāks kāds, jo vieglāk viņa nāve gūst traģisku noskaņu. Tur, kur tēlotais cilvēks nav pietiekoši dižens, kā arī tur, kur viņa bojā eja nav neatvairāma, nevar būt traģēdijas. Arī tur nav traģisma, kur cilvēks mirst, savu dzīvi piepildījis. Ja ļauno un sīko redzam zūdam, jūtam gandarījumu, bet līdzjūtību un drausmu pilno bijību — kur ētiski vērtīgais, saduroties ar aklu pārspēku, sabruk. Pārliecinātam kristietim nav traģēdijas: visām ciešanām sava jēga, debess valstībā viss tiks izlīdzināts. Kas iznīcināts, ir tikai iznīcināts, lai augšāmceltos pilnīgākā, skaidrākā formā. Tā — kā vēlāk redzēsim — ticēja Anna Brigadere. Viņa nepazina bezcerīgo veltības izjūtu, tādēļ arī nevarēja rakstīt traģēdijas, kas pārliecina. Vienīgi Ilga šai ziņā izņēmums. Ilga, jauna, apdāvināta, patiesa, mums simpatiska, un mēs arī ticam, ka viņas egocentriskā daba vienīgo izeju rada ezera vilņos. Arī Indra (Pastari) ir domāta kā traģisks tēls, bet nav tāda. Mēģināsim to pierādīt. Radagaisa valstī visi pazīst tikai ļaunā varu un savtīgumu. Bet Svešnieks, jaunās dzīves būrējs, nāk ar mīlestības vēsti, ko Indra sākumā saprot tikai egoistiskā nozīmē:

«Mīļais, kam man vajag cita?
Tas ir vārds, kas visu gaismo,
Tas ir vārds, kas visu pestī.»

Viņa grib sākt jaunu dzīvi, bet tikai sev, viņa vēl nezina, ka dzīve tikai sev, lai tā būtu cik tīrskanīga būdama, ir grēks, un tādēļ viņai, kas savā jauniegūtā skaidrības lokā neieslēdz citus, jāaiziet bojā. Ūdensplūdus dievu sūtītā laiva var glābt tikai divus, «kas bez vainas vēl šai zemē». Un tā ne viņai un Svešniekam, bet Asnai un Svešniekam šī laiva lemta. Jaunieši glābjas laivā, augsti saslējusies nekustīga paliek Indra, ar domām tos

vadīdama. Ap viņu kāpj un ceļas ūdensplūdi,
priekšnāves brīdī viņu apskaidro atziņa:

«Acs un auss ir mēmas... Tikai
Sirds vēl visu redz un vēro...
Sirds, kas esi tu? Es jūtu
Tevi augam, augam! Savu
Spēku izplet tu kā zelta
Būras visam pāri! Kur tu
Nem šo spēku? Ai, tik tagad
Zinu: Sāpēs audz tu...
Tikai sāpes

Dara dzīvu!..
Gribēju es saldas laimes
Kausu tikai vienam glabāt...
Satriekts tas, bet nesatriecā
Mani...
Viss top gaisma! Vienā mirklī
Izdzīvota dzīve! Saprasts
Viss un viss ir atzīts. Dzīvei
Lielāka vairs nava brīža!

Daudz cildenības ir šai jūras vētru apšalkotajā, šeit saīsinātā veidā citētajā monologā, bet tas nav organiski izaudzis no abstrakti zīmētās Indras. Monologs uzskatāms kā Annas Brigaderes pēdējo briedumu gadu pašatzīšanās. Lasot šīs vārsmas, mēs neredzam Indru, bet domājam par cēlsirmo dziesminieci. Gundega uzvar sevi un aiziet dzīvē, Indra uzvar sevi un aiziet bojā, bet dzīves apliecinātāji Annai Brigaderei daudz tuvāki nekā bojāgājēji, un tādēļ arī Gundega zvīļo visās krāsās, bet Indra auksta un abstrakta. Indru nevar nosaukt par traģisku tēlu, tā tikai rakstnieces cildeno atziņu paudēja. Indras ētiskās vērtības nekur neizpaužas, viņa gan nav tik asinskāra kā Sauka, viņa uzklausa humāno Svešnieku, bet viss tas vēl par maz, lai no viņas izaugtu pēdējā monologā izteiktais traģiskais diženums: spēja, pa-

šai bojā aizejot, bez skaudības noskatīties citu, vērtīgāku būtņu, laimē.

Traģiskā galvenais ir individuālais moments, tas traģisko atšķir no cildenā. Mēs varam runāt par cildenu ūdens kritumu, bet tikai par traģisku cilvēku. Traģēdijā ir svarīgi nevis tik daudz, ko saka, bet kas kaut ko saka. Ar to traģēdija atšķiras no dzejā ietvertām filozofiskām atziņām, vai arī no disertācijas. Tā tad Indra nav traģisks tēls, jo viņai nav ne izcilas vērtības, ne individuālītes. Bet par Radagaisa un Saukas, šo abu ļaundaru, bojā eju mums nav ko skumt. Un tā svaigā, tēlainā valodā uzrakstītie Pastari, sirmās dzejnieces pasaules uzskatam tuvais darbs, kā traģēdija nav izdevušies. Traģēdijas prasībām atbilst Karaliene Jāna, bet par viņu runāsim vēlāk.

Cik svešs Annai Brigaderei bija traģiskais nostādījums, tik iekšīgi radniecīgs kōmiskais, un no trim kōmikas veidiem viņas īpatnība visvairāk saskanēja ar vissmalkāko — ar humoru. Tikai reti viņa irōnizēja, jo irōnijā mēs, saskatīdami dzīvē aplamo, ačgārno, apzināties, ka tas beigu beigās pats sevī, bez mūsu līdzdalības iznīks, sairs. Irōnijā ir zināma vienaldzība: man gar šim smieklīgi maziskām lietām nav nekādas daļas, bet jau mazā Annele gribēja pamuļķo Kristapeli labot. Arī otrs kōmikas veids — satira viņai pasvešs, jo satiriskā nostādījumā mēs, labi apzinādamies savu pārākumu un to, kam ir jābūt, bez žēlastības izņirgājam aplamo, ačgārno. Satira rodas tā rakstnieka galvā, kas dusmo par griezīgu nesaskaņu starp ideālu un īstenību. Bet tādas disonances Annas Brigaderes auss nepanesa. Irōnija ir eleganta, tā ieder salonā, satira ir žultaina, tā — tiesneša pātaga, bet trešais kōmikas veids — humors redz mazo, mazisko un smieklīgo, bet paceļas tam pāri, nezaudēdams ticību sev un

cilvēkiem. Tādēļ humors atbrīvo un dziedē. Un tautas vainu ārste jau gribēja būt Anna Brigadere. Irōniskā nostādījumā mēs smīnam, satiriskā — izsmejam, humorpilnā — smejamies, nezaudēdami labvēlību pret to, par ko smejamies. Tādēļ arī viņas mazās un lielās komēdijas — Čaukstenes, Sievu kaņi ar Belcebulu, Kad sievas spēkojas u. c. — atradušas tik plašu atbalsi. Viņas komēdijās — kā visās komēdijās, kur valda īsts humors — mazais un niecīgais uzpūšas, izliekas par lielu. Viņas komēdijas ir pārsteidzoši niecīgā, patukšā un kaitīgā noliegums. Annas Brigaderes humoru pazīstam ne tikai viņas komēdijās un pasaku drāmās, bet arī nopietnos darbos viņa labprāt piejauca smejamās zāles. Viņas kōmiskie tēli, kā Sakārnītis, Sīkstulis, Pati, Poķis un Cintis sevišķi spilgti iespiežas atmiņā. Arī ļaunumu (Paiju) un draudzīgu spēku (Milzi Sprīdītī) viņa labprāt tvēra kōmiskā aplodā. Nekad viņa savus tēlus neizmēja. Autobiografijā ļoti zīmīgs piemērs: Kristapelis un viņa «bokšterēšanas» cīņa:

«Mātei vajadzēja tam ielikt rokā irbulu un grāmatu, pats nejaudāja, kad māte uzsauca, sāka gaņi, gaudeni vilkdams, un ar irbulu katru vārdu badīdams, «bokšterēt» kaķismi: e-ese-e-ese — eme-u-mu — es esmu, te-a-ese — tas es esmu tas, ka-u-ene-ga-ese-ku-ne-ga-ese-.

«Kungs, kungs,» Ģedene tam iegrūda sānos. — «Kungs, kungs.» Kristapelis tādā pat balsī atkārtoja. — «Vai tu, pagāns, mani mēdīsi? Vai tur stāv divi reiz «kungs», ko? Tur tik stāv vienreiz. Saki: kungs.» — «Šaki kungs,» Kristapelis atkārtoja raudulīgi. — «Še tev: saki kungs,» Kristapelis atkal dabuja pa muguru. «Vai tu, rezgal, domā, Dieva vārdu zaimosi?» — Un paceltā dusmu māktā balsī Ģedene blāva Kristapelim priekšā: «Es esmu tas — Kungs! Saki pakaļ!» — «E-es

e-su tas Kungs,» Kristapelis svilpa elsodams, un lielas piles tam ritēja pa deguna galu. Tā viņi abi cīnījās ik dienas. Kristapelis peldēja pa katķismu, līdz tas bij samircis kā pirts slotiņa. Tad Ģedene to tam nikni izrāva un Kristapeļa deguns tūlīt nostāja pilēt» (30, 31¹). Mēs pasmejamies par stulbo, iebiedēto ganu, bet jūtam viņa liktenim līdz.

Kvēlošā lokā vissvinīgākās un svarīgākās ziņas par ienaidnieku aiztrenkšanu, par strēlnieku nākšanu vēsti resnā virtuvniece Kristīne, pilsoniskās Pentes ģimenes inventārs, arvienu uzsākdama teikumu ar tiem pašiem pastulbiem vārdiem: «Nekā, kundzīt, nekā.» Kaut gan viņa novērtē ienaidnieku pēc tā, ko viņš ēd, un tic visām baumnām — katru dienu citām — tad tomēr aiz viņas neintelligences mēs jūtam viņas godīgu un simpatizējam šai apaļai, labsirdīgajai sievai.

Gleznainām noskaņu nodaļām allaž seko joku gabali. Tā pēc Jāņu nakts, kur «Birzes un druvās stāvēja klusas, klusas, kā elpu aizturēdamas, kā priekā klausīdamās, cik jauki skan cilvēku balsis» (72.¹). ierodas trīs skroderi, mazais Joskelis, lielais Joskis un lēnais Jankelis, kas krāpj un izmulķo zemniekus. Bet arī viņiem sava neapšaubāma taisnība: «Žīde, žīde, ko tu klieudz: žīde! Kad nebūtu tā žīde, kur tu dabūtu pasmieties?» (80.¹). Tūlīt pēc sērās tēva nāves seko humoristiskā nodaļa Kroninieki, maza komēdija par lauku bagātnieku kāzām ar lieliski zīmēto rupji labsirdīgo «Papus» tēlu. Pat rakstot par Līziņas slimību, kur mājās valda Bargā sieva, Anna Brigadere nevar nociesties nepieminējusi vācu ārsta smieklīgi nepareizo recepti «seš reiz pa den ven ēdam karot» (335.¹). Mēs jau pieminējām, cik mīļas bija attiecības starp abām māsām, bet mīļums netraucēja pat arī par Līziņu šad tad drusku pasmieties: Līziņa raksta vēstuli. Viss rit

gludi, tikai pieturēšanas zīmes dara galvas sāpes.

«Punkts, jautājuma un izsaukšanas zīmes, tās nāca, kur tām jānāk, un nostājās droši savā vietā, bet tie kommati un semikoloni! Kur ar tiem un kā ar tiem? To nevarēja izšķirt — Bet Krustmāte zināja padomu: «Kāda zīme tev stāvēja priekš tam?» — «Kommats.» — «Nu, tad tagad liec droši semikolonu. Liec droši un iznāks labi.» — Un iznāca arī labi (22, 23³).

Arī atsevišķos, svaigos, ļoti konkrētos izteicienos izpaužas Annas Brigaderes humors. Atcerēsimies tikai, kā izsalkušā Sniedze atbild Gundegai, kas vairās viņu paēdināt, aizbildinādamās, ka ēsma neizdevusies:

«Nu, lai ar' susla — vēders zinās,
Trīs dienas tas jau čokurā tinās.»

Vai arī kā kroģeris Tumstis izrāda ķēniņa dēliem savu apbrīnu: Cintis un Poķis, paši būdami rupji, tomēr nepieņem rupjā kroģera klanīšanos: «Nost no kājām, mums te jāspļauj!» Un abi brāļi izspļauj. Bet līdēju Tumsti nevar atraidīt, viņš klanās — spļāvienam: «Žēlīgs, visu žēlīgs spļāviens!» Tādus ķēniņa dēlus arī tikai tā var godināt. Un beidzot vēl tikai vienu piemēru, kas jau iegājis tautas mutē, tapis gandrīz par parunu un labi aplicina Annas Brigaderes sirsnīgo, konkrēto, humorpilno stilu:

«Tumsa gaismu apēdusi, apēdusi,
Mēness rāda tukšo pusi, tukšo pusi.»

IV

«Lai lielais darba tikums
top rakstīts asinīs,
Kā nepārkāpjams likums,
Ko vergs tik necienis.»

(47. XIII.)

Latviešu dzejnieki sāk ar cūkganu profesiju, kā to saka Leja Kvēlošā lokā. «Agri rīti. Basas kājas. Ērkšķaini dzīves ceļi. — Vai tie neizaudzināja mūsu darba varoņus? Ja mūsu dzīve ir gājusi uz augšu, tad tikai tur ir bijuši viņas sākumi. Kā latvietis to neredz, kur ir sācies viņa spēks? — Izturēt un nevis gaudot» (Kvēlošā lokā 108. lp.).

Attieksmē pret darbu izpaužas latviešu īpatnība. Jau tautas dziesmās visvairāk slavētais tikums ir strādīgums. Tikai tam, kas strādā, palīdz Dievs. Vairāk par meitas augumiņu un daiļumu cienī viņas darbu. Visās tautās atradīsim pamācīgus sakāmvārdus un pasakas par to, ka čaklums augstāk vērtējams par skaistumu, bet nekur darbs un dzīve, darbs un daiļums nesaskaras tik cieši kā pie mums. Zīmīgi, ka latvietis prasa ne tikai darbu, bet daiļu darbu. Bāliņš meklē līgavu «daiļa darba darītāju». Bitītes apraud veco dravnieku, jo jaunais «skabardainu dravu taisa». Latvietim nav plaisas starp labo un daiļo. Šai ziņā latviešu izpratne radniecīga sengrieķu priekšstatam «kaloskagatos». Aistētiskā prasība sedzas ar ētisko. Darbā izpaužas vislielākais tikums, un tikumu ved sakarā ar to, kas tikams, tā tad, aistētisko. Šeit slēpjas dziļa doma, ka darbs — ētiski visaugstākā vērtība — ir tas,

kas dailina cilvēku. Darbam skarba roka, bet šķistītāja spēks. Visgrūtākais darbs bija malšana, bet tautiete to veica pacietīgi un liksmi, dziesmas dziedādama. Nebija lielāka kauna, kā pagurt darbā, neveikt uzdoto:

«Ar dziesmiņu malti gāju,
Ar valodu istabā,
Lai nesaka sveša māte
Darba dēļ noskumusi.»

No tautas dziesmām mēs zinām, ka latviešu Dieviņš strādā līdzīgi cilvēkiem visus darbus, un tas tikai pavairo viņa cieņu, darbā viņš priekšzīme visiem. Turpretī velns ir tas, kas nestrādā, nevīžo nevienu darbu darīt. Kas guļ, par to velni priecājas, bet kas augstpriegumā, algas negaidīdams, strādā, top radītājam līdzīgs. Svešs latviešu pilnības ideālam ir ģermāņu Votans vai grieķu Zevs, kas dzīvo grandiozā nekānedarīšanā. Latvietis tic, ka visvieglāko nāvi sagaida tas, kas viņu saņem darbu strādājot:

«Dod, Dieviņi, tā nomirt
Kā nomira tēvs, māmiņa,
Tēvs nomira smiedamies,
Māte maizi mīcīdama.»

Arī aizsaulē aizgājušās dvēseles strādā, jo dikā stāvēšana būtu tikai sods. Es nedomāju, ka tagad latvieši strādātu vairāk kā pārējās Eiropas tautas, bet gluži citāda ir latviešu darba uztvere. Senajā Grieķijā fizisko darbu strādāja tikai vergi, bet mūsu senču visaugstāk cienījamais precinieks bija arājs. Stendāls, viens no reprezentatīvākiem franču kultūras pārstāvjiem, vairījās darba, baidīdamies sviedru smakas, darbs viņam bija kalpu un trūcīgu cilvēku lāsts, bet mēs, līdz ar Annu Brigaderi zinām, ka latviešu aristokrāts, jeb pareizāki sakot labietis, ir tas, «kam sviedri

darbā lija, bet augsts un cēls bij prāts». Vakar-eiropā aristokrats ar tulznainām rokām ir neiedomājams, bet mēs krietnu, pilnīgu cilvēku nevaram iedomāties bez grūti veikta darba pēdām. Latviešu valodā mēs pat nespējam apzīmēt bezdarbību ar kādu pozitīvu vārdu. Franču «loisir», vācu «Musse», krievu «dosug», itaļu «dolce far niente», angļu «leisure» — visi šie vārdi, kas apzīmē bezdarbību kā kaut ko vērtīgu, latviešu valodā nepārtulkojami. Ja mēs sakām, ka tas ir «dīks» cilvēks, tad šim izteicienam ir ne laba piegarša. Skatoties latvju vēsturē un atceroties, ka latvieši no saktā gala bijuši zemnieki, šis nostādījums top saprotams. Bruņinieku kārtas, kas citus kalpināja, latviešiem nebija. Nekā gatava latvietis nesaņēma, viņš sasniedza tikai to, cik pats savām rokām bija izcīnījis un savu nesalaužami tvirtu gribu panācis. Kā lūgsna mums skan Raiņa vārdi: «Mēs būsim lieli tik, cik mūsu griba.»

Rainim ir vesela darba filozofija. Citēsim dažus aforismus, lai apjaustu tās kontūras. Darbs atbrīvo cilvēku no lielākā naidnieka, no sevis paša: «Kad pats par nastu sev palicis, viens vienīgs līdzeklis — darbs.» Vai arī: «Vienīgi caur darbu mēs spējam dzīvi nest.» Tālāk darbs palīdz iegūt mūžību. Zūd atsevišķais mazais cilvēks, bet paliek viņa darbs: «Cilvēce caur darbiem dzīvo.» Vai arī: «Ja mūžam ar' tevi nemilēs, Tu tomēr to darījis esi. Tu darbā savu laimi nesi.» Darbs tvirtina cilvēku, cietina viņa gribu, izkristalizē viņa mērķi. Kad cirvis atcirties, arī tad darbs nav jābeidz. «No darba vietas namdars neaiziet, Kad roka sadurta no skabargas...» Bet visaugstākā plāksnē: «Ja gribi pilnīgs būt un sevī liels, tad neprasi lai dod par darbu algu.» Algas nav un nevar būt. Algu prasa algādži. Brīvais cilvēks zina: darba darītājs var aiziet bojā, bet

darbs paliek. «Un labi darbi atmaksājas visi, tik vien ne tev, bet citiem.» Ja cilvēks mazs, tad tas viņu sarūgtina, ja viņš ir liels, tas viņam dod spēku radīt darbu, bet neaizmirsīsim: arī visdzižākais reizēm ir mazs. Dzīves ritms prasa, lai katra saņemtā dāvana tiktu tālāk dāvāta. Tam, no kā esam saņēmuši dāvanu, parasti nevaram izrādīt pateicību, bet tas, kam mēs sniedzam dāvanu, bieži nesaprot tās nozīmi. Te dzīves lielā izlīdzene, ko Rainis tik labi pazinis: «Mēs saņemam tāpat, kas citu izciests, mēs sevim neesam, mēs cilvēcei.» Un beidzot dziļā, sokrātiskā doma: labais cilvēks nevar būt nelaimīgs. — «Labs ziedojošs, labu dara sev, jo sirdi smalku dara, mieru gūst.»

Kalnu virsotņu dzejnieks Rainis vairāk runā par garīgo radītāja darbu, turpretim Anna Brigadere piegriež skatu pelēkam, sikam darbam. Bet viņi abi, košā diždarba un sīkdarba slavinātāji, ir noveduši līdz mūsu apziņai latvisku darbu izpratni un jēgu. Rainis intelektuālo darbu un darbu vispār, darba abstrakciju pacel augsti uz ledus vairoga, bet Anna Brigadere ikdienas darbu caurstrāvo ar savu personības gaismu, tas viņas rokās zaudē putekļus un top skaidrākā cilvēka rota.

Pirmais darbs, kas autobiografijā minēts ir sēja. Mazā meitene vēro tēvu tīrumā sējam un viņai jāsmējas, jo liekas tēvs danco, tik vienmērīgi viņš cilā kājas un rokas, bet māte pamāca «nesmejies vis, tas ir svēts darbs». Ja Anna Brigadere kādu cilvēku grib raksturot kā simpatisku, tad viņa mums pasaka, ka tas ir darba pratējs un veicējs. Šai ziņā visiem pāri stāv tēvs, bet arī māte zina: «bez darba rūgtāki, kā bez maizes». (33³). Un vecmāmiņa, viena no jaukākām figūrām tēlojumā, runāja maz un nemīlēja arī klautīties garās runās, sevišķi, ja tās notika darba

dēļ. Tad viņa varēja asi pateikt «runāšana neko nepalīdz, darīšana palīdz», un kamēr meitas vēl strīdījās, kuņai jāiet uz avotu pēc ūdens, viņa jau bija paņēmusi nēšus un sīkiem soliņiem notecēja lejā. «Tagad vecmāmiņa ir salīkusi un sīka, viņai grūti nākas uzkāpt kalnā un grūti pārkāpt augsto sliexsni pilniem nēšiem. Bet vecā Aņus zina stāstīt: «Viens ķēniņš savā pilī arī nebūtu varējis vairāk padarīt, nekā tava vecmāmiņa šinī saulē ir darījusi. Piecas reizes ap pasauli nogājusi būtu, ja kāds viņas soļus izmērotu.» (95¹.)

Darba ideoloģija skaidri izpaužas Maijā un Paijā. Paija ir tā, kas pavisam neprot strādāt, Varis tas, kas gan prastu, bet negrib, un Maija tā, kas prot un grib. Mazā Maija jau zina, ka darbs ir draugs, «vēl vairāk kā draugs, viņš jau tev atdod visu, pats ieliekas rokā... un tā viņš tev ar spēku pielej dzīslas. Ar prieku pielej sirdi. Ar veiksmi locekļus. Ar gudrību prātu.»

Darbā ieauģt nozīmē ieauģt pasaules kārtībā. Nav otras grāmatas, kas to tik skaidri pateiktu kā triloģija: Dievs, Daba, Darbs; Skarbos Vējos un Ākmeņu Sprostā.

Jau mazā sešgadīgā Annele piesienas mātei kā dadzis, kā bite tekādama un sīkdama, un kad māte viņu sarāj, stingri uzprasīdama: ko tu īsti gribi? Annele dod īsu atbildi: darbu gribu, pati vēl nenojauzdama šo vārdu jēgu. Ar sešiem gadiem Annele jau spolē spoles, ar septiņiem sāk ganos iet, bez tam vēl vasarā un ziemā tādi darbi, kas bērniem viegli veicami: ravēšana, zāļu plūķšana, lapu šķīšana, adīšana, šūšana, vilnas plucīnāšana un kāršana. Agri viņa zina darbu kā pienākumu. Mazajai meitenei tālu no mājām ganot lopus, uznāk bargs negaiss. Nošķīst priekš acīm lāsmaini zibeņi, un viņa pakrīt pie zemes, krusa milzīgiem graudiem, pat gabaliem, kapā viņas mu-

guru, plecus, kaklu. Labais tēvs nāk bērnu glābt, nešus to pārnes mājās. Ielikta gultā Annele raud: ne jau tādēļ, ka pārbijusies, ne jau tādēļ, ka krusa to sasitusi, bet tādēļ, ka nenoganījusi — neveikusi uzticēto darbu.

Padarīts darbs pilda sirdi ar prieku. Skarbos Vējos Anna Brigadere stāsta par savu pirmo apzināto dzimšanas dienu, par kādu siltu septembļa dienu, kad atmata bija apvērpta tīmekļu pavedieniem, un krūmu plīvuris palika arvienu caurumaināks. Un kā viņa atzīmējusi šo savu devīto dzimšanas dienu? Vecāki viņai atļauj aiziet kartupeļu talkā. Jau vakaru iepriekš māte liek mazajai Annelei nomazgāties, sapīt cieši bizes. Māte atļauj vilkt svētdienas drēbes, siet jauno rožaino lakatu, bet pastalas jāauj tās pašas vecās, jo tās «tā kā tā pieies pilnas zemju, bradājot pa vagām». Kad nu viss sakārtots, māte saka: «Nu, ja jau rīt nebūtu tev tāda diena, tad jau nu gan es tevi nelaistu.» — «Kāda tad rīt man ir diena?» meitene jautā. «Rīt ir tava devītā dzimšanas diena,» māte saka, it kā pasniegtu kukuli. Dzimšanas diena? Annele nesaprot. Kas tā par dienu? Dzimšanas diena? Vai tā tik svarīga, ka to vajadzētu zināt? Laikam gan, jo viņai ļauj izpildīt tik svarīgu uzdevumu: braukt līdz pieaugušiem kartupeļu talkā. Un nu viņa cauru dienu muižā lasa kartupeļus, jāstrādā darbs, kas tādaī mazai meitenei pārāk smags. Viņai tik ļoti jāraujas, lai lielajiem turētu līdz, ka šoreiz pat domas, šie nesavaldāmie putni, nevienu reizi nespēj aizklist uz citu pusi. Tikai vakarā, braucot mājās, viņai piepeši kaut kas aizmirsts iekrita prātā. Šodien taču bija kaut kas... kaut kas sevišķi ievērojams. Bet kas tas bija? Mazā meitene nogurusi, izstiepusies garšlauku ratos viņa skatās zvaigznēs, un viņas ir tās, kas atmin, kas šodien par dienu. «Šodien taču bija tava dzimšanas diena,» mirdz

zvaigznes. Jā, tiešām, dzimšanas diena. «Un tik jauka, tik jauka! Tāds liels padarīts darbs!» Un zvaigznes mazajai meitenei šķiet gaišakas un tuvākas kā jebkad.

Nav Annelei lielāka prieka, kā būt par tēva palīgu. Tēvs to ieceļ strellēs, uz dēļa, vienā rokā iedod nošķi un pamāca, kā ar otru roku jāatšķir no nošķa ik pa dzijiņai un jāuzmet uz tēva ķeksīti, bet tēvs izvelk šķēra dziju caur katru nišu aci. No sākuma Annelei vis nevedās jaunais darbs un tēvam uz viņu bija labi jāpagaida, bet drīz viņa tā iemanās, ka viņas dziedziņš jau istā laikā pie nišu vārtiem, un kad viņa vēl jo vairāk iemanās, viņai iet vēl ātrāki kā tēvam, un tā viņi sāk viens ar otru sacensties kā rakstā. Kad Annele nogurst, tēvs zina labāko pretlīdzekli: prieku. Jo grūtāks darbs, ar jo lielāku prieku jāķeras pie tā. Prieks par veikto klievē nogurumu. Tēva tuvumā viņa gūst atziņu, kas visā turpmākajā vientulajā dzīvē sargā kā stiprākais vairogs: darba veicēji ir prieks un izturība. Annele mācās atzīt, ka darba prasana vēl nava diezgan, vajag to tā iemācīties, ka tas priecīgi un veiksmīgi laižas no rokām. Tā arī nāk ar viņu priecīgas domas. Nekad tēvs darba dēļ nav bijis nikns, un platām mirdzošām acīm meitene vēro, cik veikli kustas tēva rokas un kājas, strādājot pie strellēm, kā mirdz viņa acis «un mute ir tad smaidīga un laba, it kā tā gribētu teikt Annelei kādu mīlu, mīlu vārdu.» Tā jau arī ir Gundegas atziņa: «Daudz staigāts ceļš kļūst viegli minams, grūt darāms darbs kļūst mīļš un zināms.» (39. VI.)

Kopā ar tēvu strādādama, Annele iemācās, ka darbs nav rotaļa. Darba lietas ir cienījamas lietas. Darbu nevar sākt, kad grib un atmest, kad tik. Tēva tuvumā viņa ieaug domā, ka darbs cilvēkam iedots kā dāvana, kas modina pašapziņu, kāpina spēkus. Lasot Annas Brigaderes autobio-

grafiju nesaprotami top vecās Derības vārdi «ar sviedriem tev būs tavu maizi ēst...» un kopā ar Annas Brigaderes draugu-piānistu C. gribas mīlam Dieviņam jautāt: ja tas Tavs lāsts, kā tad izskatās Tava svētība?

Annas Brigaderes attieksme pret darbu māca pazemību un pieticību. Nevajag uzstādīt pārāk augstus mērķus, arī mazi darbi ir vajadzīgi un taisni viņi ikdienas dzīvē ir jāizsauļo iekšējā liksmē. Dzīvojot mēnešiem ilgi Annas Brigaderes celtā pasaulē, kurā ievēd trīs vārdi — Dievs, Daba, Darbs —, es guvu atziņu: katrs uzspiests darbs pazemo, katrs pašgribēts paaugstina.

V

«Tautas mūži
Iet kāpjošā gaitā —
Uz kalngaliem augšup.»
(55. XIII.)

Viņa vienmēr stāvējusi pāri atsevišķām partijām un pēdējā laikā, kad tauta arvienu vairāk sašķēlās, viņas sirds pildījās bailēm. Jau Latvijas pirmā dzimšanas dienā, jau toreiz, kad pamatus ieraka, viņa redzēja tos, kas zvērināja augšā naida zibeņus. Seju ierakusi rokās viņa mēdza teikt: «Vai tad mana tauta nebūtu vēl nobriedusi? Kādēļ vēl nesaprot, ka latvietis latvieša draugs?» Sāpīgi viņa ilgojās tās dienas, kad visa tauta būs viena saime, «brālis brāli vārdā sauks». Kā gaišredzīga ticības apliecība skan vārdi:

«Reiz tak nāks tās jaunās ciltis,
Kam būs svešs šo dienu vaigs:
Dziļi, dziļi apraks smiltis
To, kas saucas šķiru naidis.

Apklusīs tad panti lētie,
Kas tik sauc, lai brāli kauj.
Dzejnieks atkal būs kā svētie,
Kas pret zvaigznēm tautu rauj.»
(41. XIII.)

Vienā no savām vispēdējām, tikai pēc viņas nāves iespīstām dzejām «Sirids-Pestītāja», viņa, visapkārt jauzdama naida žņaugus, tiecas viena:

«Tā sirds nu naidā, bēdās, nenovīdā
Grib brāļu vidū pestītāja būt.»
(220. XIII.)

Atkal un atkal viņa atgādina, ka mērķis visiem taču tikai viens — stipra, neatkarīga Latvija.

«Pie pleca plecu cēlai cīņai kļautu
Ar brāli leiti, igauni un somu. —»

(11. XIII.)

Viņa ticēja, ka gaiši spēki uzvarēs. Kvēlošā Lokā ir runa par varoņu laikmetu, pašu pulkvedi Briedi viņa nav tēlojusi, bet viņas darbos tā gaisma bieži jūtama. Kur par Briedi ir runa, tur viņš pieminēts pacilātā balsī: «Mūsu pulkvedis Briedis.» Vienkārši ļaudis par viņu sarunājās kā par leģendāru personu. Nav tādu, kas viņu nepazītu, «Vai sauli var noslēpt pie debesīm, kad viņa spīd? Un kas bēdas cieš, tie redz caur akmeni un dzird caur mūriem. Mūsu pulkvedis! Mūsu! (Kvēlošā Lokā 258.) Mūsu nav daudz, bet viņi visu veiks, ja Briedis tos vadīs, Briedis izdarīs brīnumu — tāda ticība Kvēlošā Lokā. Tādā pašā tonī Briedis arī pieminēts Dumpnieka Pēterī. Viņš nosaukts par diženu, ģeniālu, personību, ir runa par viņa pārdabīgo spēku: «... Vai nats šis Briedis nav brīnums? Kur viņš radās? Kā viņš paspēja tik īsā laikā būt katra mutē? Kā viņš paspēja to izdarīt, ka viņam pašam tic kā kādam brīnumam? Un vai tad šāda ticība nav nekas? Zināt: viņa pārceļ kalnus! Un nu viņa ir kļuvusi redzama, taustāma. Briedis ir pats mūsu tautas iemiesotā varonība un ticība, sakāt kā grihat.» (10. XII.) Visi šie Annas Brigaderes vārdi savādi aizkustina, laikam gan tādēļ, ka viņi rakstīti gluži bez nodoma, tā viņas sirds vistiešākā valoda. Tikai toreiz tai nepiegrieza sevišķas vēribas. Vadonis nepieciešams, nepieciešams kāds, kas iūtas atbildīgs par visiem, to Anna Brigadere vairākkārt uzsvērusi. Aprakstīdama, kā Rīgā gaida strēlnieku ierašanos, viņa neparastā asumā izsaka savu domu: «Un kur nav atbildības, tur

valda chaoss. Masa un masu instinkti.» (Kvēlošā Lokā 301.) No visiem pulkvedim Kalpakam vēlītiem vārdiem, nav cita tik dziļskanīga, kā Annas Brigaderes 1922. g. rakstītā dziesma «Varoņa sirds». Kalpaks ar drošsirdīgu jauneklū sauju kaŗo pret postu un nāvi. Nemiera naktī viņš sarunājas ar Likteņu Licēju, un tas viņam saka, ka spēku nedrīkst no citurienes gaidīt, tas sevi jārod. Un kad lielais latvietis jautā: «Kā celšu Latvijas ēku?» Likteņu Licējs atbild: «Sirdi ja pamatā liksi.» Un tā arī pati Anna Brigadere gribēja.

Viņas sirds dzīvojusi līdz visām tautas gaitām. Tautas brūces un skrambas viņai dziļi sāpējušas, viņa jutusi, ka «Tauta trīc no sitieniem, kā notrīc koks, kad draud tam saknes raisīt.» Viņa tic, ka latvju tauta no seno cilšu tikumiem un darbiem izaugs dižena, ka caur gadu simtu smagajām ēnām reiz sagaidīs nākotnes sauli. «Uzdevums dižens ir katrai tautas audzei,» šo ticību jūtam visos viņas darbos, bet sevišķi romānā Kvēlošā lokā: «Izpostīta un samīta ir mums tā tēvu zeme. Kas viņu cels godā, ja ne mēs? Var jau aiziet no tautas, bet kas pie sevis ir jutis to spēku, kas nāk it kā no kādiem noslēpumainiem dziļumiem, no kādas tālas pagātnes, tas to nevar darīt, no sava garīgā mantojuma tas nevar atsacīties.» Viņa gribēja, lai varoņi un tie, kas lemj tautas likteņus, Latvijas pamatos iemūrētu sirdi, tikai tad valsts ēka droši turēsies.

Viņa pazina aktīvu degmi par savu tautu, vācu virskundzību viņa sajuta kā dzelzs dūri, citā vietā to atkal salīdzina ar nikniem šakāļiem. Jau mazā Annele izspļauj sarkancekulainās vācmeitas kūkas un jūt dziļu spīti pret tiem, kas viņai liek šūt pogcaurumus desmitiem, simtiem, gan gludos, gan spurainos audumos, liek sēdēt par sīkiem grašiem salīkušu muguru stundām un dienām, nejau-

tādami par viņas domām, jā, pat neuzskatdami to par cilvēku, un visas lielās Annas simpatijas pieder Dumpiniekam Pēterim. Spilgtās krāsās viņa nostāda pretim izšķērdīgo un spožo dzīvi grāta piilī, kur dzird visas Eiropas valodas, izņemot to, ko runā zemes īstie iemītnieki, tai vienmuļīgajai, pelēkajai dzīvei, kas pludo kā tumši ūdeņi zem saules apmirdzētās virsmas. Šie pelēkie, klusie cilvēki izpilda katru kungu iedomu un tad pazūd. Bet tad pēkšņi šai pelēkajā masā parādas viņš, varonis Dumpinieks Pēteris, stalti noaudzis, izveicīgs, dzīvām kustībām. Viņš aicina savus brāļus saslieties, nepildīt kungu untumus. Viņš saka drošu vārdu: «Neļausim sevi zaimot! Grāfam ir tak daudz svešzemju kalpu, bet vai viens vācietis, francūzis vai anglis sevi ļaus nostādīt par apsmieklu?.. Nekad kungi neuzdrošināsies pat to no viņiem prasīt. Bet no mums to prasa! Vai mēs neesam tādi paši cilvēki kā viņi? Saprotiet tak: tādi paši cilvēki mēs esam nemācīti, tumši, bet kad mēs būsim mācīti, mēs spēsim to pašu, varēsim to pašu.» (18. XII.) Bet līdžs vareņajam, neatturamajam Pēterim ir līdējs un nodevējs vāgars Stebe. «Cik lielīgs un izaicinošs viņš bija pret zemniekiem, tik liekulīgi padevēģ pret augstāk stāvošiem.» Abus šos spēkus Anna Brigadere redzēja savā tautā: varoni un vergu, dumpinieku un līdēju. Stebe gādā par to, lai Pēteri aizvestu uz cietumu, saslēgtu ķēdēs un vēlāk, visai muižai klātesot, tam piespriež drausmīgu miesas sodu. «Tur stāvēja vakar no Jelgavas atsauktie zaldāti divu metru atstatumā platā gatvē. Katram no viņiem bij rokā gaļa lokana lazdu rīkste... Pēterņa mute bij cieši sakniebta, bet acis kā neatraidāms jautājums gāja no viena pie otra. Bet neviens nevarēja izturēt viņa dziļā, neizdibināmā skata, un visur tas sastapa novērsta sejas. Bet tad pēkšņi Pēteris neizturēja un iekliedzās. Tas

nevarēja nākt no viena cilvēka krūts, tur kļiedza tūkstoši, tur kļiedza gadu simtu nomākti vaidi, zemē uzsūktās asinis, nosmacēti lāsti, veltīgas lūgšanas pēc taisnības un patiesības. Tas bij pastardienas kļiedziens, kas sauca pēc tiesas par visu līdzšinējo.» (22.—23. XII.) Pēc pilna soda izciešanas Pēteris nozuda, bet dzejniecei liekas, ka strēlnieku laikā viņš tūkstoškārt augšāmcēlies, jā, varbūt leģendārais Briedis viņa pēcnieks?

Ievērojama daļa viņas darbu iekrita tautas lielo pārdzīvojumu laikā. Par 1905. gadu vēstī drāma Ausma, kuņas dziļāko jēgu izsaka Maija: «Asinīm jūs gribat nomazgāt asinis. Liesmām nodzēst liesmas! Vai tad neredzat, ka tā viņas paliek vēl lielākas?» 1914. gada baigās noskaņas ietvertas dzeju ciklā Negaiss nāk, okupācijas laiks notēlojies — Dzelzs dūrē, bet Latvijas tapšana — Kvēlošā lokā, kuņa mākslinieciski arhitektoniskā vērtība nav liela, bet dārgas mums ir tur izteiktās idejas un nepieciešama tur kvēlojošā ticība. Izsekosim romāna gaitai un galvenām domām:

Arvis Bujāns, — viņa prototips, kāds mācekļis Valtera un Rapas firmā, Maskavas bēgļu laikos krita kaujā — ar zemgalieša stūpo galvu, nevarēdams sadzīvot ar savu tēvu, aiziet no tēva mājām uz Rīgu. Griba izveidot patstāvīgu dzīvi pārvar visas grūtības un sīks kancelejas darbs nodrošina eksistenci. Lauku klusumā audzis zēns ieiet trokšņainā lielpilsētas dzīvē ar vērtētāja izbrīnu un tādēļ nespēj aizrauties līdzī visam jaunredzētam. Tuvāk viņš iepazīstas ar latviešu revolucionāro jaunatni. Tā sākumā viņu aizrauj. Kādā naktī viņš uzraksta savu liesmaino sapni par latvju tautas nākotni. Frāžains revolucionārs Magnuss — viņa prototips komūnists Daniševskis — atsakās apcerējumu uzņemt savā laikrakstā, un tas Arvi galīgi atsvešina no latviešu revolūcio-

nāriem. Viņš aiziet, lai nekad vairs pie tiem neatgrieztos.

Arvienu vairāk tuvojas pasaules kaŗa dunoņa. Pirmie Kurzemes bēgļi parādās Rīgā. Sākās Kurzemes bēgļu mocekļu gaitas. Arvis zina, ka arī viņa vecāki un māsa briesmās un dodas mājās. Zemnieks smagi šķiŗas no sava aruma, un kad vecais Mārcis Bujāns ar savu saimi dodas ceļā, jau sīc pirmās lodes. Viena no tām nopļauj mazo ziedu Mildiņu, kalpa Miķeļa mazo meitenīti. Šai nāvei simbolistiska nozīme: katra vēsturiska pārvērtība neatvairāmi prasa savus upurus. — Steigā turpat ceļa malā mazo apbedī un tad traucas tālāk nezināmā gaitā. Pie Lielupes pārbrauktuves bēgļu sastrēgums, un tur Arvis sastop Vaidu, Kurzemes ārsta Vārpas meitu. Vaidas krustmātei pazudis burzmā teļš. Arvis redz meitenes trauksmes pilnās acis un pārsteigts no dvēselīgās izteiksmes jaunajā sejā. Kad Vaida iet telīti meklēt, Arvis seko. Birzi īsā, klusā atpūtas brīdī, jauniešu skati sastopas — kvēls, steidzīgs skūpstis. Jau nākamā mirklī katram jāiet savs ceļš, bet jaunās sirdis tik cieši sakļāvušās, ka nekas tās nevar šķirt. Viens vienīgs mirklis tur Zemgales birzi iegūļas sirdī uz visu mūžu.

Vaida ir nākamās Latvijas ticētāja, Arvis — tās izkarotājs. Vaidas iecerēto sapnī Arvis ar zobenu rokā pārvērš īstenībā. Ilgas pēc Vaidas pavasarīgā dzidruma uztur Arvi, neļauj viņam pagurt un sabrukt. Un Vaida katra kareivja sejā saskata Arvja vaibstus. Tādēļ arī viņas rūpība par kareivjiem un bēgļiem tik liela.

Vaida dzīvo Rīgā pie saviem radiem, Pentes ģimenē, un aizrautīgi piedalās latviešu sabiedrības palīdzības darbā. Okupācijas laikā viņa smagi izjūt mostošās latvju tautas bēdas zem svešas varas, kā murgu pārdzīvo lielinieku drausmās die-

nas, bet dziļi zemapziņā viņa vienmēr nojauš, ka Arvis viņu visur meklē.

Nelielā pulciņā pie gleznotāja Lejas — viņa prototips Rozentāls — latvieši pirmo reizi atklāti savā starpā pārrunā savus sapņus par patstāvīgu Latviju. Vaida šai pulciņā viskvēlākā ticētāja. Pašu tautu viņa izjūt tuvāk, iepazīstoties ar aklo Lapas kundzi, patiesas intelliģences piepildījumu, un ar tautas dzīvo spēku — strādnieka dzimtu Ziediņiem. Tik zīmīgi Lapas kundze mierina nepacietīgo Vaidu, kas sūdzas par bezdarbu šai bezcerīgajā laikā. «Kā, bezdarbību? Jūs cietāt un cerējāt, es dariju to pašu. Un tūkstoši līdz ar mums. Vai tie nav dvēseles spēki, kas darbojas? Vai tas var palikt bez iespaيدا? Jums nevajaga domāt, ka tie, kas cieš un sapņo, darbojas mazāk nekā tie, kas tos kalnus gāž. Tad jau man būtu jāatzīst sevi par pilnīgi nevērtīgu radījumu. Jo ko tad es varu, pēc aktīvo ļaužu domām? Tikai skatīties no iekšienes uz visām lietām. Bet redzēt varu varbūt vairāk, nekā tie gudrie redz... Kas būtu pasaule, ja nebūtu tādu sapņotāju, kā bērnu, sieviešu un mākslinieku? Mēs stāvam tuvāki dievībai un esam viņas gribas mediji... Kas man liedz sapņot to vispilnīgāko un tā palīdzēt Dievam izvest viņa nodomus?» Aklā sieviete gaišredzīgi skatīdamās nākotnē, stāsta par vīziju: «Dzimtenē, manās tēva mājās, bija skaista bērzu birzs. Vidū neapaudzis zaļš laukums, un visapkārt tam, kā sargi, milzīgie bērzi... Tagad es pat nezinu, vai nav nócirsta tā birzs, vai vismaz tie bērzi, kas mums toreiz bija kā svētnīcas pilāri. Bet savos sapņos par Latviju es to redzu tik ideāli skaistu, kā to varbūt tik var iedomāties tāds, kuŗa miesīgām acīm jau sāk aizvērties gaismas avoti. Un tad tur sanāk kaimiņu bērni, manas tautas jaunatne, stipra, spēcīga, vesela. Acis brūnas, zilas,

melnas, rudas, ir paceltas pret gaismu, viņās ir saules spēks. Viņi ir garīgi veseli, un tāpēc nepazīst savstarpēju naidu un skaudību. Citu pārākumā tie redz tikai pamudinājumu uz sacensību. Par darbu viņi runā un ne par naidu. Par savstarpēju sacensību. Kā palikt pašiem pilnīgākiem. Kā padarīt Latviju skaistāku. Tā viņi aug darbā, spēkā un gaismā. Viņi ir mūsu sapņu piepildījums.»

Tādu arī Anna Brigadere redzēja Latviju, un viņa zināja, lai to panāktu, tautai jābūt viengabalainai, cietai kā dimantam. Tad tā pastāvēs kā dārgakmens tautu vainagā. Ja augšā citētos vārdu dziesminiece brīnumaini izteikusi sievietes uzdevumu dzimtenes pārbaudes laikos, tad drusku tālāk tā tikpat mirdzoši runā par dzejnieku. «Kā karalis, kas trūkcumcietējai tautai devīgi atsedz savas mantas kambarus, tā Vaivars (Skalbe) tagad gāja bārstīt sava talanta zeltu pār tautas puteklainajiem bēdu ceļiem. Viņš nerakstīja vairs kā agrāk liriskus pantus, pilnus mīlestības salduma un tvīkas, viņa dzeja tagad bija kā dārgs trauks, kuņā tas ar dievišķa zamariēša žēlsirdību krāja tautas asaru rasu. Pelēkās avižu slejās bija iespīestas šīs mirdzošās prōzas rindas, ko tūkstošiem acu lasīja kā savu bēdu un raudu dziesmu. Ko varēja dzejnieks vairāk, kā būt par tulku savai tautai, atbrīvot viņu no satricinošu pārdzīvotumu neizteiktiem vārdiem, kas spiež vairāk nekā neatpestīts grēks!» (286.)

Kaņam tuvākā Rīga ir trokšņaina un nemierīga. Pentēs ģimene apmetas uz dzīvi kādā varšņnīcā jūrmalā. Arī šeit aizplūst gaņām bēģļi. Te Vaida pirmo reizi apzinīgi saprot savas tautas likteni. Naktī viņa bezmiedzībā valstās savā gultā. «Tad viņa uzrāvās vaļējām acīm un zināja, ka miegs tik ir bijis pašapmānīšanās. Sirds sita stipri un strauji, un katrā sirdspukstā bij visu

to bēdas un asaras, kas šonakt rāvās vaļā no dārgās dzimtenes zemes, kā bezgalīgas jūras viļņi, augšup kāpdami un nogrimdami, — katrā sirdspukstā atbalsojās nevien šis laiks, bet arī tāli gadu simteņi. Un viss sāpēja. «Tauta. Mana tauta! Mana tauta!» Viņa čukstēja, it kā visus citus vārdus aizmirsusi. Nekad vēl viņa tā nebij izrunājusi šo vienu vārdu. Šinī naktī tas bij kļuvis dzīvs. To viņa juta.» (142.)

Vaida, traukdamās uz tēva mājām, Rīgā sastop uz ziemeļiem aizbraucošo gleznotāju Leju. «Un Latvija nezudīs!» ir latviešu šķiršanās vārdi Leja aizbrauc, un Vaida atgriežas lauku klusumā, strādādama ar bēgļu bērniem skolas darbu.

Arvis, ierakstījies strēlniekos, piedalās cīņās, bet drīzi saslimst ar tifu. Nejauši māte ierauga slimnieku nestuvēs savu austo segu un tā atrod dēlu. Ilgi Arvim jācīnās nāves ēnā. Te pamostoties no drudža murgiem, viņš ierauga pie slimnīcas augšējām margām ilgotu Vaidas tēlu un prieka saviļņojumā rod jaunu dzīvības spēku. Vaida tikai ienākusi aplūkot tēva slimniekus un arī pārsteigta par bēgļu plūdus sastapto un zaudēto jaunekli. Arvis uzlabojas, bet nevar aptvert, vai Vaida redzēta sapnī vai nomodā? Arī Vaida nevar vairāk uzzināt par Arvi, kā gultas numuru, bet viņas sirdī arvienu vēl skan pavasarīgā satikšanās dzimtenes birzī.

Atveselojies, Arvis aizbrauc uz Maskavu atgūt spēkus. Tur viņš iekļūst latviešu pulciņā un sastop vienu otru Rīgas paziņu. Pulciņā redzamu vietu ieņem Žeņa Valdmane, izvaļīgā, valdonīgā rīdziniece. Arvim ir sveša šo cilvēku baudkāre, kas materiāli smagos laikos izvērtusies primitīvā uzdzīvē: pietiek grauzdētu maizes garozu, cukura, lai sarīkotu «dzīres», pietiek būt jauktā sabiedrībā, lai nošķirtos pa pāriem un apmainītos lētiem jutekliskiem kairinājumiem. Arvis no-

raida Žeņas uzbāzīgo piedāvājumu un iegūst viņas naudu.

Tikko Rīgā jūtama vācu ofensīves atslābšana, Arvis dodas mājup, un līdz ar viņu Vidvuts Pente un Līvija Saika. Maskavā paliek krievu revolūcijā līdzierautie latvieši. Žeņa vairs nedzird dzimtenes aicinājumu un revolūcijas muļos cer apmierināt savu varas kāri. Pārnācis Rīgā, Arvis noved sava kritušā biedra pēdējo sveicienu jaunajai Olgai Dzirnei Siguldā. Tur viņš vēro raksturīgo laikmeta ainu — nepārtrauktos krievu kareivju izrikojumus, kuņģos aizrautīgi iejūk latvju jaunavas. Tikai Dzirnes tēvā jūtama vecās paaudzes ciešā pieturēšanās savai tautai, dziļi degošā mīlestībā uz viņas skaidro nākotni.

Rīgai pienāk liktenīgā stunda un pēc tam, kad aizejošie krievi to izlaupījuši un izgrāvuši, pilsētu ieņem vācieši. Te jūt, cik organiski pretīga Annai Brigaderei bija vācu vara. Ar kādu humoru viņa apraksta, kā Rīgas vācu kungi frakās, cilindros, dāmas zīdā, dārgās rotās, mākslīgi frizētām galvām sagaida savus tautiešus. «Jaunavas, baltās kleitās, vadīja godbijīgi zem rokas sirmgalves melnā zīdā, ar smagām zelta ķēdēm, kādas valkāja daudz, daudz gadus atpakaļ. Visi stāvēja kailām galvām, tikai vecie ļaudis turēja sev pāri atvāztus lietus sargus, jo gaisā visapkārt arvien vēl sprakšķēja raķetes.» (253.) Bet tie, kas nāca, neizskatījās kā uzvarētāji, kas atgriežas savā dzimtenē: tie bija drūmi, vienaldzīgi ar varu kaujā dzīti cilvēki, kas nezina kādēļ cīnījušies. «Tikai ārējā izskatā un dresūrā, bet citādi ne ar ko šie uzvarētāji neatšķīrās no uzvarētiem, kas nupat tiem nogāja no ceļa. Viņi soļo savā cērtošā taktī starp «Willkommen!» saucieniem un baptista mutautiņu spalieri, nepārgrozīdami vaibstu un nepaskatīdamies ne pa labi, ne pa kreisi. Ne cilvēki, bet konstruētas figūras. Daži pulki dzied.

Bet nav šais dziesmās ne krievu bezgalīgā plašuma, ne latviešu mežu šalkas vai strautu čalas. Sausas ir šīs dziesmas, kā herbariju ziedi. Augstākais vilnis uzsit ar — fidrallalā!» (53.) Tai dienā Pentes ģimenē neviens neēd. Visi staigā kā bērēs, uztūkušām acīm. Bet visvairāk šie notikumi nomāc Vaidu, viņa staigā nodurtām acīm un neskatās virsū nevienam prūsim, tikai tagad saprazdama, ko tauta cietusi gaŗajā verdzības laikā. Bet ieraugot, ka uz ielas divpadsmit vācu kareivji zirgu vietā stumj savu malkas ori, viņas cerības sāka kāpt kā barometrs uz jauku laiku. Latvieši sajūt apstākļu sašaurināšanos, bet tuvā saistība ar visiem tautas slāņiem palīdz, un tā arī pilsoniskā Pentes dzimta no sīkiem Pārdaugavas ļautiņiem dabū vajadzīgo pārtikai. Vāci svin Vilhelma ierašanos Rīgā, bet visa latvju tauta smagām sirdīm cieši sakļaujas kopā.

Vāciešiem aizejot, 1918. gadā 18. novembrī piepildās latviešu lolotais sapnis. «Lielus zaudējumus un lielu piepildīšanos tauta māk panest klusēdama. Nebija lielu ovāciju, ne arī skaļu vārdu vai solījumu. Pirmā ministru prezidenta svēti ticīgie vārdi: Latvija ir. Latvija būs, — bija kā ceļa zvaigzne, ko katrs aiznesa no svētku nama novembra vakara neapgaismotās ielās. Stāvokļa nopietnību apzinājās katrs. Drūmi mākoņi gulēja pār Latvijas dzimšanas stundu. Katrpus šūpuļa draudēja pacelta dūre.» (287.) Rīgai tuvojas lielnieku pārbaudes laiks. Šeit dzejnieces sirds sūrst sāpēs, ka tauta, klusa un lepna, tomēr pacēla cirvi pret saviem pašas dēliem. «Jaunā vara bija kā aktieris, kas spēlē nebeidzamus monologus tādas publikas priekšā, kas virvēm saistīta un kamoliem mutēs, nespēja svilpt, ne aplaudēt. Katra kritika varēja būt piedauzības akmens viņas māla kājām. Tādēļ arī vārds tika vajāts par visu vairāk...» Skan tikai divas dziesmas: Ienaida ne-

gaisi un Ar kaujas saucieniem uz lūpām. «Dziedoņi un spēlmaņi bija vajadzīgi koncertmītiņiem un arī lai uzturētu valdības kā mākslas veicinātājas prestižu, bet rakstnieku darbu jau iznīcināja un paralizēja ar to, ka aizliedza žurnālus un laikrakstus, nacionālizēja apgādniecības un grāmatas un tā iespieda rakstniekus tai beztiesiskā masā, kuņas darbu vairs nevajadzēja, un kuņai vairs nav tiesības ēst no proletārieša maizes rīkas.» Žeņa Valdmane pratusi sev iekāpot varu, pati iekārodama komisāru sirdis, kuņas viņa gan maina, skatoties pēc attiecīgā komisāra augošās jeb dziestošās varas. Nejauši ieraugot teātri Arvi, viņa panāk rīkojumu viņu apcietināt. Sarunu noklausās Vaida Žeņas aizmugurē, un pēdējā brīdī viņai izdodas Arvi paglābt un aizsūtīt uz laukiem pie Ziediņu vecākās meitas. Intelligences mokas spilgti tēlo Lapas kundzes liktenis lielinieku laikā ieslodzīto kamerā. Līvijai Saikai ar lielām pūlēm izdodas atvieglināt latviešu cietēju likteni. Tad pienāk lielinieku varas sabrukums un par upuri saviem maldiem krīt Žeņa.

Vēl pāiet Bermonta laiks un prasa sev par upuri Līviju Saiku. Tad brīvā tauta pati noteic savu likteni. Bujānos sākas jauncelšanas un atjaunošanās darbs. Atgriezies savās tēva mājās Arvis atbalsta tēva darbu un vēlāk turpina to pats kopā ar Vaidu. «Mirdzēdama plēšas diena.» «Latvju maigums šeit un drošums.» (38. XIII.) Sākas tā dzīve, par kuņu Anna Brigadere vēlāk teikusi: «Šeit tie vīri, cieti darbā, gausi vārdos, sīksti gribā.» (27. XIII.)

Viņa ticēja īpatnēji latviskai kultūrai un gribēja modināt tautas aizmigušo garu. «Bez tradīciju iespaida nevar izaugt stipra jaunatne. Iespaidiem tā padota būs vienmēr. Ja tie nebūs dzīvību veicinātāji, tas ir — tikumiski, tad tie būs dzīvību sagrāvēji, ļauni. Katram tēvam, katrai mā-

tei to vajadzētu zināt un gādāt par to, lai tikumiskās atziņas, kas izkristalizējušās caur gaŗiem mūŗiem no tautas pašuzturēŗšanās instinkta, apspīdētu kā saule viņu bērnu jaunību.» Un kur šīs atziņas meklējamas? «Mūsu tautas dziesmas ir kā bauslības kodekss. Tikumības jēdzieni tur asi svērti. Tas labs, tas launs; tas godīgs, tas negodīgs. Šis lielais garīgais spēks tautu izveda kā uguns stabs caur gaŗo verdzības nakti. Jaunatnes audzināŗanu labos tikumos uzskatīja kā svētu lietu. Tā bija visas tautas kopuzdevums»^{*)}). Tautas dziesmu mirdzoŗā saite sien visu tautu. Tautas dziesmā slēpjas neiznīcināmais tautas gars, pati viņa šai garā bija augusi, un līdz mūŗa beigām tas viņai «dzīvā maize, gurdo sirŗu remdētāja».

«Zeme mītā, pelnos grūztā,
Baigā pusnaktsstundā vēlā,
Paŗu velnu neizpūstā
Dieva dvaŗa, ogle kvēlā.» (34. XIII.)

Tā Anna Brigadere saka par tautas dziesmu, kas dod spēku ticēt savai tautai, saslieties pret sveŗu varu. «Rīga dimd! Rīga dimd! Tas bija biedinoŗš sauciens sveŗiem varmākām, gaŗsmas smacētājiem, tautas brāŗus kalpībā nomācējiem. Ai, kā tas brīvoja, valā raisīja, prieku no krūŗim laukā rāva.» (175³.)

Bet nekad viņas dzimtenes mīlestība, viņas ideālistiski patriotiskās jūtas neizvērtās fanātismā. Viņas objektivitāte lāva tai saredzēt dziļi cilvēcisko arī naidīgo ļauŗu rindās. Pietiks minēt vācu kareivi Lichtenŗteinu un lielnieku Deiku-Vilku Kvēloŗā lokā. Vara viņai riebās, lai tā nāktu kādā veidā nākdama. Viltīgo varu viņa izsmējusi Cintī, kas zina tikai vienu: zagŗ; rupŗo varu Poķī, kas atkāŗto: «Dot pa zobiem, ņemt ar

^{*)} Daugavas Gada grāmata 1930.

varu.» šais ķēniņa dēlos, kas stulbi priecājas: «Mēs tik cērtam! Mēs tik kŗaujām! Gan pa kreisi, gan pa labi, viena, divi! Viena, divi! Kājas lēkā! Galvas ripo!» Bet uzvara pieder nevis viņiem, bet klusajam Alnim, kuŗa vienīgā vaina tā, ka viņš pārāk līdzinās Raiņa Antiņam. Alnim sirds rāda īstu ceļu — viņš iegūst brīnumputnu un princesi Lolitu. Karaliene Jāna briesmu brīdī visu savu tautu iejūsma cīņai. Kaut kas no Žannas d'Ark viņā liesmo pēdējā cēlienā. Ienaidnieks ir ienaidnieks. Ienaidnieks jāapkaŗo, ja tas uzbrūk — jāiet ar kaŗu pretī, jo citādi viņš tevi pašu iedzīs postā un nāvē. Karaliene Jāna saka: «Ja tu neiežņausi pirmais Ūpi važās, viņš žņaus tevi, zemi, tautu.» Tauta un Jāna bija kā viens. Un citā vietā Anna Brigadere atzīstas: «Tavs (tautas) kauns ir arī mans, un brāļu naidi ir šķēpi, kas pret manu sirdi dīdz.» «Kas tautai lemts, ir arī mana tiesa. Un katra brūce sāp kā sava miesa.»

Spēji nacionālās jūtas apskaidroja miera ilgas, kas tik dziļi sakņojas katrā latvietī.

Latviešu varonis ir miera nesējs. Vara un spāidi neatbilst latvju tautas garam. Kad Lāčplēsis iztīrījis zemi no ienaidniekiem un mošķiem, kareivji viņu sumina kā miera varoni. Pats Lāčplēsis saka: «Man riebj kaŗu mūžam vest, es gāju Latvijai mieru nest.» Un Spīdola, Lāčplēša ceļa rādītāja: «Miers mūsu mērķis.» Latvietis, tēva zemi aizstāvēdams, top bezbailīgs nāves spītētājs: Lāčplēsis nepadodas, vēl Daugavas dzelmē viņš cīnās ar Melno bruņinieku, bet darba rīkus latvietis mīlāk tur savās rokās nekā kaŗa šķēpus. Senais latvietis liksmo:

«Miera, miera tā zemīte,
Nava vairs naidinieka,
Bālēliņi zobentiņus
Pārkaluši lemešos.»

Senais latvietis saudzīgi izturas pret visu organisko dabu, arī vissīkāko kustoni viņš sajūt kā savu brāli, bet viņš nav glēvs, tā tikai arāja maigi stīgotas dvēseles skaņa, kā to liecina viena no brīnišķīgākām tautas dziesmām:

«Bij man divi bālēliņi,
Zirņa zieda baltumiņa,
Zirņa zieda baltumiņa,
Zobentiņa asumiņa.»

Mīļākā būtne, bālēliņš, salīdzināts ar balto zirņa ziedu. Un vai ir vēl kāds zieds tik viegls un smaržīgs, kā zirņa zieds? Un vai ir vēl kāda tauta, kas savu kareivi salīdzinājusi ar ziedu? Un ka bālēliņš ir kareivis, to liecina zobentiņš. Ass kā tvirtais zobens, maigs — kā baltais zirņa zieds, ar miera ilgām sirdī — tāds ir latvju varonis. Anna Brigadere to izteikusi savā dzejā *Zobens un Lemesis*:

«Jo svēta ir tā vara,
Ko veidoj's liktens bargs,
Kur lemes's darbu dara,
Lai zobens ir tam sargs.» (36. XIII).

Viņas miera ilgas arī izpaužas Ženēvā izdotā Starptautiskās bērnu palīdzības žurnālā, kur viņa 1932. gadā, kopā ar Tomasu Mannu, Dž. Galsvorsiju, Š. Čiurlioni, Zeltu Lagerlefu, Karelu Čapeku aicina Eiropas tautas uz mieru.

«Lielvalstu interesēm saduroties mūsu tauta, kā vecās Krievijas tautu sastāvdaļa, pret savu gribu tika ierauta pasaules karā. Karš izdzina mūs no mūsu mājvietām, samina un izpostīja mūsu ziedošo zemi. Visas iznīcības šausmas gāja mums pāri. Kā lai mēs nenolādētu karu līdz ar visiem tiem, kam vēl krūtīs cilvēcība? Kā lai mēs neprasītu, lai izdeldē no zemes virsas tās pekles kalves, kuņās gatavo nāvīgās gāzes un kaļ ieročus

cilvēku iznīdēšanai? Mēs vislabāk pazīstam tās bailes, zem kuŗām nebeidz drebēt cilvēce, jo mēs stāvam vārtos, kuŗus abās pusēs apdraud pacelti zobeni. Šīs bailes ir kara drudža trīsas, ar kuŗām vēl slimo cilvēce. Viņas ir tās, kas novedušas Eiropas tautas bezizejas strupceļā. Ko palīdz daudzās sanāksmēs laipnām sejām runāt par savstarpējo uzticību un uzticēšanos, ja zem togām glūn asi trīti asmeņi? Prom ar tiem. Ļaujiet atkal brīvi uzelpot mātēm-dzemdētājām, ļaujiet gaišā nākotnes cerībā atplaiksnīties bērnu sejām. Jauns laiks prasa jaunus atrisinājumus. Savstarpējo uzticību un uzticēšanos nākotnei karš ir apracis kapā. Noveliet akmeni no šī kapa, cilvēces labdarī. Ceļiet augšā jaunu ticību tautu brālīgai sadarbībai, jo tikai šīs atziņas izvedīs mūs no tagadējās kara rēgu miglas uz jaunu atdzimšanu» *).

No visiem vārdiem viņai trīs visdārgāki. Sākumā tie aicina: «augt, ticēt, cerēt, zelt,» tad top par ceļa vedēju:

«Tie tautas priekšā gāja,
Kā ceļa vedējs drošs,
Tie varoņkrūtis klāja,
Kā uguns vairogs spožs.»

(60. XIII.).

un beidzot šie trīs vārdi izaug par drošu tautas un valsts apziņu: «Dievs, svētī Latviju.»

*) La Guerre et les Enfants Union Internationale de Secours aux Enfants, Genève, 1932.

VI

«Mīlestība nemeklē ne vecuma,
ne jaunuma, tikai dvēseli, izredzētu
vai — nolādētu dvēseli.» (140. VII.)

Katrā tautā izveidojas mazāk vai vairāk noteikts sievišķības ideāls. Lai spilgtāk atēnotu latviešu sievišķības īpatnības, palūkosimies mazliet lielo kaimiņu tautu literatūrā. Savējo skaidrāk saskatīsim, salīdzinot to ar svešo.

Vācu sievišķības ideālu radījis Gōte ar savu Grietiņu*). Mīlīga un garīgi nerosīga, pieglau-dīga, bez patstāvīgas spriešanas spējas, viņa ļoti krietna visos mājas darbos. Grietiņa nav mīlākā, viņa arī nav māte (vai citādi viņa būtu spējusi nogalināt savu bērnu?), viņa ir sieva. Vīra sieva — šais divos vārdos viņas būtības raksturojums. Dziņu dzīvē akli iežogota, viņa dara pāri tuvākiem, lai tikai tiktu pie tā, kas viņā modinājis šo saldo asins mulsumu. Viņa vērtējama tikai attieksmē pret vīrieti, iekšējas pašvērtības viņai nav. Ja kultūra tikai vīriešu radīta, tad sievietēm vienīgi atliek Grietiņas loma, jo Grietiņa ne-traucē vīriešu gaitas un neprasa daudz: viņai pietiek, ja ir kāds, ko drīkst mīlēt un kam var ziedoties:

«Un skūpstīt, un skūpstīt un rokās slīkt,
Aiz viņa skūpstiem vai nāvē likt.»

Grietiņa netiesās un neveidos savu vīru. Pie viņas vienmēr varēs atpūsties.

*) Par Grietiņu sīkāk esmu rakstījusi Pārdomās un iecerēs, 19.—21. lapp.

Viņas valsts ir tikama un silta, bet šaura un gluži bez tāluma perspektīvas:

«Jā, mūsu saimniecība ir tik sīciņa,
Bet tomēr arī viņu vaj'ga vadīt.
Mums nava kalpones, viss manim jādara:
Man vaj'ga vārīt, mēst, un šūt un adīt,
Un mana māte stingri arī skata,
Ka viss uz mata»*).

Vācu sievietei māja ir svēta. Vācu valodā mājīguma terminoloģija bagāta: kā vācu «Heim», tā «Haus» mēs tulkojam ar to pašu «māju», un vācu mājīguma epiteti «traut», «behaglich», mūsu valodā nav tulkojami.

Kā Grietiņa ir vācu sievietes klasiska reprezentante, tā domājot par krievu sievieti, gara acīm tēlojas Puškina Tatjāna. Grietiņa ir rozā un blonda, proti, svaiga un aprobežota; Tatjānas seju zinām zilonkaula krāsā, bet matu pīnes un acis ir nakšņaini tumšas — jau viņas āriene pauž dzīves tālumu un apgarotību:

«Arvienu klusa, sēra, tikla,
Kā stirna bailīga un bikla,
Tā likās savā ģimenē,
Kā svešu ļaužu meitene.»**)

Kas zīmējas uz mājturību, tad Tatjāna — Grietiņas tiešais pretstats:

«Nekad tās pirksti izlutuši
Nav adatas vēl pazinuši,
Un neizraksta audeklu
Ar zīda rakstu mākslīgu.»

Sapņu un domu valsts, daba un grāmatas viņai tuvas:

*) Raiņa tulkojums.

***) Visi Puškina citējumi Fr. Adamoviča tulkojumā «Rudens ziēdi».

«Tai romāni tā iepatika
No pašas agras jaunības,
Ka lasīt viņai neapnika
Un aizmirsās pat rotaļas.»

Tatjāna nespēj mīlēt un nevērtēt. Viņa negaida, lai kāds viņu «paņemtu», viņa pati raksta Oņēginam, atklāti un tieši bez koķetas rotaļības atzīstas:

«Nē, visā dzīvē savā
Es cita mīlēt nespētu!
Tāds debess lēmums: esmu tava,
Tik tev es sirdi atdotu.
Es zinu, Dievs man tevi sūta,
Līdz kapa malai tu mans sargs,
Mums bija tikties: katra jūta
To saka man. Tavs veidols dārgs
Jau sapnī mani apmeklēja...»

Kad Oņēgins viņas reizē biklo un lepno skaitumu nesaprot, netic viņas mīlestības spēkam, viņa gan ārkārtīgi cieš, bet nesabrūk, jo nav noenkurota vīrietī kā vienīgā vērtībā. Kad Oņēgins ir aizbraucis uz pilsētu, viņa iezogas tā muižas bibliotēkā un no viņa grāmatām un grāmatās atrodamām piezīmēm mēģina saskatīt Oņēgina garīgo seju un, sapratusi, ka izredzētais bijis illūzija, ka viņa tukšgalvnieku un patmīlīgu smīnētāju pacēlusi pjedestālā, viņa apzinīgi cenšas no tā atraisīties. Apprecējusies, tas ir nevis Oņēgins, ko viņa nevar aizmirst, bet tā ir pirmā mīlestība, jo nekad nemil ar tādu lidotspēju, nekad cilvēkā nav tāda skurbinoša smaržīguma un tādas aizrautības kā jaunībā.

Tatjānai ir sava ētiskā pašvērtība. Viņai durvis uz pasauli never vīrietis, viņa pati to dara un zina: laimē nevar iemūrēt līdzcilvēkam izdarīto pārestību. Salauztu sirdi, ar rūgtumu pret Oņē-

ginu viņa aizgāja pie kņaza, bet tā bija viņas pašas griba, un tādēļ viņa gaļlaicīgajam, bet labajam vīram būs uzticīga. Tagad viņa ir tā, kas lielā pašlepnumā atraida Oņēginu:

«Es mīlu Jūs, kādēļ man liegties?
Bet citam sevi atdevu
Un mūžam vārdu turēšu.»

Kā Grietiņa, tā Tatjana jau palikusi par sugas vārdu un tūkstošas sievietes viņas sauc par savām māsām un līdziniecēm. Kaut arī viņas abas ietekmējušas latvju sievišķības veidolu, tad tomēr latvju sieviete kā dzīvē, tā literātūrā gājusi savu ceļu, izveidojusi savu īpatnējo seju. Kas to vispilnīgāk un dzīvāk ietvēris vārdos? Visgaišāko staru vainagu ap sievietes galvu vijis Rainis, bet vislatviskāko sievieti radījusi Anna Brigadere. Varbūt tas tādēļ, ka pati Anna Brigadere savā sievišķībā sakņaini latviska. Viņas ieskarbā atturība, viņas vienkāršā sirsnība ir latviska, kā arī tieksme atbrīvoties no visa lieka. Latvju stila zinātājs, latvju īpatnības sargātājs, Brastiņu Ernests aizrāda, ka mūsu daina viscaur strupja un lakoniska, mūsu ornāments stūrainis un skarbs. Un mūsu tautas dziesmas un ornāmenta īpatnība ir arī Annas Brigaderes īpatnība. Taisnība Fr. Bārdam: «A. Brigaderē latvietes dvēsele ir izteikusies ja ne visspilgtāk, tad katrā ziņā vistīrāk. Ja nostādām blakus citas viņas biedrenes, tad nav grūti redzēt, ka tās nereti aizraujas vai nu falsificētā vīrietībā vai švirkstošā jūtu eksaltācijā, vai citā kādā modes virzienā.»*)

Anna Brigadere sadala sievietes divās grupās: sievietes-baudītājas un sievietes-mātes. Par baudītājām viņa saka: «Viņas galvenā iezīme ir stipras iekāres, kas viņu pašu tur kalpībā un dzen

*) «Dzimtenes Vēstnesis», 1914. g.

ikdienas savā jūgā. Šo savu iekāņu apmierināšanai viņai kalpo viss: temperāments, bieži arī talants, atjauta, skaistums. Savus mērķus viņa panāk caur vīrieti, tādēļ viņas galvenā dziņa ir — to iekāpot un uzvarēt. Viņa ir apbrīnojama stratēģe, arvien jaunu, individuālu kaŗa plānu izdomā. Viņa ir uzvarām bagāta un uzvarām izluotināta. Viņa pazīst savu varu pār vīrieti un izlieto viņu bez ierobežojuma un žēlastības. Vai viņas uzvarētiem! Laikmetos, kuŗos šai baudkārai sievietei ir stiprs pārsvars, sabiedrības virzienu parās un tikumos, vai — netikumos noteic viņa. Vīriešu netikumos, kā dzeršanā, pīpošanā, uzdzīvē viņa bieži vien iet līdz pēdējai galējībai. Viņa nedomā par nākotni, izvairās no pienākumiem, arī no mātes pienākumiem, viņa ir sev pašmērķis. Šis karstais, pats sevī sagruzdošais un beidzot pats sevī iznīcinošais baudītājas tips pievelk vīrieti ārkārtīgi. Bet kad nu vīrietis iedevies ar tādu sievieti laulībā, viņš prasa no viņas tos tikumus, uz kuŗiem balstās harmoniska ģimenes dzīve. Tas būtu tikpat kā gribēt vīģes plūkt no dadziem.»*)

Sievietei-baudītājai un vispār sievišķībai, kas lejup velk, Annas Brigaderes rakstos nav piešķirta liela nozīme un galīga uzvara viņai nepieder nekad. Ļaunuma neatvairāmo spēku Anna Brigadere nemaz nespēja iedomāties, nerunājot jau nemaz par ļauno skaistumu. Annas Brigaderes uztverē ļauns ir tukšs un agrāk vai vēlāk pats sevī sabrūk. Tikai apstulbušām acīm ļaunais var izlikties skaists, bet kad zvīņas krīt — tad ļaunais ir riebīgs. Arī šeit Annas Brigaderes uztvere ir dziļi latviska. Latvietis kopš sirmās senatnes bijis liels daiļuma cienītājs, kā to jau pierāda gaŗa si-

*) «Piezīmes pie laulības problēmas», Daugavas Gada grāmatā, 1925.

nõnīmu rīnda: skaīsts, daiļš, košs, jauks, glīts, grezns, krāšņs. Latviešu Dieviņš nestaiģā ar virvi apjozies, bet, priedādamies par meitas baltām zekēm, ko tā apāvusi pie melniem lindrakiem, pats iziet tīrumā ar zelta sētuvīti un zaļa zīda nēzdodziņu. Jāpatur prātā, ka latvietim nav plaisas starp labo un daiļo, labais ir vienmēr daiļš, un daiļais ļaunums ir pretruna sevī. Latviešu literātūrā skaīstais daimons nav ieguvīis pilsoņa tiesības. Mums nav viszinātāja Mefistofeļa, kas vairāk saīsta nekā Fausts, mums nav Ļermontova melancholiskā, egoīstīski skaīstā Daimona, nav arī dantīski lieliskā Lūcīfera ar trim žokļiem, mūsu velns — vienkāršs muļķis.

Annas Brigaderes pasaulē nevalda un nevaldzina sieviete, kurai nav nekā cita, kā skaīsta āriene. Egoīstīskā sieviete parasti pārvēršas, uzvar sevī tumsu un ļaunumu. Savtīģā, slīnkā «dūmu taure, dusmu taure» Paija neaīziet bojā, kā tas notiek tautas pasakā, bet dziesminiece tic tās atdzīmsānai, Maijas lūģums Laimai:

«Dod tai rokām darba tīksmi,
Dod tai acīm tavu kvēlu,
Dod tai sīrdij tavu žēlu,» piepīldās.

Nepīņemama Annai Brigaderei bija doma, ka ir kāds, kas mūžu mūžos īzslēģts no gaismas dārzīem. Kas savu sīrdi saulei atveģ, tas nepalīks tumsā. To sevišķī skaidrī jūtām, salīdzīnot Blauņa Raudupīeti ar Annas Brigaderes drāmatīzējumu.

Annas Brigaderes Raudupīete, no tumšī kaislās sievas, kas īemīļotā puīša dēļ ļauj noslīkt savam bērnam, īzaug par māti mīļotāju. Viņas cietā sīrds, kas tīkai savu baudu gribēja, pēģ Matīsiņa nāves īr salūzusi, lai viņa īet kur īedama, visur viņa redz tīkai Matīsiņa vaīģu, mīļu un mīrdzošu, viņa pārmetuma pīlnās acīs. Viņai šķīet, ka tīkai

nāve varētu izlīdzināt lielo grēku, bet Anna Brigadere, dzīves apliecinātāja, rāda citu ceļu: Raudupiete sevi un savu dzīvību ieliek Kārļa rokās, ticēdama tā domai: «Matīsiņš būs klāt pie katra laba darba mūsu dzīvē. Vai tā nebūs labāka nožēlošana par mūsu vainu?» — Tā vairs nav likteņticīgā Blaumaņa Raudupiete. Sižets tas pats, bet sievietes raksturs cits. Blaumaņa Raudupiete traģisks tēls, viņas bojāeja liktenīga. Kārļa izraisīto, kvelmaino, neizdzīvoto juteklību viņa nespēj noslāpēt. Viņa ir tā, kas nespēj pārveidoties un tādēļ mirst savas kaislības liesmās. Viņas nāve tukši trokšņainajā tirgus dienā zem satracināto zirgu kājām — viena no simbolistiskākām Blaumaņa ainām. Mēs lasām un nezinām, vai tas tirgus troksnis, kas visapkārt dārd, vai Raudupietes šausalīgi pātagotie instinkti? Vai tie zirgi, kas satracināti, vai tā Raudupietes izsalkušā juteklība?

Tādu ainu Anna Brigadere nekad neradītu. Tik tumšas krāsas viņas ota nepazīst. Nostādot līdzās Blaumaņa un Annas Brigaderes Raudupieti, mēs skaidri redzam abu, bieži kopā minēto rakstnieku atšķirību.

Tagad aplūkosim mazliet sīkāk Annas Brigaderes sievieti-baudītāju. Tāda ir Zenta (Izredzētais), kas iekšējo nabadzību cenšas aizsegt ar ārējo spožumu, lētā Mimija un Māņa (Hetēras mantojums), stulbā Melita un Elvīra (Pie latviešu miljonāra) un citas «kapeikas dvēseles». Bet tās pa lielākai daļai komēdiju tēli, mūsu visvairāk izplatītu netikumu reprezentantes, šaržētas ar labsirdīgu smaidu. Anna Brigadere, vērodama mūsu jaunbagātnieku puskultūru — kur iegūtās naudas summas neveicina intelektuālās dzīves uzplaukumu, bet atrodas apgriezta proporcijā ar garīgām vērtībām, kur pašapmierinātas madamas, izpārdošanā pirtām smaržām uzbāzīgi sasmaržotās jaunkundzītes, tukšvārdu virknētājas sasto-

pamas bariem — atsedza šīs dzīves trumus, lai ātrāk būtu iespējams tos izdziedēt, jo Anna Brigadere nešaubījās, ka visi šie strutojumi ārstējami, un ka hetēras princips, ko viņa uzskatīja par valdošo vēl 1925. gadā, drīz sabirs putekļos un uzvarēs sieviete — dzīvības sargātāja un pilniskanīguma radītāja. «Kā neliela tauta mēs esam ātri uzņēmusi visādas postošas idejas, bet tikpat ātri mēs varam uzsūkt sevī ar dzīvinošās. Mēs varam būt lieli tikai kā stipra tikumiska vienība. Un ja pieņemam, ka tikumisks ir viss, kas dzīvību veicina, bet netikumisks tas, kas viņu posta, tad tikai tikumības ceļš ir progresa, ir dzīvības ceļš... ... Man ir neaprobežota ticība uz sievietes spēku un uz sievietes spējām. Ja sieviete negribēs, nebūs neviena dzērāja, ja sieviete negribēs, nebūs pat kaŗu.»*)

Šo pašu domu Anna Brigadere izteikusi arī savā strauji pilnasinīgajā komēdijā Sievu kaŗi ar Belcebulu. Sieviete spēj uzvarēt tautas nīknāko postītāju — alkoholu, bet tad viņai jūbūt tādai, kas spēj atsvērt vīrietim krogus priekus. Sieviete šai komēdijā naivā, bet nepārprotamā veidā liecina: «Mēs negribam alkohola apreibušus vīrus. Mēs pašas gribam viņus apreibināt. Ar gliņu izskatu. Ar smaidīgu seju. Ar laimīgām acīm. — Ar gliņi klātu galdu. Ar garšīgu ēdienu. Ar omulīgi uzkoptu kaktiņu. — Mēs gribam ziedošus, veselus bērņus! Mēs negribam vairs laist pasaulē nīkuļus un bojā gājējus. Mēs negribam vairs piederēt pie iznīkstošas dzērāju tautas. Mēs gribam jaunu, ziedošu, saulaināku rītdienu.» Ja katra sieviete noraidīs dzērāju vīrieti, nepieņems to ne par mīlāko, ne par draugu, ne par līgavaini, ne vīru, ne bērņa tēvu, — tad vīrietis būs piespiests savaldīt savu izlaidīgo dabu, un tad uzplauks «lab-

*) Daugavas Gada Grāmatā 1925. «Piezīmes pie laulības problēmas».

klājība, darbīgas, veselīgas dzimtas, skaisti bērni, skaidras vasarsvētku acis.»

No sievietēm baudītājām visdzīvākā ir nebēdīgi ugunīgā Antrīne (Kad sievas spēkojas), kas pazīst tikai acumirkļa iekāres. Skaistā un lunkanā kalpone savaldzina pasmago, sevī neatbrīvoto saimniekdēlu Ati. Antrīne zina, ka viņai liela vara par vīriešiem un lepojas ar to. Arī tad, kad Atis jau apprecējies, un viņa sievai Lailai ir bērns, un Antrīnei pašai jau cits mīlākais, viņa Ati tik izveicīgām rotaļām kairina, ka tas nespēj pretoties: «tā kā tu grozies, kā tu smeļies, kā tu pamet galvu, kā tu zibini savas spožās acis — tu tak sauc un aicini un soli un velc cilvēku sev pakal kā diedziņā piesietu.» — Antrīne uzvār, bet tikai īsos skurbuma brīžos, Annas Brigaderes pasaulē viņa dzīves un dzīvības noteicēja nevar būt. Bet Antrīne arī neaiziet bojā, jaunības karstumu iztrakojuši, viņa apprec paveco saimnieku Bičuli, un mēs ticam, ka viņa būs krietna saimniece un vīra rīkotāja. Viņai jau ir viena otra tipiski brigaderiskās sievietes pazīme: viņa vītālā spēka pilna, sava ceļa zinātāja, dūšīga strādniece, laulības valdiniece. Tikai trūkst vēl spējas atšķirt labo no ļaunā, un taisni ētiskais spēks ir tas, kas visspilgtāki raksturo tās sievietes, kuŗas mēs saucam par brigaderiskām: tikumiska apziņa rotā mazo bārenīti Maiju, kas ievada, un pārcilvēciski lielo karalieni Jānu, kas noslēdz Annas Brigaderes sieviešu galeriju.

Lielā formāta sievišķīgais ļaunums à la ledi Makbet, kā arī sirdī aukstā, bet intelektuāli kvēlā, rezglīgā sievišķība à la Heda Gablere Annas Brigaderes spalvai nepadevās. Viens no viņas tumšākiem tēliem ir Hortenze (Pēdas), šī mazā «apburošā ragana». Viņa — dārznieka sievas māsa — mīl grāfu René, bet nolemj apprecēt vienkāršu zemnieku Rogu, lai bērnam būtu likumīgs

tēvs un lai, arī pēc grāfa apprecēšanās ar dižciltīgo Ceciliju vēl varētu plūkt slepenos milas augļus. Viņai, tāpat kā grāfam, šais viltīgi slēptos sakaros nav nekā problēmatiska, ir tikai veikli jāaplēš, kā visu nokārtot, lai bauda netiktu pārtraukta. Ar savu mīlāko viņa ir vienis prātis: meklēt traģiskas izejas ir «šoking» un plebejisku dziņu pierādījums. Jāgādā tikai par ārējo gludumu. Bet to nesaprot šis veselais, viengabalainais zemnieks Roga. Viņš nesaprot, ka ar lietām, kur ieliek visu savu Es, var rotaļāties. Vedot savu viltuslīgavu uz pilsētu iepirkt kāzu uzvalku un braucot ar plotu pāri upei, viņš pietumsušām ārprāta acīm iedzen ratus, zirgu un Hortensiju bezdibēnīgā dzelmē, jo tādā viņu bija gremdējusi šī glaudīgā kaķene. Hortenze noslikst. Roga kļūst ārprātīgs.

Bojāgājēja ir arī rupji valdonīgā Žeņa Valdmane (Kvēlošā lokā), plintniece, dzimtenes noliedzēja, cilvēku bendētāja. Kad Arvis viņu atraida, tā top par puīša naidnieci un zina tikai vienu: atriekt. Bet viņa nav īsti reāla, viņai nav savas patības, viņa — duļķainās revolūcijas produkts, kā Mimija un Māņa baudkāra pēckaņa laikmeta sārņi. Žeņā saskatām ikkatras atkritējas seju, kas augusi asiņu tvanā, nikno acu, draudošo dūru un neapmierinātas saldkāres vidū.

Jolante (Dievišķā seja) pēc rakstura struktūras radniecīga Hedai Gablerei: liels spēks un lielas spējas bez vērtības. Visu savu gribas spēku viņa izlieto, lai vīram, par kuŗa nenozīmību viņa nešaubās, iekārrotu spožu pseidoslavu. Labprāt viņa greznojas briljantiem, kaut arī neīstiem, jo bez slavas un spožuma viņa nespēj dzīvot. Hedai Gablerai līdzīgi viņa saka: «Dzīves kāpinājumu es gribēju. Kaut ko ārpus parasta. Jaunu asu dzīves izjūtu. To es gribēju.» Viņai vieglāk panest vīra nāvi nekā viņa ikdienišķību. Bet Jolantei,

kā vispāri visai šai Annas Brigaderes drāmai, trūkst dzīvības elpas. Vienreiz izlasījuši, mēs šo lugu nepārlasīsim, un Jolanti drīzi aizmirstam.

Annas Brigaderes visnesievišķīgākā sieviete ir teiku un simbolu aizplīvurotā, kairā čūska Sauka (Pastari.) «Nāves ziēds ar reibu smaržu» — tā viņa raksturota. Valdonīgā karaliene atzīstas: «Tikums — saite man ap kājām» un «stiprais pats sev izlemj lomu». Par aizlauzto viņa neraud, bet salauž to. Gluži kā Jolante viņa slāpst lielas ne-parastas dzīves, bet viņas mērķis noteikts, sīkumu tirgošanai, kā to dara Jolante, viņa nenododas. Savu vecomāti Alkni, kas viņu kā sirdsapziņas balss traucē, viņa nogrūž jūrā — Saukai nav sirdsapziņas, ar to visa turpmākā rīcība skaidra. Pusbrālis Radagaiss top viņas vīrs un visi, kas traucē varas un baudas gaitu, tiek nogalināti. Vīru viņa dzirdina ar aizmirstības burvju virumu — jo pilniem malkiem baudīt spēj tikai tas, kas pagājušo aizmirst. Un Saukas vadīts, patvaļīgi, asinaini, miesas baudu slavinādams, valda Radagaiss, līdz nāk atmaksas stunda — lieli plūdi, kas aprij abus šos melnos cilvēkus.

Kas kopīgs visām Annas Brigaderes sievietēm baudītājām, šīm gan vieglām un lētām, gan tukšām un launām būtnēm? Viņas neprot un nespēj mīlēt. Bet Annai Brigaderei sievišķība un mīlētspēja ir tāpatīgi priekšstati — tādēļ arī visas šīs hetēriskās sievietes nav īsti reljefas, viņas it kā čaulas bez kodola.

Pie otras grupas pieder sievietes-mātes, proti tās sievietes, kas sevī nes tikumisku apziņu un spēj mīlēt. Un šeit Annas Brigaderes psiholoģiskā gamma virmo krāšņā pilnskanīgumā, atveras visas dziesminieces sirdsdurvis. Mīlēt — vārds ir viens, bet nozīmju bezgala daudz. Katrs dižgars to pildījis ar savu īpatnējo satvaru. Reprēzentatīvākam franču kultūras pārstāvim Stendā-

lam mīlēt — nozīmē baudīt. Baudas solījums, baudas cerība modina mīlu, un mīlēt var tikai to, ko apbrīno. Diametrāli pretējs ir Dostojevskas krieviskais uzskats — viņa radītā pasaulē mīlēt nozīmē līdzcilvēka krustu nest uz saviem pleciem. Visdziļāk mīl to, kam visskaudrākās sāpes. Cīņu ceļu rāda Dante — kas īsti mīl, tas deg šķīstīšanas ugunīs, kāpj pilnības kalnā. Tā arī Rainis saprata mīlu. Un Anna Brigadere? Viņai mīlēt, žēlot, kalpot, ziedoties ir tikai vienas un tās pašas krāsas dažādas atēnas. Gandrīz visas viņas gaišās sievietes pāri kļūdām un nepilnībām, grēkiem un maldiem nonāk līdz šai atziņai. Piegriezdamies gaisajai Annas Brigaderes sievietei jeb — kā viņa pati to nosauc — sievietei-mātei, mēģināsim vārdā saukt tipiski latviskās īpatnības.

Pasaka Mare formālā ziņā ir vēl izplūstoša un negatava, vietumis sentimentāla, viscaur abstrakta, bet pamatidejas dēļ ir vērts pie tās apstāties. Egocentriskais Visvaldis aiziet uz pilsētu strādāt un gūt laurus, viņa līgava Mare paliek uz laukiem, strādā ikdienas darbu un gaida Visvaldi atpakaļ. Te viņai parādās Liktenis un vēstī, ka viņš ceļā uz Visvaldi, ka viņš Visvaldim nes sāpes un bēdas. Mare lūdz: «Dod man tās sāpes.» Liktenis ir ar mieru, bet par to Marei jānodod Liktenim savs acu spožums, matu zelts un saulainais smaids. Pēc daudziem gadiem Liktenis atkal parādās Marei un vēstī, ka grūta slimība taisās uzbrukt Visvaldim. Ja Mare grib, Liktenis izsargās Visvaldi no slimības, bet par šo pakalpojumu viņš izdzēsīs Mari Visvalža sirdī. Un Mare savā pašreizējā ietī tik tālu, ka atsakās no Visvalža — kaut viņam tik labi klātos! Dzīves vakarā Visvaldis sastop Mari un, brīnīdamies par viņas spēku, saka: «Kā tu esi cietusi, mīlējusi!» Bet Mare smaidīdama atteica klusi: «Es esmu sieviete!» Bezkrāsainajai Marei vēl nav individuālas sejas, viņas pašreizējā

mēs par tipiski latvisku uztvert nevaram. Visās tautās, visos laikos mēs sastopam sievieti, kas mīlotā cilvēka dēļ spēj panest visu un — kas vēl grūtāk — spēj atteikties no visa.

Marei tuva, bet dzīvāka ir divās krāsās — zilā un zeltā — zīmētā Maija, pērļaini rotaļīgajā pasaku drāmā Maija un Paija. Maija — sirdsskaidrā latviešu sērdienīte, ko arī Rainis savā Baibiņā tik ļoti bija iemīlējis. Bet Baibiņa ir bojāgājēja, turpretī Maija — saules glāstu krājēja. Maija, lai Vari glābtu, nokāpj ellē, nemaz nezinādama, ka upurējas. Elle viņu nebaida, jo viņa zina, ka pietiks spēka uzvarēt tumsu. Pie Velēnu vecīša un arī Debesu pļavā viņa veic visus darbus, lai ātrāki sasniegtu mērķi: «Tur ir viens tāds puisis, dzīvs puisis, labs puisis, tikai drusku paslinks, to es gribu izvest saulītē.» Pusnešus, pusvilkšus viņa Vari izrauj no elles — viņas mazās, spēcīgās rokas, viņas ticības pilnā sirds to spēj. Vari, «kas gula dienu, gula nakti, gula stāvu stāvēdams» viņa pārvērš krietnā darba darītājā, liksmu sirdi, vingrām rokām. Bet Maijai ar to vēl nava gana, nepietiek ar savu prieku vien, arī savai pāridarītājai Paijai viņa izlūdzas no Laimas piedošanu un žēlastību:

«Vai lai viņa dusmu plūdā
Mūžam nogrimst ēnu zūdā,
Viena, atmestā un liekā?
Cel to saulē, cel to priekā!»

Šis lūgums Laimai, liecinādams par Maijas kopības izjūtu, viņai piešķir to ētisko skaistumu, kas viņu augsti paceļ pāri pasaku bārenītei. Maija ir visu mazo, gaišo meitenīšu draudzene, ar savām vasarsvētku acīm tā pieder vēl bērnu pasaulei, bet viņai jau ir sava griba: zīžu drānas, zelta rotas nespēj viņu aizvilināt prom no dzimtām mājām un iecerētā puīša, un tādēļ nepareizi dara tās ak-

trises, kas Maiju tēlo pārāk naivu un bērnišķīgu. Meitenes-pusaudzes — brūnais, gaidu pilnais pavasaris — dziesminieces sirdij bija vistuvākas. Tāda pavasarīga meitene ir Sniedze (Princese Gundega), nesadalīts, nesarežģīts dabas bērns, dziedoš putns zara galā, kas viņu ierauga, tas iemīl to, pats nezinādams kāpēc. Tāda ir arī Asna (Pastari) — pats vārds jau pavasarīgi zeļ. Viņa parādās ar ābolu kurvi rokās un smiekliem uz lūpām, sirdī lielu mīlu gaidīdama. Viņa sulīgus augļus daļa visiem izslāpušiem. Radagaisa latvietim tik riebigas patvaļības un patības valstī viņa pirmā sadzird Svešnieka aicinājumu un seko tam jaunajā dzīvē:

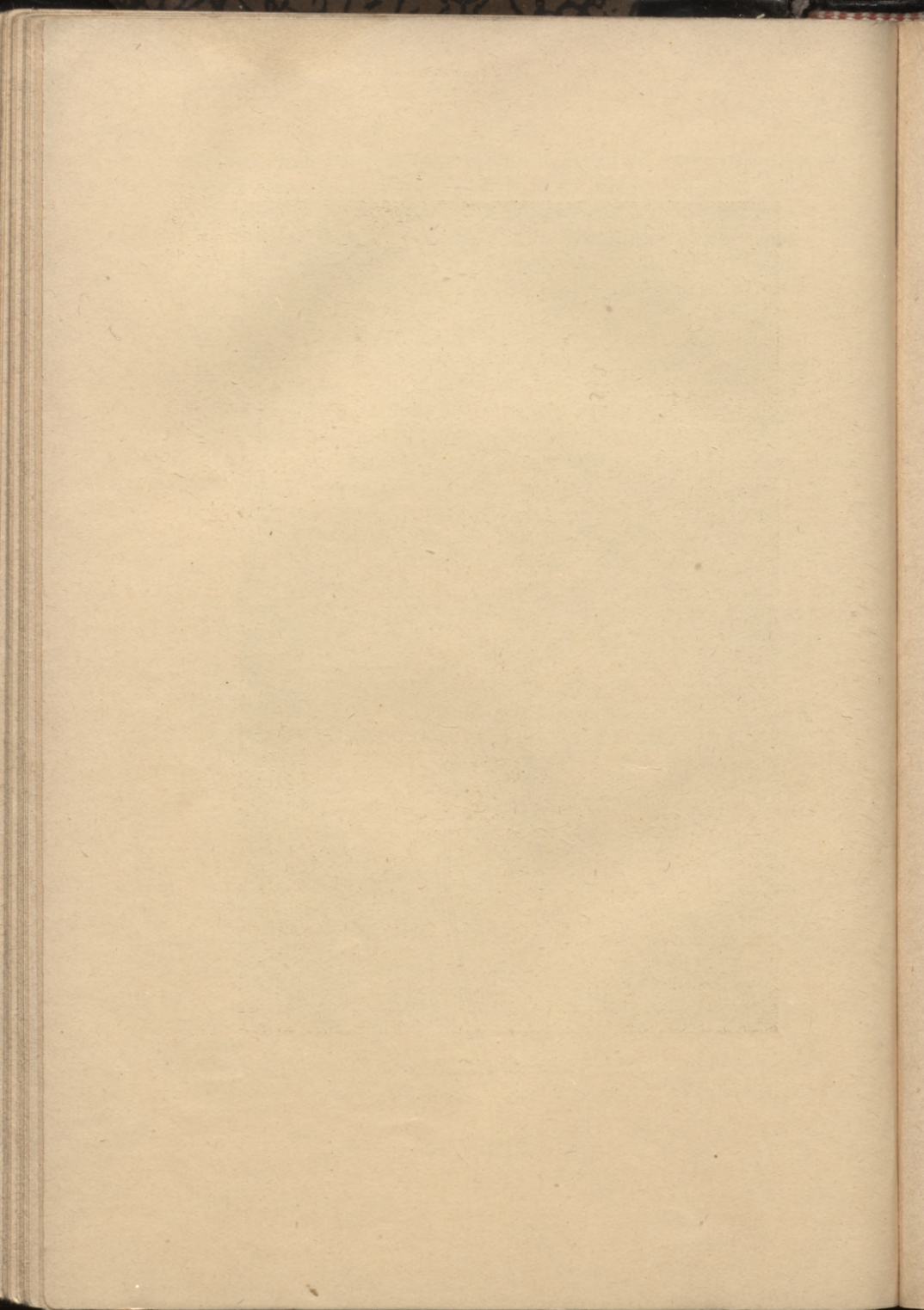
«Iesim mīlēt, žēlot, kalpot!
Laužu ciltīm dosim savas
Sirdis.»

Tāda ir arī Lolita, pussapnis, pusīstenība, kas iet līdz pasaules galam meklēt to, ko mīl. Tāda ir arī nīprā strādnieka meita Irma Ziediņa (Kvēlošā lokā), kas par saviem septiņiem brāļiem gādā labāk nekā māte. Un tādas meitenes Anna Brigadere arī dzīvē visvairāk mīlēja. Atceros, reiz, kādā skaidrā pavasara vakarā viņa sirsnīgi apkampa pasvešu meiteni teikdama: «Jūs neesat skaista, bet jūs esat apburoša, jo esat jauna un dzidra kā šis maigais, gaidpilnais vakars. Jūs savu spēku vēl neapzināties un taisni tas ir jūsu spēks...» Ja par latvju sievieti dzirdu sakām, «tā ir kā tēls no Annas Brigaderes pasaules» tad pirmais epitets, kas iekrīt prātā, ir: svaiga. Un tad tikai virknējas citi.

Viena tāda tēla, kas sevī slēptu visas latviešu sievišķības īpatnības, mēs Annas Brigaderes rakstos neatrodam. Šis tēls mums garā jāsastāda no vairākām atsevišķām personām, bet visbagātākās krāsās zviļo Gundega. Šai pasaku drāmā katra

Anna Brigadere 1928. gadā

rinda apbur ritmiskiem vilņiem, valdzina vienkāršiem tēliem:

«Zvaigznes nāk pār debess tiltu,
Rāda uguntiņu siltu;
Meži, meži vēstis raida,
Brīnumi tur stāv un gaida.»

Šeit apslēpto mūziku katra dzirdīga auss saklausīs. Šī pasaku drāma ir kā rasains vasaras rīts: viss pilnā briedumā, «sirdsdaiļā, starojošā diena», putekļu un guruma neskārtais rīta svaigums dus vēl dārzā, pļavā, druvā. Sižets neesot latvisks, kā to mēģinājis pierādīt prof. Šmits,*) bet šā sižeta uztvere un izstrādājums, un, galvenām kārtām, pati princese Gundega «skaudra un asa kā bulta» ir īpatnēji latviska, it kā no dainu pasaules iznākusi. Mūsu tautas dziesmas neslavē meitas mai-go mīlīgumu, bet Kr. Barona dainās, nodaļā «Tikumī un netikumī, iedzimta daba», apdzied tautas meitas drošo sirdi:

«Droša tēva meita biju,
Droši sevi turējos:
Pret kungiem, pret ļaudīm
Skaldīt skaldū valodiņu.»

Apdzied viņas lepno patstāvību:

Dzīras mani tā locīt,
Kā vējiņis smilgu loka,
Es nebiju tā augusi,
Kā smildziņa dzedziedā.

Raksturo viņas skarbumu:

*) Sk. «Der Märchentypus von König Drosselbart». Dr. phil. Ernst Philippon un prof. Šmita ievadu «Latviešu pasakas un teikas» I.

Visi mani lepnu sauca,
Kad es daudzi nerunāju,
Es aiz sava skarbumiņa
Runāt daudzi nevarēju.

Tautu meita ir sīva, viņa tiek salīdzināta ar sinepīti, ar nātri:

Sauca mani sinepīti,
Vēl man bija nātrei būt,
Vēl man bija dzeldināt
Dažu labu tēva dēlu.

Un tāda īsta tautu meita, skarba un lepna, sūra un asa, ir princese Gundega. Zemes smaržu viņa sevī nes:

«Es esmu rūsgana zemes mala,
Guļu pie sniega, guļu pie sala . . .»

Viņa izdveš ziedoņa burvību:

«Es ziedoņa nakts, bet kad nāks rīts?
Jau visu meža valodu zinu.
Jau visas meža smaržas sev matos pinu,
Man vainags no dimanta zilēm vīts.»

Pārgalvīgi viņa atraida visus preciniekus, pat varēnā karaļa Brusubārdas sūtņus viņa trakulīgā jautrībā izsmej un aizsūta. Un kad viņas tēvs Gaŗzobis izsamisumā saka: «Ja nav viņš (Brusubārda) man par znotu, Viņš ņems un noslaucīs mūs kā ar slotu», Gundega spītīgi atcērt: «Lai slauka! Ja jums spēju nav, ne prātu To krietni samizot ar slotas kātu». Karalis Gaŗzobis grib meitu sodīt, rotaļu biedrenes pierunā Gundegu slēpties, bet lepnā princese atbild: «Ko daru, to arvienu daru brīvi un neslēpjos». Rotaļu biedrenes jūtas vainīgas, kādēļ viņas neatturēja Gundegu no tik neprātīga soļa? Viņas Gundegas priekšā atvainojas, bet Gundega tikai pasmejas: «No jums nav vainīga neviena. Kas notiks, nesīs

karalmeita viena.» Un tālāk: «Tev, varbūt, šāds tāds teic kas tikums, Bet karalmeitai sirds ir likums.» Šie Gundegas vārdi atgādina Martas (Zvanīgs zvārgulis) atziņu:

«Par visu atbildu tik pati sev.
Kas daļas tev?»

Gundega ir sava ceļa gājēja, iekšķīgi brīva un neatkarīga, viņai nav no svara, ko runā kaimiņi, ko saka kāda Līze vai Trīne, viņas iekšējā balss tai rāda īsto ceļu, tikai sirds ir viņas likums. Viņai pietiekoši daudz spēka, lai panestu savas rīcības sekas. Viņas dvēseles skanīgums izpaužas vārdos:

«Un kad es saucu, klusums brīnējās,
Es skanēju kā kokle.»

Ir divējādi cilvēki: tādi ar iekšējo resonanci, un neskanīgi kā koka gabals. Šie neskanīgie ir reizēm lāga ļaudis, bet ar viņiem kopā dzīvot ļoti grūti: ne skumjām, ne priekam viņi neraida atbalsi, paši sevī viņi nepārvēršas, ar to pašu sejas izteiksmi viņi skatās uz ledus puķēm ziemīgā logā, kā arī uz vilinoši smaržīgām līlijām pavasaļa puskrēslā. Gundegas iekšienē ir kokle, kas visām stīgām skan tikai pareiza spēlētāja rokās. Pamazītņji viņa izaug no strautaini pārgalvīgās, sava skaistuma izlutinātās meitenes par sievieti sapratēju un milētāju. Un ko Annai Brigaderei nozīmē milēt, par to jau runājām. Nevienai Annas Brigaderes sievietei nav tik daudz krāsu kā Gundegai, un tādēļ arī viņas lomai tik grūti atrast pilnīgi atbilstošu aktrisi. Par to Anna Brigadere bieži skuma: «Nav manai Gundegai īstas tēlotājas. Katra uztver tikai vienu viņas stīgu...»

Pamazītņji Gundega iemācās redzēt ne tikai sevi, savas iegribas un ilgas, bet arī citu cilvēku

sāpes un postu. Pēdējā cēlienā viņa saka mātišķības apdvestos vārdus:

«Tagad viss, kas dvašo, man ir rada».

Sūrā darba gaitā viņa iemācās izšķirt labo no ļaunā, katrs nesavtīgi veiktais darbs viņu padara skaistāku — iekšķīgāku un sievišķīgāku. Viņas apslēpto maigumu pretstatā ar ārējo spīti Māris raksturo:

«Sirds tai rožu dārzs,
Bet mēle — ērkšķu siena.»

Viņa nav mīlīga un pazemīga kā dūjiņa, viņa neprot glāstu vārdus vainagā vīt, bet briesmu stundā, kad Žņaudzējs cinās ar Māri un visi bailēs atraujas, viņa drosmīgi, paceltu galvu dodas odžu purvā, šausmu valstī, lai savam vīram atnestu brīnumūdeni, uzvaras spēku. Un kas ir šis brīnumūdens? Ticība Māra uzvarai. Un vai bieži nav tā: visgrūtākā cīņā mēs uzvaram, ja ir kāds, kas nešaubīdamies mums tic. Viņa neprec bagātos prinčus, ko tēvs un radi grib viņai uzspiest, viņa lepna, protams, arī negrib pie ubaga aiziet, bet pārliecinājusies, ka skrandainā ubaga sirdī ir «dzidra rīta vēsma», ka viņš pat tumšā naktī spēj viņu droši pāri bezdibenim vest, Gundegas lepnā spīts ir salauzta un vienvienīgā atziņa pilda visu viņas būtni:

«Es nāvi tam no lūpām skūpstīšu,
Nekas no viņa mani nevar šķirt.
Prieks būtu bijis dzīvot, prieks būs mirt.»

Pēc ilgas klejošanas Gundega pārnāk tēva pili. Karalis Garzobis viņai visu piedēvis, dāvina dārgas drēbes, zelta rotas, piesola skaistākos preciniekus. Bet Gundega nevar aizmirst Māri, kas viņai ceļā pazudis. Kāda daļa viņai gar Māra skrandām, kad viņa zina, ka tas labs? Un ja lūpas arī nav skaistas:

«bet vārdu varenības dvesma
pār viņām plūst kā dzidra rīta vēsma.»

Arī kupris un klibā kāja viņu neatbaida, viņa Māri patiesi ir iemilējusi, un mīlestību nevar aizmirst, tāpat kā sauli nevar izdzēst. Gundega ir tā, kas līdz nāvei iemīl, bet viņa nemīl un neuprējas akli, mīlot viņa iemācās saskatīt fiziskām acīm netveramu daiļumu, un tas ir viņas gaišākais mirdzums. Kāds no vīriešu kritiķiem reiz aizrādījis, ka tas nedabīgi, ka skaistā, lepnā Gundega beidzot tomēr iemīl klibo, kupraino Māri. Bet taisni te visbrīnīgākā kārtā izpaužas Gundegas dzelmānā sievišķība: ar to sievietē atšķiras no vīrieša, ka viņa spēj iemīlēt arī neglītu, tizlu būtni un tai bez atlikuma ziedoties.

Ar savu spēku un lepnumu Gundegai pa daļai ir radniecīga jūras plašuma alcēja Indra (Pastari). Tikai Indra nesalīdzināmi abstraktāka. Īpatnēji latviska viņai nav nekā. Līdzīgi Gundegai viņa tikai pamazītnēji pati sevi atrod.

Gundegas jaunākā, vēl nepieaugušā māsa ir Ieviņa (Hetēras mantojums). «Spēks, ko nevar sadrupināt, saplosīt... sulots koks pavasarī, kas plaukst pretī savam uzdevumam.» Ieviņai trūkst Gundegas gara modrības un jūtu spožuma. Viņas māte hetēra — Hela Vintere. Viņa uzaugusi bez vecāku stingrās un glāstošās rokas, bet visa viņas būtība tiecas pēc viena: būt mātei. «Kad skolas biedrenes taisīja savus plānus: tā par aktrīsi, tā par dziedātāju, cita par ārsti, es domāju par vienu, bet paturēju to pie sevis. Es gribēju būt tikai māte. Tā mīlēt savus bērņus, kā es gribēju visu savu bērņību būt mīlama pati.» Un nu viņa atrod savu dzemdētāju — paklīdušu hetēru. Vilšanās drausmīga. Īgnā spītī viņa novēršas no ilgi meklētās mātes, pat nejauj sevi noskūpstīt. Svešāka par svešiem viņai ir šī sievietē.

Ieviņas ilgas būt mātei aizkustina, saprotams ir arī viņas rūgtums pret to, kas viņai nejauši dāvājusi dzīvību, bet nožēlojama ir Ieviņas nespēja izraudzīt sava nākamā bērna tēvu. Līdz drāmas beigām Ieviņa neaptver, ka viņas līgavainis ir tukšinieks un uzdzīvotājs. Kad viņai beidzot atveras acis, viņu pārņem izmisums, viņa grib iet nāvē. Bet saulainā Anna Brigadere neļauj mātišķīgajai Ieviņai aiziet bojā, un tā šī ne visai pārlicinošā, pamācīgā drāma beidzas nenoteikti: Ieviņa aiziet viena pati nezināmā dzīvē. Bet atmiņā paliek viņas gaišais tēls: «Mana kaistošā sirds man teica, ka jātur šķīsta un svēta nevien dvēsele, bet arī miesa. Jo tikai no dvēseles un miesas pilnīgākas saskaņas var celties tā jaunā cilts, kuŗas māte es gribētu būt... Kas tad es esmu? Tā, kas tu esi savas dvēseles dziļumos. Tu esi māte. Vai tu vari beigt liesmot uz augšu, apstarot, sildīt, mīlēt. Un vai pa visām ceļmalām negaida tavas mīlestības?... Esi saule nelaimīgajiem.»

Gundega bez pasaku mirdzuma pārceļta reālā latvju lauku sētā ir Sauspurvu Laila (Kad sievas spēkojas). Šo lugu Anna Brigadere rakstīja, kad viņai bija 67 gadi, bet tur sprēgā asprātības un plašiem viļņiem šalc vērsmais dzīvotprieks. Karstā jūlija dienā norisinās galvenie skati, vasarā šī luga rakstīta, un toreiz arī dzejnieces sirdi bijusi vasara. No rudens salnām, no guruma un vītuma — ne vēsts. Puiciski draiskulīga, bet reizē arī meitenīgi bikla ir Laila, bagāto Sauspurvu vienīgā meita. Bet kad bizes ir uzsprāstas un bērniņš dus šūpulī, viņa ir valdonīgi pašapzinīga, izdarīga saimniece. Viņas vīru dedzina Antrīnes uguns. Bet Laila nav tā, kas ļauj sevi atstumt. Viņa iet ar Antrīni spēkoties. Šo spēkošanos nevajag saprast pārāk burtiskā nozīmē. Visu laulības laiku Laila jau spēkojusies ar Antrīni, kas rotaļas dēļ viņai grib laupīt godīgo, bet pārāk

viegli iededzināmo vīru un bērna tēvu. Spēkošanās aiz rudzu statiem ir tikai šās ilgstošās cīņas augstākais kāpinājums un simbolistiskais izpau-dums. Un tas jāsaprot tā: tur, kur Laila un An-trīne mērojas rupji fiziskiem spēkiem, juteklis-kiem kairinājumiem, uzvar Antrīne, bet brigade-riskajā pasaulē galīgā uzvara pieder dvēseles spē-kam, un tā Lailai ir vairāk. Atis nepaliek pie Antrīnes, jo sajūt Lailas dvēselīgo pārākumu. Lepni skan viņas vārdi: «Nekā es nenožēloju, itnekā! Tā ir noticis un tā ir labi. Man ir dēls... Un... (lielu spēku un pārliecību) man būs arī vīrs. Es viņu sev iekāpošu.» Un tā arī notiek.

Gundega ir pasaku tēls, Laila — viengabalaina lauku sieviete, bet to pašu iekšķīgi neatkarīgo latviešu sievieti Anna Brigadere arī ietvērusi sa-vā reālā drāmā «Ilga», kur varone ir garīgi iz-smalcināta pilsētniece. Ilga ir nevien vērtīgākā no Annas Brigaderes reālām sadzīves drāmām, bet vispār dziļākais darbs mūsu psiholoģiskā ska-tuves literatūrā, kas nostādams līdzās darbiem, kā Ibsena Rosmersholms vai Jūras sieviete.

Ir ļoti raksturīgi, ka mūsu garīgajā dzīvē zi-nāmu dalību arvien ņemusi arī sieviete, tā apmai-gojusi mūsu kultūru. Un tādēļ mūsu garīgā kul-tūra ir robežzeme starp vīrišķīguma zīmogoto Vakareiropu un sievišķības zīmogotiem Austru-miem. Latviskās dzīves saknes un attaisnojumu mēs meklējam dainās, un zināms, ka tautu dzies-mas māca un mācās, galvenām kārtām, sieviete. A. Švābe ir izpētījis Kr. Barona I sējumu un at-radis, ka 77,4 proc. ir sievietes darinājums. Arī dziesmu iedvesmotājas ir sievietes: Laima un Māra. Tā jau aizvēsturiskos laikos sieviete redzama kā īsta dziesmu kopēja visā latviešu dzīvē, un dziesmā ieslēdzas mūsu toreizējā kultūra.

Un arī vēlāk latvju sieviete garīgā ziņā ar-vienu bijusi modra. Minēšu tikai dažus mazāk

pazīstamus piemērus. Mūsu lirikas sākums meklējams garīgās dziesmās, un Vidzemes dziesmu grāmatā (1809) atrodam arī latvju dzejnieces Annas Bormanēs vārdu. Atmodas laikmetā 1868. gadā sāk parādīties inteliģentās Gaiduļu Paulas gleznainā valodā sarakstītie apcerējumi, kas aistētiskas un inteliģences ziņā nav zemāki vērtējami kā Kronvalda vai citu tā laika darbinieku raksti. Apmēram tai pašā laikā vēl atzīmējams Medinsku Marijas un Pēkšenu Marijas vārds. Marija Pēkšena ieraugama pašu pirmo latviešu oriģināllugu sacerētāju starpā. 1870. gadā, t. i. taisni tai laikā, kad sāka uzplaukt mūsu teātra dzīve, Rīgas Latv. biedrība godalgo viņas drāmu «Ģertrūde». Un arī jaunākos laikos līdzās lielāko rakstnieku vārdiem tai pašā spožumā mirdz rakstnieču darbi: līdzās Rainim — Aspazija, līdzās Blaumanim — Anna Brigadere.

Bet atgriezīsimies pie Ilgas, latviešu intelektuālās sievišķības ietvēruma. Ilga ir jaunlaiku garīgā sievietē. Viņas traģiskums: viņa sev nevar atrast dvēseles istnieka, bet viņai nav pietiekoši spēka, lai paliktu viena. Viņa, gluži kā Gundega, zina, ka «mīlestība nemeklē ne vecuma, ne jaunuma, tikai dvēseli, izredzētu vai nolādētu». Līdzīgi Gundegai arī Ilga ir «svaiga, skarba un stipra» — tā viņu raksturo Zendborgs. Bet nekur nav tēlots Ilgas — kas līdz ar Gundegu un Jānu ir Annas Brigaderes daiļākā sieviete, — arīgi pārvarīgais skaistums. Līdz ar Gundegu arī Ilga varētu teikt:

«Ak, jūsu prātiņi nav mana daļa,
 Man tā kā putnam gaisos brīva vaļa,
 Es esmu es, šī dvēsele tā ir mana.»

Ilga tā pati lepnā neatkarība. Viņa pati nāk un pati iet. Ilga ir māksliniece, viņa komponē — tā Anna Brigadere vēsti. Bet tas ir vienīgais psiho-

loģiski neticamais moments visā šai smalki sašķēterētā drāmā. Ja autore nebūtu likusi Ilgai teikt: «Man ir darbā daži lieli koņi. . . Es komponēju. . .», tad mēs par Ilgu kā mākslinieci nekā nezinātu, nekur Ilgas gaitas neizpauž radīšanas sāpes, radīšanas priekus. Ilga nav māksliniece, bet vispār kultūrāli apgarota, liela vēriena sieviete.

Apgarotā sieviete arvienu bijusi vīrieša ierosinātāja, veidotāja, tāda iedvesmētāja, vīrieša gribas apskaidrotāja ir arī Ilga. Jaunībā viņa dievinājusi gleznotāju Zendborgu. Bet nobriedusi pārliecinās, ka Zendborgs tikai daiļpļāpātājs, apsūņojies akmens, kas vairāk par mākslu mīl slavu un ērtu dzīvi. Ilga mēģina Zendborgu izraut no mīkstās sūnas un tukšo vārdu varas. Viņa sauc to uz darbu: «Aizbrauksim, strādāsim. Mums nevajag greznuma.» Bet Zendborgs tikai krata galvu: pārāk dziļi viņš iestidzis mīkstā omulībā. Ilgai grūti no viņa aiziet, četrus gadus viņa savus skaidrākos sapņus viņam veltījusi, viņš bijis viņas dzīves saturs. Bet viņa ieskata, ka ir maldījusies un viņai pietiek gara gaišuma, lai ieskatītu savu kļūdu. Brīva un lepna, kā atnākusi, tā viņa arī aiziet. Vēlāk Ilga tuvāki saietas ar rakstnieku Grantu. Grants mazgājas viņas skaidrībā un savu labāko grāmatu saraksta domājot par viņu. Zīmīgi, ka ne Grants, ne Zendborgs nenāk pie Ilgas, bet Ilga pirmā aiziet kā pie viena, tā pie otra, un ar savu aiziešanu sevi nepazemo, bet top vēl brīvāka, vēl lepnāka. Ilga tic Granta garam. Grants ir liels kā mākslinieks, bet kā cilvēks ikdienas dzīvē, kā vīrietis viņš ir varmācīgs, mazisks, bez dvēseles cēluma. Grants grib Ilgu tikai kā prieku, kā baudu, kā sievieti un nevis kā cilvēku. Viņš neredz viņas vienreizīgo daiļumu, viņas vienreizīgās kļūdas un nepilnības, bet tikai viņas sievišķīgo pievilcību. Tas apvaino Ilgu. Un skaudrām sāpēm drebošā sirdī Ilga aiziet. Viņa

tikai spēj visu pret visu dot, bet Grants prasīja un redzēja tikai daļiņu no viņas, un tā Ilga atkal ar savu mīlas alkstošo sirdi ir viena. Šeit Ilga ir Annas Brigaderes dzīves uzskata paudēja: «Laulība ir miesas un gara apvienojums. Kur viens no šiem faktoriem trūkst, jeb kur tas būs nepietiekoši reprezentēts, tur nevar būt harmoniskas laulības. Mūsu senču laulība savu garīgo apvienojumu primitīvā veidā atrada kopējā darbā. Kopējs darbs bija tā kalve, kuņas neizdziestošā uguns sakala abus laulātos draugus, kad sen jau bija izplēnējis mīlas kvēls. Viņu laulības pamatos bij divi lieli likumi — pienākums un upuris.»*)

Dzīvot un nemīlēt — vai to vispār sievietē spēj? Bet mīlēt nevērtīgo — vai saprātīgā būtnē to spēj? Kas saskaņo savu dzīvi ar saprāta likumiem, uzvar sevī dzīvnieku. Mīlestībā vērtēt, tas ir tas, kas Ilgu un vispār latviešu sievieti tik asi atšķir no aizvērtām acīm, aklā mulsumā sevi atdodošās vācu Grietiņas.

Pēc smagiem vientulības gadiem Ilga atrod iekšējo satiksmes tiltu uz architektu Kronu. Krons ceļ lielisku ēku, mākslas skolu un saka Ilgai to, ko jau visi citi viņai teikuši: viņa ir visa gaišā iedvesmotāja. Aizrautīgi viņš atzīstas: «Tur stāvs mans jaunais nams ar balto kolonnu mežu, kā karalis starp mietpilsoņiem... Bet es skatījos un teicu bez mitas tikai vienu vārdu: Ilga! Ilga! Mans darbs, tā esi tu.» Bet šī dievināšana Ilgu neapmierina. Mokpilnu sirdi viņa sev jautā: vai Krons nojauš, cik dziļi viņas dvēsele ievainota? Vai viņš zina, kā iekšienē sūrst nedziedināma vāts — atmiņas par pārdzīvojumu ar Zendborgu un sevišķi ar Grantu? Ak nē, tūkstošreiz nē, — Krons Ilgā pazīst tikai to, kas viņā raisa spēku.

*) Sk. Daugavas Gada Grāmatā 1925. (Piezīmes pie laulības problēmas).

Viņš steidzina saderināties. Bet Ilga visupirms grib dvēselīgi atvērties viņam, izstāstīt visu savu dzīvi. Tas neizdodas, jaunais arhitekts ir pārāk laimīgs, un kā tas bieži laimē mēdz būt — domā tikai par sevi. Viņš neuzklausā Ilgu. Kādēļ šai burvīgajā stundā vecu nastu pār jauno sliekšni celt? Viņš sauļojas Ilgas gaismā un negrib redzēt Ilgas mākoņus, smaidot tā šķiet skaistāka, nekā sāpju satrauktu seju. Ja Ilga Kronam būtu likusi iebāzt roku ugunī, viņš to bez kavēšanās būtu izdarījis, bet palīdzēt Ilgai tikt galā ar sevi, uztvert viņas sasāpējušās dvēseles trīsas, viņš neprot un nemaz nejūt, cik nāvīgi ar savu iejūtas trūkumu aizvaino Ilgu. Kādas darīšanas aizsaukts, Krons uz īsu brīdi atstāj Ilgu vienu. Ir vasarsvētku priekšvakars. Māja pušķota meijām, puķēm. Un taisni šai svētku noskaņā Ilga nepanesamā asumā jūt savu vientulību. Īstu dvēseles tuvinieku viņa nespēj atrast, bet iet savu ceļu vienai pašai pietrūkst spēka, un tā vienīgā izeja — nāve ezera dzelmē.

Ilgā labākās mūsdienu sievietes atradīs tās sāpes un vienpatību, kuŗu mūsdienu vīrietis tikai retumis redz un vēl retāki izprot. Ilga, reprezentatīva latviešu sieviete, garīga vērtētāja, intelektuāli rosīgā, dziļi sievišķīga savā būtībā. Bez mīlestības viņa nevar dzīvot, mīlot viņa sevi atdod visu, bet — un tā ir pārvērstās sievietes pazīme — saistīties ar dvēseles svešnieku viņa nespēj. Bez saules zūd ziedi, bez sapratēja — dvēseles plaukums. Ilgā Anna Brigadere kā biktī ir atbrīvojusies no savām mokām un sveicinājusi visas tās sievietes, kas stāv vienas pašas šaurā, šķautnainā krastā, visiem vējiem atvērtā vietā, bez balsta un ceļa rādītāja. Viņu skaits ir liels un daudzas no viņām ir bojāgājējas. Lai būtu jauna laikmeta vārtu vērēja, ir vajadzīgs daudz vairāk spēka, nekā ir Ilgai. Ilgā Anna Brigadere sveicinājusi

visas tās sievietes, kas sevī dedzina upuļa liesmu, bet nezina, kam viņu dot: garāmgājējam negribas, bet īsta palicēja nav. Sadegti ir viegli, bet drausmi ir dzīvot ar apslēptu kvēli sevī. Lai gruzdošās alkās nesadegtu, ir jābūt dziļākai nekā Ilgai. Ilgas ceļš traģēdijas beigās, vērtējot ētiski, nav pareizs. Mēs viņu vairāk cienītu, ja viņa ne ezera viņšos, bet darbā remdētu savu kaisli un dedzi. Pati Anna Brigadere gājusi šo otro ceļu. Ja arī Ilga to būtu darījusi, mēs viņu, varbūt, uzstādītu kā paraugu, tagad mēs to nedarām, bet tomēr Ilga mums cilvēcīgi tuva un saprotama savā garīgā lepnumā, savā atstātības izmisumā un arī savā vājumā. Mēs neprasām no mākslas darba, lai tas pamācītu vai uzjautrinātu, Ilga, kā katrs īsts mākslas darbs, mūs šķīstī, jo atziņa, ka mākslinieks mūs ir sapratis, mūsu sāpes, šaubas un vainas saucis vārdā, atraisa mūsu dvēseles samezglojumu, kāpina mūsu dzīves izjūtu. Vai pats varones vārds nav simbolistisks? Vai tas nepauž ilgas pēc jaunās, pilnīgākās sievišķības?

Vairākkārt Anna Brigadere tēlojusi sievieti, kā salauzto sirdi glābj darbs. Sevišķi raksturīga šeit Marta (Valša ritms), Līviņa Saika (Kvēlošā lokā) un karaliene Jāna.

Pasmagā, skarbā Marta kādā spožā ballē nevar ieiet valša ritmā. Viņa ar savu kungu nevar sadejot, ceļi trinas kopā, soļi neiekļaujas taktī. Asarām acīs Marta aizskrej no balles zāles un ilgi nevar aizmirst šķietamo pazemojumu un kaunu. Valss ritms arī turpmāk viņai paliek aizslēgta pasaule, bet viņa iemācās iet caur dzīvi savas pašas taktī. Un vai vispār mums, latviešiem, darba ritms nav tuvāks nekā dejas ritms?

Arī Līviņa Saika, kas runā zobgalīgi skabarainām piezīmēm, visdzīvākais tēls Kvēlošā lokā, glābjas darbā, bēgdama pati no sevis, no sava pārāk ugunīgā temperāmenta. Viņa vērsmo jaunu

asiņu neatlaidīgā prasība, un viņa baidās šīs nevaldāmās uguns. «Uguns kodeļa, kas zem rāmām debesīm, ģimenes klēpī var izvērsties sapņos, ilgās, bet šī laika kvēlošos vējos var sagriezties par uguns valgu, kas apvijas mums ap kaklu un iespīež notikumu neatvairāmos slazdos» — tā viņa pati saka. Un tālāk par savu kairo, juteklisko dabu: «Es nežēloju, un mani arī neviens nežēloja... Jo trakāki, jo lielāks šķīta augam mans spēks.» Lai pati sevī nesakvēlotu, lai apvaldītu savas dziņas, viņa metas darbā. Pašai dziedīgā žēlsirdīgās māsas darbā šķīstīdama savu dvēseli, viņa bermontiādas laikā mirst varones nāvē. Un te mēs jautājam: kuŗa sieviete dižāka, vai tā, kas nekad nav grēkojusi, vai tā, kas grēku sevī pārspējusi?

Vaida, viens no galveniem tēliem Kvēlošā lokā, ir nesalīdzināmi baltāka. Viņa visideālāki domātā Annas Brigaderes sieviete un — visnedzīvākā. Ilga nevarēja dzīvot bez mīlestības, Marta atvietojumum mīlestībai atrod darbā, Līvija tikai nāvē izpērk savas vainas, bet Vaida atrod mūža draugu un darbu, viņa atgriežas lauku mājās, lai tur pildītu pienākumu pret ģimeni un tautu. Ar zemeņu ēšanu un kāzām, gluži kā pasakā, beidzas šis lielais, bet gurdinoši sarakstītais romāns. Vaida ir visu labu īpašību katalogs, kuŗa reālai iespējai mēs neticam. Viņa nav dzeldinātāja, bet žēlotāja, labdarīgus vakarus viņa sarīko, bet uz balli nepaliek. Viņa ir tikumīga, gudra, saudzīga, iecietīga, ļoti strādīga. Nevienas negatīvas īpašības viņai nav. Nav svarīgi, ka mēs tādu Vaidu dzīvē nekad neesam redzējuši, bet svarīgi gan, ka mēs tik baltu cilvēku nemaz nevaram iedomāties.

Un beidzot vēl daži vārdi par Zelmu (Brauciens naktī), kas sevī slēpj visvairāk tā ieskarbā klusuma, kas ir latvju sievišķības neatņemamā daļa. Mūsu labākās sievietes uz laukiem ir Zelmās līdzinieces. Kā pilsētniecei Ilgai, arī Zelmai

dreboša sirds. Kad Zelmas vīrs, saimnieks Krūklis, aizbrauc meklēt barību ģimenei un lopiem — tai laikā apkārtņē spokojās lielinieki — viņa to ne acumirkli neizlaiž no prāta, pavada to domās uz visiem ceļiem un domās izpleš pār viņu savas rokas, sargādama to ar visu savu dvēseles spēku. «Bezmiega nakts stundās viņa runāja gaŗas runas ar mīloto cilvēku, deva tam maigus glāstu vārdus, kas bija tik trausli un vārīgi, ka tie nepanesa ikdienas dvesmu. Bet tikko tā tālumā sazīmēja sava vīra tēlu, norima sirds un nervi. Lai nu iekšā skanīgs svētku prieks, bet uz ārieni — vēsums. Un drīzāk mēli nokost, nekā teikt vienu no tiem karstajiem vārdiem, kuŗus tikai var sacīt vientulībai.» Ārējs skarbums un dziļi apslēpts iekšējs maigums — vai tāda nav latvju sievietes būtība? «Kas viņu redz viņas tvikstošā skaistumā? Nekad tas, kam ir aizdedzinātas tās svētku ugunis... Ikdienas rūdīta, apvaldīta seja kaunās jūtu, kā rupjš ikdienas tērps kaunās dārgu rotu.» Tā Anna Brigadere saka par Zelmu, bet to pašu varētu teikt arī par Gundegu, Ilgu, Martu un visām īsti latviskām sievietēm, kas vārdu un veidu nav atraduŗas lielās rakstniecības darbā. Un visvairāk to varētu teikt par paŗu Annu Brigaderi.

Zelmas vīru apcietina lielinieki un Zelma, nojauzdama briesmas, brauc līdz. Viņi sēŗ ratos, un divi ŷauteņu stobri, vidū sadurdamies, paceļas kā starpsiena starp sievu un vīru. Sargs viņiem aizliedz sarunāties. Bet ko tad arī runāsi? Nav jau vārdu. Katram īstam latvietim mīļākie vārdi ir neizteiktie. Ka Poruks bijis lielais klusētājs, mēs visi zinām, un kas ŷaubās, ka pie mums visdziļāki mīloŗais precinieks ir dziļi kautrais, Mēmais precinieks, kas atseviŗkus vārdus tikai ar pūlēm izgrūŗ, bet vārdu «es mīlu» nemaz nespēŗ izrunāt. Latviete ir atturīga, sevī noslēģusies. «Es aiz sava skarbumiŗa runāt daudzi nevarēŗu,» dzied

tautu meita, arī Zelma to varētu teikt. Un pati Anna Brigadere: es aiz sava skarbumiņa par sevi stāstīt nevarēja. — Tai liktenīgā pavasaļa naktī, braucot pretim nezināmam liktenim, Zelma cieši jo cieši apskauj vīra roku un siltā mierinātājas balsī čukst: «Ēsi drošs!» Un Krūklim šķiet, ka šī cietā, sastrādātā roka ir kļuvusi visuspēcīga. «Krūkli vilktin vilka, viņš būtu gribējis it kā visu savu likteni ielikt šajā rokā, visu savu būtību tur ieguldīt, dusēt un raudāt.» Bet arī viņš gandrīz nekā nerunā, saka tikai vienu otru nenozīmīgu vārdu, Krūklis un Zelma arvienu tikai kopā bij strādājuši, gādājuši par bērniem, lopiem, druvu un māju. Krūklim nekad nebij laika bijis dziļāki ieskatīties sievas sejā, sievas dvēselē. Ikdienas rūpes aprija dienas un naktis. Viņš zināja, ka Zelma ir laba sieva, laba māte, laba saimniece. Bet šai naktī viņš pirmo reizi ieskatās sievas dvēselē. Ar izbrīnu viņš raugās Zelmas acīs, «tās bija dziļas un degošas kā saules. Viņās bija pārcilvēcīga skaidriba un pārcilvēcīgs gaišums». Zelma neatstāj vienu savu vīru lielnieku stulbā naidā, viņa mirst pati līdz. Zelma neprata runāt, bet viņas sirdī skanēja tā pati Gundegas dziesma:

«Es nāvi tam no lūpām skūpstīšu...»

Zelma kā kalna avots dzidra spēcīgā, viņa kā Gundega par sevi varētu teikt:

«Es esmu verdošs dzīvības trauks.

Kā avots pie zemes krūtīm pildīts,

Klusumā plūdis, klusumā sildīts,

Gaidu, līdz mani atvērties sauks.»

No visiem minētiem tēliem kopā veidojas latviešu sievišķības ideāls. Rezumēs: latvju sievietes kaisles dzelmes un iekšējo trauksmi sedz vēss klusums un ārējs miers. Latvju sieviete skaidra, skarba, spītīga, stipra un strādīga.

Atsevišķi jāiztīrā priekšnāves gadā rakstītā Karaliene Jāna, jo viņa dižāka par visām citām, un pati traģēdija ir Annas Brigaderes pašatzīšanās un testaments reizē. Doma, kas vieno traģēdiju, ir arī tā, kas vienojusi Annas Brigaderes dzīves sākumu un noslēgumu:

«Uzvar tas, kas vieno.
Vienot viegli. Laiks ir nācis.
Sirds grib laba būt.»

Šai traģēdijā sakrājušās visas Annas Brigaderes pēdējo gadu sāpes, kā personīgās, tā arī sāpes par savu tautu, kas ja u dzejā bija radušas savu izpaudumu: «Vīri, kad bij mērķi visi vienī, zvaigžņu spulgs visdziļā naktī bija» (5. XIII.).

Vienkāršos vārdos, uzskatāmos tēlos viņa ietver ticību savai tautai:

«Ciedris brālīgs ir ar ciedri,
Lil'ja lilijai ir māsa.
Vienība ir dievu griba.»

Lepno un gudro karaliēni Jānu tauta sauc par karaļa ausi un muti, bet viņai nav un nevar būt bērnu — to viņa zina, līdz izmisumam skaidri zina. Kādas drausmas sāpes viņas pirmā lielā monologā:

«Atvars man zem kājām! Zini!
Vai es māte? Kur man bērni?
Saldie, dzidrie bērna smiekli? —
Tukš šis nams kā aizmirsts pārklis.
... Es nabagāka
Vēl par ubadzi šai zemē!
Kādēļ man šis dievu lēmums? —
Vai tad mana vaina būtu
Tā, ka mīlestības spēki
Varenāki man kā citām
Sievām! Jā, jā! To es jūtu!

... Kur man likt šos spēkus?
Es kā skopulis, kas krājis
Pūru pūriem zelta, bet tos
Nespēj pārvērst maizē, nespēj
Bada ļaudis ar to barot.

Lai karalim būtu tronmantinieks, padomnieki ierosina Jānu aizsūtīt trimdā, karalim jāapprec Āģista, ministru tuviniece. Karalis Margotis savā lielā gļēvumā tam arī padodas. Jānu aizsūta uz salu, kur nometināti noziedznieki. Tur Laikneminē dzīvo trimdinieki, ko grūti nosaukt par cilvēkiem, tik rupji, tik zvēriski tie. Viņi dzīvo nabadzībā, netīrībā, naidā, «kaili ubagi, kas tērpušies saplosītās dzīves skrandās», rej kā šakāļi, kauc kā vilki. Ko tur dara skaistā karaliene Jāna! Ja pazīstam Annas Brigaderes pasauli, tad zinām: viņa nepadodas izmisumam. Viņai pāri nodarīts, pāri nodarījis karalis vīrs, draugi, tauta. Bet viņai nav rūgtuma. Kas viņu glābj? Darbs. — Sala ir akmeņaina, tuksnešaina, izsūtīto vidū valda posts un naidis. Jāna jautā: kādēļ viņi dzīvo šādā akmeņainā tuksnesī? Kādēļ veselām, spēcīgām rokām nepārvērs to druvā un pļavā? Viņas jautājumam atbild ar izsmieklu. Bet Jāna prot gaidīt. Un dzīvojot šai salā 17 gadus, viņa to pārvērs ziedošā dārzā. Plaukst auglība, mīlestība un, galvenais, miers cilvēku sirdīs. Šiem trimdiniekiem Jāna ar savu saplosīto, sasāpējušo sirdi ir māte. Visiem viņa nes mieru, tikai viņai pašai nav miera. Bet to nezina neviens. Priekā un smeldzē viņa skatās veiktā darbā:

Jaunā plaukā atmirdz zeme. —
Zāle. Ziedi. Putnu pārklji.
Vis ir jauns, kā spēks man krūtīs,
Kas še briest kā upurđūmi.
Kam es došu to? Kur vieta?

Sirds kā nedzījusi brūce
Izvird smeldzi visam mūžam.

Karalis apprecējis Agīstu, kuŗas dēlam tagad jau 17 gadu. Zemei draud ienaidnieks, ar Jānas aiziešanu zuda miers un vienprātība. Gļēvais Margotis, trulā Agīsta bezspēcīgi. Margotis zina: «Karsta sirds, kas spēj vēl ticēt, tās mums vajaga.» Daži atceras Jānas. Ja tā nāktu, vienotāja, gudra padomdevēja un iedvesmotāja, varbūt tad rastos spēki atsist ienaidnieku. Jānu, piemietu, pazemotu, sauc atpakaļ. Iet vai neiet? Jānai ir mātes sirds, ja tā kam vajadzīga, tā iet neprasīdama sev neko. Viņa sev līdzī aiicina Laiknemesi laudis. Sākumā tie negrib viņai sekot, un Jāna jūt, ka viņa tiem, kam visu devusi, tomēr sveša:

«Tad es visiem biju sveša! — —
Un tie man? Šeit izauklēti,
Manas sirds un manu domu
Izauklēti? Tomēr sveši?
Kaut man pašai būtu dēli!
Tie gan netaupītu spēkus,
Kā pie ligavas tie rautos!

Vecie Laiknemesi laudis ir šaubu pilni, bet jauneklis Vilnis sadzird un saprot Jānas aicinājumu, viņš arī jūt, ka caur Jānu iemācījies pareizi redzēt un vērtēt, un viņa jaunā sirds ir pārliecības pilna:

«Jauna valdniece un māte,
Tu man iemācīji redzēt
Vairāk nekā divām acīm,
Tu man iemācīji dzirdēt
Vairāk nekā divām ausīm.»

Vai šos vārdus tikai Vilnis saka Jānai, vai tos visa latvju jaunatne nesaka Annai Brigaderei? — Vilnis ir pirmais, kas uztver Jānas aicinājumu, viņam

viņam seko citi. Un beidzot karaliene Jāna kopā ar Laiknemes laudīm atgriežas pie Margota, pazemīga un lepna reizē, nevis kā tiesātāja, bet kā tā, kas grib palīdzēt. Margotis to pazemojis, bet viņa tomēr no tā iekšķīgi nav spējusi atraisīties. «Gŗūti aizmirst to, ko sirds reiz mīlējusi» teica Anna Brigadere, kad viņai pārmeta, ka stiprā, skaistā Jāna pārāk cieši saistījies pie viņas necienīgā Margota. Jānas iedvesmots, Margots un tauta cīņā uzvar, bet Jāna mirst; atdevusi visus savus spēkus, viņa izdara pašnāvību.

Jānas pašnāvība vienīgais, kas šai visdziļākām sirdsbalsīm veidotā, vissubjektīvākā Annas Brigaderes darbā neiederas. Ilgai bija jāaiziet bojā, bet Jāna taču daudz dižāka, viņai vairs nevajag balsta, nevajag sapratēja. Viņa pati sevī jauš savu ceļu un vērtību. Anna Brigadere pati taču zināja: «Tas visu iemanto, kas visu atdot prot.» Nenobriedis cilvēks sevi nostāda visas dzīves centrā: viņš pārliecināts, ka ar viņu sākas un beidzas pasaule, ja nevar sasniegt savu personīgo laimi, tad visa dzīve top nepieņemama. Bet brieduma pazīme ir: bez rūgtuma un iekšēja sastinguma atteikties no mīlākumiem vēlējumiem. Šis briedums šķiet piemīt Jānai — viņa septiņpadsmit gadus viena pati izturēja un veica lielu darbu tukšnesīgajā Laikneminē. Nevis aiz psiholoģiskiem, bet aiz teātrāliem motīviem vajadzīga Jānas nāve. Arvienu vēl mēs uzturam Aristoteļa prasību: traģēdijai vajag gala. Un visnepārprotamākās beigas ir nāve, tādēļ arī Šekspīrs savas traģēdijas pieblīvējis mironiem. Psiholoģiski Jānai nav jāmirst, bet kā lai noslēdz darbību? Vai Jāna lai paliek pie Margota, kam sieva un bērns? To nevar. Atstumt Margoti un pašai valdīt? Lai to darītu, viņa nav pietiekoši varaskārīga. Iet atpakaļ uz svešo salu? Arī to nevar, pārāk ciešas saites sien pie «dārgās dzimtās zemes». Dzīvē

gan reizēm gadās, ka nevar ne vienu, ne otru, ne trešo, un tomēr dzīvo tālāk. Bet traģēdija prasa nepārprotami saskatāmu noslēgumu. Jāna ir īsts traģisks tēls, jo viņai, dižai, nolaupīts tas, pēc kā visa viņas būtne visvairāk alkst, un tomēr — viņa veic svētīgu darbu. Ka Jānai ņemta iespēja būt bērnu mātei, tas ir apmēram tas pats — ja ciešanas vispār var salīdzināt — kā Bēthovenam dzirdes un Muntēm acu gaismas zaudējums.

Kad Bēthovens, kas ausīm tvēra pasauli, zaudēja dzirdi, viņš radīja darbus, kas cilvēkiem atvērta nedzirdētus brīnumus. Un Munte, ieslēgts melnā naktī, māca mūs visus pielūgt sauli. Līdzīgu ceļu iet arī Jāna.

Māte primitīvā bioloģiskā nozīmē ir Aģista, māte augstākā, garīgā nozīmē ir Jāna, māte sava tautai, māte visiem cietējiem, visus izsalkušos viņa baro ar savu sirds siltumu. Un sāpīgi skaidri dzimst atziņa: tas, kas visus mīl, kas daudziem pieder, tam jāpaliek bez sava loka. Karaliene Jāna ir māte bez bērniem, pat mantinieku viņai nav; ne glēvais Margotis, ne arī trulā Aģista un viņas nenozīmīgais dēls neturpinās karalienes Jānas darbu. Neticami arī, ka Laikneminēs ļaudis to darīs. Vai Anna Brigadere pati nebija karaliene Jāna?

VII

«Viss, kas uz pasaules margo un zviļo
Sūta man labdienas, viss mani mīlo.»
(159. VI.)

Jau agri mazā Annele izjūt Dieva atskārtumu. Svētdienas rītā, ejot uz Avotiem, viņa dzird māti skaitām lūgšanu vārdus «Tas Kungs ir mans gans, man netrūks ne nieka.» Šī ticības apliecība palika visam mūžam, vēlāk tā tikai ietvērās sarežģītākos izteicienos, bet izjūta palika tā pati.

Dāvida dziesma izvijas cauri visai nodaļai Maija svētdiena, visai autobiografijai, visam Annas Brigaderes mūžam, tad tuvāk, tad tālāk ieskanēdamās: «Tu sataisi manā priekšā galdu pret mani ienaidniekiem, tu svaidi manu galvu ar eļļu, mans biķeris ir papildnam pieliets.»

Zīmīgi, ka pirmais Dieva noskārtums nav saistīts ar bailēm, bet liksmu pavasaļa dienu, kur Annelei tēlojas, ka Dieva mētelis ir kā putnu pārslas ziliem debesu ielokiem, un pāri zaļam mežam aizslīd viņa zeltītie spārnu gali. Annas Brigaderes ļoti personīgi akcentētā reliģijā sataustāmi četri pavedieni: kristiānisms, senlatviešu ticība, dabas izjūta un austrumu filozofija. Visrodāks no tiem — kristiānisms un dabas izjūta. Izsekosim šiem četriem pavedieniem.

Kristīgas ticības pamatu mazā Annele saņem no vecākiem. Pazemīgā, dziļi rūpīgā māte gan turējās pie rakstiem kā pie «stipra zīžļa», bet dziļāk vēl virda tas strauts, kas lauzās no tautas piedzīvojumu un atziņu sakrātiem klinšu slāņiem. Tēvs nebija nekāds baznīcas gājējs un Dieva vārda val-

kātājs, bet bieži Annele no viņa lūpām dzirdējusi sakāmvārdus: nekas tev nav noticis, kā vien, ko Dievs nolīcis, un no visām dziesmām vismīļākā viņam bija vakara dziesma par visa esošā iznīcību:

«Un kā tas laiks pēc laika zūd,
Kā sīk un nokrīt ūdens plūd',
Tā mēs ar laiku nozūdam,
Jeb' mēs to vis nesamanām.»

Dziļi viņš pazina dabas mūžības gudrību. Pāra sprīžu gaŗa Annele jau bij ar izbrīnu pacēlusi acis, kad tēvs darbā pēkšņi apklusis «un kā aizmirsis bija kaut kurp skatījies, kā kādas neredzamas pasaules plašumos, un viņa seja tad bijusi tik gaiša, kā šīs neredzamās pasaules gaismas apspīdēta.» (361³.) Bet senlatvju ticējumiem pilna bija sirmā tēvmāmiņa, kas uz baznīcu gāja tikai reizi gadā, pirmā kārtā apmeklēt kapus. Pie dažām senlatvju parašām viņa stingri turējās. Tā uguni apraust viņa neuzticēja nevienam, kad bija nodauzītas gailējošās ogles un galīgi apdzēstas vēl kurējošās pagales, vecmāmiņa dzirkstis ierušināja dziļi pelnos un pārmeta krustu, pie tam kaut ko klusi skaitīdama. Tas varēja būt: Uguns-māte, uguns-māte, uzturi, saudzi, glabā, neļauj izdzist pavarda svētajai dzirkstelei.

Jau piecgadīgā meitene jauš, kas ir dvēsele: dvēsele ir tā, kas redz Dievu, redz neredzamām acīm visbrīnīšākās lietas, viņa noģied, ka dvēselei ir citas kāres nekā mutei.

Agri viņa jau pazina svētuma izjūtu, kas dvēselē nolaižas lielā klusumā, zināja svētrīta paciltību, svētvakara klusumu.

Pūpolu sestdienā mazā Annele, tikko iemācījusies lasīt, burto bībeli, un jau toreiz viņas mazā sirds, saslīdamās pret traģisko, negribēja apstā-

ties pie lielām ciešanām, bet kāri sevī iesūca Lieldienu sauli:

«Pasaule jau sastinga sāpēs, kad Golgātas Kalnā nodzisa saule un Kristus sauca: «Mans Dievs, mans Dievs, kāpēc tu mani esi atstājis!» Bet tomēr: zināja jau, ka pēc trim dienām būs augšāmcelšanās. Augšāmcelšanās, saulei lēcot! Ciešanas stāstus apstaroja Lieldienu saule! Un vēlāk dziesminiece, rakstot par Lielo Piektdienu, noslēdz:

«Nes mani nu pret blāzmojošu krastu,
Kur lielais Rīts kā zelta avots plūst.»

(167. III.).

Iešana pie dievgalda ir lieli un nopietni svētki, stingru rituālu saistīti:

«Svētrīts atnāk vēl klusāks, vēl neparastāks. Liekas, ka visi ļaudis ietu uz pirkstgaliem. Un pat no runāšanas izvairītos... Iznāk tēvmāmiņa un nu sākas tā savādākā lieta visā rītā. Visi noskūpstā papriekš tēvmāmiņai roku, tad saskūpstās savā starpā: sievieši ar sievietēm, vīri ar sievietēm, jaunie skūpstā rokas visiem vecākiem ļaudīm... Viss tas notiek bez vārda runāšanas.» (139¹.)

Annele nepazīna Kristus mācību dogmām un baušļiem izsusiņātu, draudiem sastindzinātu, Dieva tuvums viņai bija pavasarīgas smaržas pilns.

Pestītājs ar ērkšķu kroni, visu savu mācekļu atstāts, izmisuma pārvarēts, viņai bija tāls, viņas draugs bija Jēzus, kas svētī bērnus, kā Rozentāla gleznā Jaunā Ģertrūdes baznīcā: gaiša, silta pavasara diena. Tīrumā sējējs kaisa sēklu. Zied ābeles, plaukst bērzi. Pie ziediņu žoga apsēdies glāsaini skaistais Kristus, gaŗā, gaišā tērpā, un mātes ved pie viņa savus bērnus. Maza blonda meitenīte basām kājām nes pirmos pureņu ziedus, drusku lielāka tur rokā savu lellīti, mazs zīdains

gavilēdams izstiepj rociņas. Un gaisā gavilē cīruļi.

Brīnumaina ir tā vieta, kur mazā Annele ganos dzied «Ak, kaut man tūkstoš mēles būtu» (šis gaviļu korālis līdz mūža beigām Annai Brigaderei vismīļākais), un pats Dievs stāv aiz muguras un klausās: jeb tas ir sirmmais sils un papuves puķes? Kas to lai zina? Viņa nedrīkst ne kustēt, ne atskatīties: «... sirds izpletās kā pasaule un dedza kā ērkšķu krūms Mozus tuksnesī.» (301¹.)

Dievs ir visspēcīgs un visur klātesošs. Avotos dzīvo vaļinieks Mikus, un ļaudis saka, ka viņš par savu briesmīgo lādēšanos tikšot ellē, bet Annele tam netic: kas tad Dievam no tā, ka Mikus nāks ellē? Kas gan priekš Dieva ir Mikus grēki? «Tam, kam acis kā rīta zvaigzne un drēbes kā saules mirdzums, kas tad tam ko nenomazgāt Mikus grēkus?» Un ja arī Dievs kādu mirkli šaubītos, tad: «Pestītājs paņems Miku pie rokas un tik ilgām lūgsies, kamēr Dievs nebūs Mikum visus grēkus piedēvis.» (301¹.)

Labai būt, nozīmē būt Dieva tuvumā. Jau mazā Annele jūt, ka tanīs brīžos, kad bijusi nepaklausīga, slepeni gājusi Iršu dārzā ogot, Dievs no viņas novērsies, un sirdī top auksti un vientuļi, tādos brīžos jāsaliek rokas un asarām birstot jālūdzas:

«Radi iekš manis, ak Dievs, šķīstu sirdi un atjauno pastāvīgu garu. Neatmet mani no sava vaiga un neņem savu svētu garu no manim.»
(302¹.)

Drošai būt nozīmē būt Dieva tuvumā. Miļā, skaistā māsa guļ nesamaņas drudzī, un neviens nevar viņai līdzēt, vienīgi Dievs to spēj. Nu vajag Dievu lūgt, bet kā lai lūdz? Prieku un pateicību tik viegli izteikt, bet bēdas? Un vienkārši naīvos vārdos viņa atkārtoti tikai to pašu: «Dievs,

Dievs, Debesu Tēvs, nu padari Līzīti atkal veselu, mīlais, mīlais Debesu Tēvs, Tu jau visu zini, palīdzi nu!» Un no tā paliek viegli, jo ir apziņa: Līziņa izveseļosies un ja neizveseļosies, tad tā ir Dieva griba, ko cilvēks nespēj aptvert.

No vecās Deribas vislabāk patik pats sākums, kur Dieva gars lido pār tukšumu, un Dieva balss sauc, lai top gaisma, un tad tapa gaisma. Annele šos vārdus skaitīja gan vācu, gan latviešu valodā un nevarēja izšķirt, kur tie varenāki skan. Tūkstoš reiz no vietas varēja tos runāt un arvienu tie likās jauki.

Savā mazā mūžā visgrūtākos brīžos viņa atkārtoto Kristus vārdus. «ar ticību var kalnus pārstatīt». Bezgalīga prieka šalts viņu pārņem, kad viņa pirmo reizi bija lasījusi šos vārdus. Viņa arī bij mēģinājusi lūgt un ticēt, lai Dievs palīdz tikt pie grāmatām un skolām — citu bēdu viņai toreiz nebija —, bet nekas nebija iznācis, un tad viņa nojauta, ka tie vārdi ir par daudz svēti un jāsaprot citādi.

Ziemassvētki Jelgavas baznīcā ar korāli «No debesīm būs man atnest» apskauj mierinātājas rokām. Viņa klausās jaunā mācītāja vienkāršos vārdos un viņai liekas, ka visi vārdi nāktu pie viņas un viņai vienai būtu uz tiem jāklausās: mācītājs ar paceltu gaismeklīti rokās rāda ceļu cauri dzīvei un cilvēku sirdīm. Ziemassvētki, Lieldienas, Vasarsvētki — kā gaišas, siltas salas tie mirdz dzīves skarbos vējos, bet no visiem kristīgi reliģiskiem pārdzīvojumiem visdziļākās pēdās atstājusi iesvētīšana.

Toreiz viņai bija 15 gadu. 70 gadu vecumā dzejniece atskatās uz šo gaišo dienu, un tā izplaukst ar visu savu baltuma smaržu un svētķu jūsmu. Mācītājs Valdens tūlīt pirmā reizē iekāpo meitenes sirdi, varbūt tas ir tādēļ, ka ap jauno mācītāju bija kaut kas no tā lielā labvēlīgā spēka,

kas bija sargājis un vadījis viņu bērībā. Vai arī tādēļ, ka visas viņas iekšienes durvis bija atvērušās, un viņas dvēsele skanēja, tikko kāds tai piešķārās.

Cik daudz svēta klusuma pašā iesvētīšanas dienā. Līziņa sapin mātai matus un palīdz apģērbties tik rūpīgi un mīli — te katrai kustībai ir kultiska nopietnība. Anneles sirds ir pateicības pilna pret māti, pret māsu, pret gādīgo brāli, kas atsūtījis gaļu baltu uzvalku, pret krustmāti, kas dāvājusi sudraba zeltītu krustiņu, un visvairāk pret lielo nezināmo roku, kas viņu vada. Visiem gribētos sacīt paldies, bet latviešu skarbums attur. Vārdu ir daudz, bet tie nenāk pār lūpām. Māte, turēdama meitenes roku savā, sāk klusi skaitīt vienu no savām mīļākām psalmām: «Teici to Kungu, mana dvēsele.» Pēc psalmas noskaitīšanas neviens vairs nerunā. Tā tas pieņemts pēc senču parašas, svētumu nedrīkst traucēt ikdienišķiem vārdiem.

Mācītāja vārdus pēdējā iesvētīšanas stundā viņa kā dārgumu glabā līdz mūža beigām. Toreiz viņš runāja par divējādām dzīvēm.

«Ir divējādas dzīves, divēji ceļi un divējas alkas pēc tiem. Ir alkas pēc labdzīves, bagātības, slavas un goda. Un cilvēki ir kā šādu alku mocīti tuksnešu ceļinieki, kas dodas cīņā, bieži nežēlīgi savus līdzcīnītājus no ceļa nobīdīdami un pat samīdami, vai iznīcinādami... Bet drīz tie ar izbrīnu un bailēm ņem vērā, ka avoti, pie kuriem tie nometušies, ir izsīkstoši un viņu dārzi kalst, viņu sirdis tvīkst, un ar izmisumu tie saka: vai tas bij viss, pēc kā mēs tik karsti centāmies? Bet dzīve taču ir jādzīvo. Viņa nav dota, lai no tās bēgtu un vairītos. Nē, viņa ir dota, lai mēs ņemtu no tās pilnu daļu... Un visi šķēršļi ir tikai tāpēc, lai tiktu asināti cīņas ieroči un visas brūces un ievainojumi tikai tāpēc, lai dziļākas un neapklu-

sināmākas smelgtu ilgas pēc sniedzama mērķa. Bet visas šīs zemes alkas ir tikai tādēļ, lai viņās, kā kodols čaulā, glabātos tās otrās alkas, alkas pēc patiesības, mūžības un dievišķīguma... Bet kā izšķirt īstās alkas no neīstām? Visu noslēpumu dievišķā zinte un atslēga ir mīlestība.» (266, 267³.)

Un mācītājs noslēdz ar 13. Korintiešu vēstuli. To viņa paņem līdz no kristīgās baznīcas, šai mācībai palika uzticīga, 1932. gadā rakstītos Pastaros vēl jūtam 13. Korintiešu vēstules atspīdumu. Iesvētīšanas dienā Annele, lielā dziedātāja, baznīcā nespēj dziedāt, viņas balss ielūzt un paliek kaklā: pārsvarīgi stiprs ir iekšējais savīļņojums. Visus viņa jūt tuvus, visiem gribas sniegt roku, apkampt kā brāļus un māsas. «Visi ar gaismā, šīs stundas brīnišķā gaismā, kas izkausējusi visas ēnas, likstas, trūkumu, visu atsacīšanos un visas ciešanas. Bet šīs stundas gaisma un svētums, tas mīļums, kas slīd visam pāri kā glāstīdama saule, vai tas nav jau kaut kas no tā brīnuma, kaut kas no tā, kad redzēs Dievu.» (277³.)

Viņa noliec dziļi galvu. Uz iekšu vērstais skats veņas neizmērojamos plašumos, veņas pasaulu pasaulēs.

Vai visos Annas Brigaderes darbos nejūtam šīs dienas atblāzmu? Annas Brigaderes kristīgai ticībai bija piejaukusies svaigi uzartās zemes smarža ar maigi medainu puķu dvesmu.

Te ļoti zīmīgs mazs notikums no agrās bērnības: visi aizgājuši uz baznīcu. Mazo Anneli atstājuši vienu tukšajā mājā, lielajā dārzā, bet Annele ir tā, kas nekad nejūtas viena; visa daba viņas draugs. Sākumā viņa gan jūtas aizvainota, ka nav paņemta līdz, bet tad viņa pati sev sarīko

dievkalpojumu dārzā. Krūms ir baznīca un lielais zars vidū ir Pestītājs. Annele skaidri redz viņa zilās, mirdzošās acis, viņa izplestās rokas. Bet kur ņemt Dieva galdam zelta segu? Te pati saule nāk bērnam talkā: zelta stari izlaužas no dziļas mākoņu plaisas, apklādami meitenes rokas un zaļo lapotni. Cik brīnišķs ir tagad Dieva galds! Visapkārt izklāta liela zelta sega. Mazajai Annelei nu ir sava baznīca ar zilām debesu sienām, un tai Anna Brigadere paliek uzticīga līdz pēdējai dienai. Nevis aukstos mūros, bet pļavā un mežā viņa pirmo reizi pārdzīvo svētumu. Cik jauka mazās meitenes saruna ar upi:

«Svēte, Svēte, kādēļ tevi sauc Svēte?» viņa jautāja upei.

«Un vai es neesmu svēta?» atbildēja mirdzošā čala, rāsas pielijušie krāšņie krasti. Vai tev no manis nepaliek tik svēts un priecīgs prāts?»

«Jā, paliek gan,» Annele domāja, ilgi noskatījusies krastos.» (311¹.)

Tāpat arī mežs Anneli apņēma ar savu svētsvinīgumu:

«Cik skaisti, cik skaisti!» Annele čukst un nezina, kas tas skaistais: gaisma, kas līst lejup pa zariem, atvizēdama galotnēs, iemirdzēdamās sniegos, satumsdama biežoknī, kā zemē ieskrējis strautiņš; vai klusums, kas liekas sanam no viena debess gala līdz otram, kā nepārtraukta dimanta stīga, vai visu lielo, stalto koku tuvums un mīlums: Mēs visi esam ap tevi, Annele, mazā cilvēku māsiņa!» (145¹.)

Ar zvaigznēm varēja būt kā ar dzīvām būtnēm. Tās bija pazīstamas jau no mazām dienām, viņas runāja ar sirdi un nesa domas līdz pa savu bezrobežu ceļu.

Visai Annas Brigaderes radītai pasaulei vijas cauri varena daba. Vai bija kāda diena bērniņā, kad Annele nebūtu gājusi brīnuma pavadīta, un arī sirmā dzejniece nevarēja beigt viņā noskatīties un gremdēties — arvienu tā viņai bija brīnumu darītāja un ceļa rādītāja. «Pati šī zeme, brīnišķais klēpis, kas ziedēja, nesa augļus, sastinga un atkal ziedēja, rasas piliens dimantos mirdzošais pelēkajā atmatas zālē, dzeguzes sauciens jaukajā Avotu mežā, vakara ēnainais noslēpums, debesis ar neskaitāmām zvaigžņu pasaulēm, un nu te jūra ar savu pārvarošo varenību — kas varēja uzskatīt visus šos brīnumus, ko radīja daba. Katrs mirklis nesa jaunus. Arvien jau tik redzēja mazu daļiņu, bet šai daļiņā bija bezgalība.» (360³.)

Ne tikai dabu, bet pašu zemi savā varenajā spēkā, tumstoši sirmo, viņa sajūt kā savu diviņu māsu:

«Agri ar bērniņas glāstu
Glaudīja melno tev vaigu,
Reizē tik mīļu un tuvu,
Reizē tik drūmu un baigu.»

(Kālngali 112.)

Šis pirmatnējais tuvums zemei raksturīgs visiem latviešu dzejniekiem. Tās nav ilgas pēc sava kaktiņa, sava stūrīša, bet prombūtnīgas radības apziņa, kas pa daļai izskaidrojama ar to, ka latvieši kopš neminamiem laikiem jau bijuši zemkopji.

Mazā Annele iekrīt atmatas zālē kā mātes klēpī un, pieglauzdama vaigu zemei, klausās elpu aizturēdama. «Klausījās. Ko dzirdēs? Taču kaut ko brīnišķu. Zeme smaržoja. Gaisms smaržoja. Kur ziedēja tādas puķes? Kur? Kur? Sirds nemierīgi sita. Kas bija? Kas notika? Tikai kāda putna ēna pārskrēja. Un tālums šalca.» (71².)

Zemes tuvums ir latviešu dzejnieku un arī latviešu varoņu galvenā pazīme. Latviešu varonis ir

nevis lunkani slaidais bruņinieks ar zobenu rokā, bet arājs ar spožiem lemešiem. Mūsu varoņu skaidrākais ietvērums, Lāčplēsis, jau zina: nav zemes, nav spēka.

«Es zemes spēks, man jāpaliek še,
Šai zemē man visa pasaule...»

Vai arī:

«Bez zemes gaist mans spēks kā gaiss.»

Varonis un dzejnieks visskaidrāki pauž savas tautas seju, jo kā viens, tā otrs ir vairāk nekā caurmēra cilvēks: pauž tautas īpatnības kāpinātā veidā. Dzejnieks aizdedzina šapņus, varonis piepilda tos. Zemes tuvumu, pašu zemes svētumu izjuta pat tik kultūrāli izsmalcināts dzejnieks kā Jānis Poruks. Atcerēsimies tikai Brūklenāju vainagu, kur Poruks, braukdamš mājā lielajā silā izkāpj no ratiem un dziļu aizgrābtību nokrīt ceļos: «Mana tēvu zeme, ak, es gribētu ceļos un tevi nomesties, dziļi, dziļi tevī ieurbties savām rokām, izplēst gabalu no tevis un spiest to pie savas krūts — tik ļoti es tevi mīlu.»

Vistiesāki šo pirmatnējo saistību ar zemi izpauž Skalbes «Milzis», kas visu savu mūžu bija gulējis uz vēdera un turējis kalnu uz muguras, tāpat kā viņa tēvs un tēva tēvs. Bet kad viņš atbrīvojies no šīs zemes pikas, viņš lielā neziņā lūkojas pasaulē. Visas lietas šķiet raibas un neparastas. Viņš ierēcās no prieka un devās tālumā brīvs un laimīgs. Bet šī laime neilga ilgi. Bez kalna, bez zemes milzis jutās kā koks ar cauru vidu, kas netic vairs ne savām rokām, ne kājām. Vēl nesen viņš mežā rāva kokus ar visām saknēm, bet spēki ātri sāka zust. Un viņš izgāja tukšā, neauglīgā smilšu klajumā un viņam gribējās zemes, zemes, kas auglīgi gulēja tur zem smiltīm un slēpa sevī jauno koku saknes. Viņš nome-

tās zemē un kāri sāka raust sev smiltis uz kakla un pleciem. Un brīnums: zeme viņam atdeva zudušo spēku. Jo dziļāk viņš ierakās, jo stiprāks tapa — un tur apakšā viņš bija tik kluss, cik kluss top tikai aiz lielas laimes. Zeme atdod spēku, zemē ir laime. Par zemes glāstu neviena tauta tā nav dziedājusi kā latvieši:

«Tik klusu labdarīgu
Sirds zemes glāstu jauš.
Es dzirdu zāle saka:
Klau, tevi milē kāds,
Šai vecai labai zemei
Uz tevi draudzīgs prāts.»

Vai lasot šo Skalbes dzejoli nešķiet, ka latvietis nemaz nevar justies gluži vientuļš, visskumīgākā brīdī viņš var noliekties pie zemes un pieglauzt tai savu vaigu.

Zemes motīvs skan visos latviešu dzejniekos. Latviešu dzeja sakņojas sakarības izjūtā ar visām dzīvām būtnēm: stāds, dzīvnieks, cilvēks vēl neatdalījušies no zemes, ir vienoti lielā demokrātijā. Cik dziļi to izjūtam katrā Friča Bārdas dzejolī, atcerēsimies tikai: «Bet kad es zemi skūpstu, māti saukdams to...» Ja tas Skalbes un Friča Bārdas pasaules uzskatā nemaz citādi nevar būt, tad Raiņa intelektuālajā mākslā tas mūs mazliet pārsteidz, bet neaizmirsīsim, ka arī Indulis, Raiņa visdzīvākais varonis, nesaskaņā ar sevi, moku pilns, mieru un pareizu ceļu meklēdams, nolaižas ceļos, lai noskūpstītu zemes vaigu.

Kultiskais zemes tuvums iezīmē Annas Brigaderes reliģiju. Vai citādi viņa sacītu:

«Pie ziedu zemes kā pie mātes plok.»
Un vienā no saviem pēdējiem dzejoļiem Zemē:

«Nespēju lūdzamai izvilt —
Kā arī saucu un skumu —

Cieši tev sakļautās rokās
Iežņaugto noslēpumu.»

(Kalngali 112.)

Ne kristīgā ticība, ne katolicisms, ne reformācija nespēja latviešu pasaules uzskatā izdzēst senlatviešu Dieviņa priekšstatu. Latviešu Dieviņš, nevienu nebaidīdams un nebiedēdams, basām kājām lēni apstaigā sētas un svētī druvas, naktī viņš nojōž zobenu, lai kopā ar pieguļniekiem sildītos pie ugunskura. Tik klusi viņš iet, ka pat ievu ziedi, viņam gaŗāmstaigājot, nenodreb. Maigo Dieviņa izstaroto gaismu sastopam vai visos rakstnieku darbos, kuŗus esam paraduši uzskatīt par reprezentātīvi latviskiem. Minēsim šeit tikai daŗus piemērus.

Klusā smeldzē Dieviņa gaisma atspīd Blauņa Sestdienas vakarā: pie atstātā un aizmirstā Bungatiņa ierodas Baltais tētiņš, un Bungatiņš, viņas saules skarts, gaišredzīgi jautā: «Bet vai tu esi tik vecītis vien?» Un Vecītis dziļi simboliski atbild: «Es esmu tavs labākais draugs no jaunības dienām bijis.» Un nu Bungatiņa sirds vairs nesāp par jaunībā iecerēto un zaudēto Pupiņu, viņš zina, ka gaŗā ceļa putekļi būs nomazgāti un skaidriba piederēs viņam.

Filozofisks ceļa rādītājs Baltais Tēvs ir Raiņa Zelta zirgā, kur varam saskatīt trīs noslēpumus. Tur, kur Baltais Tēvs māca, ka vienīgi dodot gūtais ir neatņemams, Baltais Tēvs ir Kristus mācekļis, bet viņa ubaga tēls un vientiesīgās sarunas ar Antiņu to tuvina latvju dainu Dieviņam, turpretī viņa aicinājums «Domā vien uz augsto tāli!» ir nežēlīgā kalnā kāpēja rainiskā tvirtā valoda.

Dieviņa atblāzma pat sastopama ekspresionisma celmlauŗa Ērmaņa pasaulē: Bālā Vizmā, vīzionārais Vectētiņš māca, ka bez rūgtuma jāpie-

Pārdomās nogrimusi

dod pāri darītājiem, un stāstā Trīs pie Tribunāla
astonĕdesmit gadu vecais sirmgalvis, kas tik mīlī-
gas sirsnibas un skumju pilns, «ka jāsaka, tāds
būtu Kristus izskatījies, ja būtu virs zemes sirmu
vecumu piedzīvojis», ir tas pats tēls, tikai citā ie-
veidojumā. Un krājumā Es visur dzīvību redzu
filozofiski vērtīgākie dzējoļi Gaišais Pravietis un
Baltais Dievs pauž to pašu pārdzīvojumu:

«Jel reiz ikvienam jūtams mūža Baltais Dievs,
Sirds silti-maiga kļūst un klusē prāta nievs.
Viņš nenāk skaļumā, viņš nemil negaisus;
Ir apskaidrības brīdis lēnīgs, dziļi-klusss,
Kad izjūtam mēs Baltā Dieva tuvumu
Kā vieglu, spožu, atpestošu brīnumu.»

Šis Baltais Tētiņš arī Annai Brigaderei ir tik
tuvs, ka šķiet, tikai jāizstiepj roka, lai justu viņa
mierinošo pieskārienu. Kā Velēnu vecītis, kas il-
gojas pirts, viņš parādās Maijā un Paijā, kur pār-
bauda Maijas ētisko spēku, pats ilgodamies iek-
šējas skaidrības:

«Kad tas būs un kad tas nāks,
Kas mani baltu mazgāt sāks...
Tas, kas pats būs tīrs un spožs,
Sevī taisns un prātā drošs.»

(154. VI.)

Kā vecs vīriņš ubaga tēlā, sevī līdz nesdams
gaismu un apgriezdams cilvēku sirdis pavisam uz
otru pusi, viņš nāk pie Sprīdīša, lai ielūkotos pui-
sīša sirdī, vai tā spējīga iežēloties, vai tā spoža kā
dimanta oliņa.

Beidzamos gados Anna Brigadere, kas vispār
nepiederēja pie filozofiski ievirzītām rakstniecēm,
labprāt lasīja par reliģiskiem jautājumiem, iepa-
zinās ar dažādu uzskatu strāvām, katrā meklē-
dama sev radniecīgo; jo vecāka viņa kļūva, jo
vairāk saplaka šaubas, palika apziņa, ka kāda

dzīva saite to tur pāri tām dienām, kas izplešas un zūd kā burbuli uz ūdens virsmas. Viņa sasniedza to, pēc kā jau mazā Annele ilgojās: baltu, skaidru, priecīgu ticību. Jo tuvāk mūža beigām, jo vairāk viņa atkratījās no dogmām. Rakstnieces pēdējais, vēl nenobeigtais manuskripts, kas Sprīdišos atrasts uz galda viņas istabā, liecina, ka viņai riebās atkailinātā dzīve, kā arī dogmas samainīšana ar reliģiju:

«Reliģiju laukā no sirdīm — poēziju no skolām! Bērniem nevajagot pasaku — tās iedvesot bailes, māņus u. t. t. To vietā nāca ikdienu ar savām šausmām, — slepkavu glōrifikācija, pašnāvības u. t. t. Paņ tādus vārdus varēja dzirdēt: strādnieku bērniem nevajagot Dieva. Pie tam tie jēdzieni bija tik rupji — dogmu samainīja ar reliģiju...»

Jā, tā bija viņas pēdējā pārliecība — reliģiju nevajaga samainīt ar dogmām. Brigaderu ģimenē bija parasts, ka katru gadu visi gāja pie dievgalda, bet pēdējos gados rakstniece pati vairs negāja. Aicinātājiem viņa ar klusu, zinošu smaidu atbildēja: «Kāpēc man pašai sevi mānīt?» Vienā no pēdējām sarunām ar brāli viņa izteicās: «No nāves es nebīstos, — lai ar manu miesu notiktu, kas notikdams, mans gars dzīvos, to es zinu.»

Dievs Annai Brigaderei ir jēgas piešķirējs. Viņa ceļi ir reizēm neizprotami, bet visi ceļi ir Viņa ceļi. Visa dzīve viņam pakārtota. Dievs ir iekšējas ilgas pēc gaismas, pēc pilnības, pēc neizzūdāmības un reizē ar to arī apziņa, ka šīs ilgas tiks piepildītas.

Pirmā triloģijas daļa beidzas ar sveķaini smaržīgo pavasara ainu, otrā — ar dziļu atziņu, ka ir kaut kas gaišs, kas nezūd:

«Jo atkal tur ir tas nezināmais, neapjaužamais, mūžam tuvais, kā dēļ, liekas, ir visa dzīve, viss, kas ir un būs. Un no tās netveramās pasaules snie-

dzas neredzama roka, kas to tur un vada. Un viņa seko. Seko.» (341., 342².)

Trešā daļā šī atziņa gūst vēl skaidrāku izpausmi. Akmens sprostā ir rakstīts Annas Brigaderes nāves gadā. Gaŗā mūžā viņa iemācījusies ar dvēseles acīm skatīties neredzamas pasaules plašumos, un viņa zina, ka ar neredzamo pasauli ir tāpat kā ar redzamo: arvienu cilvēka acs apjauž tikai kādu mazu maliņu un reizēm jārokas caur dziļām tumsām, kur vienīgās ceļa rādītājas ir gaismas un Dieva tuvuma ilgas. Savu pēdējo darbu viņa noslēdz:

«Un viņa jūt, ka tās neizdzisis nekad, nekad, jo tās ir mūžīgas gaismas taustekļi, gaismas, kuŗai tautu tautas bijībā ir devušas vārdu — D i e v s.» (362³.)

Viņa nebija intelektuāli-filozofiska dzejniece, kas spētu savu reliģisko uzskatu ietvert spožos aforismos, bet viņa ticēja, ka ceļš ir nebeidzams, ka loks nenoslēdzas ar šo dzīvi vien. Viņa atzina uzskatu un reliģiju brālību, nosodīdama neiecietību un paštaisnību. Augstākais kalngals ir tikai viens, bet ceļu ir bezgala daudz. Visi, kas pašā virtotnē uzkāps, sasniegsies rokām — tā viņa ticēja. Aizrādīja, ka vīrietis viegli kļūst fanātiķis, tādēļ sievietei jāstrādā līdz kultūras darbā, lai apmaiņotu vīrieša raupjo prātu.

Līdz pēdējai dienai viņa uzglabāja garīgu modrību, kas neļāva apsūnot. Viņai tīkas tvert plašus apvārsņus un vai nav tā: tiekšanās ir jau robežu atvirzījums?

Pēdējos dzīves gados viņa interesējās par dažādām austrumu mācībām, lasīja jau pieminēto Petro Donov'a grāmatu «Tri osnovy žizni», kas meklē sintezi starp austrumu reliģijām un kristīgo mācību, cenzdamies apvienot jogus, teosofiju un evaņģeliju, Kristu atzīdams par baltās brālības galvu.

Arī Mazdaznan'a mācībai, kas uz fiziska reglamenta, pareizas elpošanas un barības dibina psihisku attīstību un cenšas dzīvi ievirzīt augstākās formās, viņa piegrieza zināmu vērību.

Caur Dr. Lūkinu Anna Brigadere iepazinās ar Rēriča idejām un austrumniecisku dzīvās ētikas mācību, kuņas pamatos ir ticība reinkarnācijai un kalpošana cilvēces evolūcijai.

Visās austrumu mācībās viņu saistīja tā doma. ka dvēsele atgriežas vairākas reizes virs zemes, lai pilnveidotu sevi un iestīgotu sevi augstākās vibrācijās. Viņa mēdza teikt: «Ir tādi momenti, kur šķiet, viss tas reiz jau bijis, — ir, it kā dvēsele atcerētos savu pagātņi.» Viņa lasīja Morijas dārza lapas, gan krievu oriģinālā, gan latviešu tulkojumā. Viņu netraucēja, ka tur atziņas sadrumstalotas, savirknētas it kā bez saistības. Bija arī paņēmusi lasīšanai «Osnovy Teosofii» Džinaridžadaz'a, bet atbīdījusi ar mazu smīnu: «Tas man pārāk gudri.» Turpretī Agni Jogu viņa šad tad lasīja. Pāršķirstot šo grāmatu, atsevišķas domas šķiet tuvas Annas Brigaderes dzīves uzskatam. «Nenododieties skumju domām. Šīs domas kā rūsa uz uzvarētāja zobena. Nevar būt skumju tur, kur tuva radišanas ēze»^{*)}). Viņa neticēja predestinācijai, bet nešaubījās, ka visa pasaule ir vienots organisms, kur katrai būtnei un katrai lietai ir sava noteikta vieta.

Tā Anna Brigadere dzīves beigās, saskardamās ar vairākām idejiskām strāvām, atradās krusta ceļos, bet šī pēdējā laika meklējumi nav atspoguļojušies viņas daiļdarbos.

* * *

Autobiografijā vairākkārt aprakstīta nāve. Mirst Slipeņu cirtējs, svešs cilvēks svešā malā, bet nav tur nekā drausma, tā visiem reiz jāaiziet. Cil-

^{*)} Agni Joga, lapp. 206.

vēks kā no meža atnācis un kā mežā atkal ieiet, un kapa kalniņā zeme visur vienāda. Mirst mazais Jānītis, ar ko Annele tik labprāt rotaļājusies, nozūd kā svešais meža cirtējs. Baigi mazajai Annelei, kas vienīgo tversmi atrod domā: Dieva prātam jāpadodas. Kāda jauna meita paceļ Anneli, lai ieskatītos zārčiņā — tāds tuvs un pazīstams nu guļ Jānītis, un tomēr svešs un savāds, kā no tālas citas malas. «Jānīti, Jānīti, kur tu esi?» vaicāja kāda maza nobijusies un nekā nesaprotoša sirds. Atbildes nebija, bet dziļi krūtīs skanēja vēl neaptverami vārdi: Dieva prātam jāpadodas.

Tēva nāve ir autobiografijas dziļākā nodaļa un tās virsraksts — «Sārta saule». Tik gaišu nosaukumu nāvei neviens nav devis, te neviļus jādodomā par nāves izpratni latviešu tautas dziesmās — nāve mūsu senčiem nebija šausmu pilna. Tā nāk neatkarīgi no mūsu vēlējumiem, un tā jāpieņem klusi noliektu galvu.

Tēvs ir saslimis, un mazo Anneli sūta tālā gaitā cauri nezināmam mežam pie svešas sievas pēc burvju zālēm. Satrauktais bērns skrien un apmaldās, bet beidzot tomēr iznāk uz pareiza ceļa, pārnes zāles, bet tās nelīdz. Tēvs vēl reiz grib redzēt savu mazo meitu, atvadīties no tās: «Vārds pēc vārda kā klusi skanīgas, sudrabotas lāses nokrīt pār viņu... Tad iestājas klusums. Vēl lielāks klusums. Viss logs ir sārta uzlēcošas saules pilns.»

Neviena tumša, smaga vārda visā šai nāves tēlojumā. Nekādas saslīšanās, nekāda izmisuma. Tēvs, ko Annele tik karsti mīl un apbrīno, kas viņiem bija balsts un piemērs, vienīgais ģimenes apgādātājs, pēkšņi mirst, bet visa istaba pielīst sārta saules.

«Bēdas iežņaudz sirdi kā šaurā cietumā, viņas pieplok pieri kā ledaina tumsas siena. Bet sirds tak negrib tumsas, negrib bēdu, sirds sauc savu nemitīgo: «Ir, ir, ir! Sirds sauc: lai top gaisma!»

Un tad tapa gaisma!» Jā, jā, jā! Pēkšņi, kā liesmaini zvani ieskan jaunajā dvēselē lielie radišanas vārdi. Kaut kur ir. Gaisma ir. Mūžam ir. Arī tētiņš bija gaisma. Viņš nevar izdzist. Nevar zust. Nekad, nekad! «Mīlais tētiņ, mīlais tētiņ,» meitene izstiepj rokas pret aizgājušo. Un pēkšņi izlauzdamās varena jūta kā gaiša straume iet pāri tumšajiem bēdu ūdeņiem. Tā ir it kā brīnišķi atraisīta, svēta un skanoša. Tā ir it kā tāda neizprotama līksma, kas nes. Mūžam ir! Mūžam ir!» (294².)

Diviem akordiem noslēdzas Sārta saule: Mūžam ir! un: klusu, klusu. Klusums un saule, liela saule pāri klusumam, tā Annas Brigaderes nāves izpratne. Un Annelei tēvs arī nav zudis, vēl pēc sešdesmit gadiem viņa to jūt brīnumaini tuvu, tēva saņemtā gaisma viņu stiprina visos atstātības brīžos.

Gaisma ir tā, kas Annai Brigaderei visraksturīgākais, sevišķi pēdējos darbos. Ar vasaras sauli un kāzām beidzas viņas lielais romāns Kvēlošā lokā, kāzu gaviles noslēdz Gundegas un arī Lollitas dzīvi, viņas pasaules uzskats tuvs tautas dziesmai:

«Divas dienas mūžiņā:
Viena laba, otra ļauna.
I labā, i ļaunā,
Abas dienas jādzīvo.»

Divus vārdus Anna Brigadere nemīlēja un tikai ļoti reti tos lietoja: nekad un nekas, bet viņas visvairāk iemīļotie vārdi: atdzimšana un atgriešanās. Svešs viņai bija dumpis un viņas dvēseles normālais stāvoklis bija prieks. Un kur viņa smel šo prieku? Dabā, cilvēkos, darbā, mākslā, bet visvairāk Dieva nojausmā; viss cits bija tikai līdzeklis šī mērķa sasniegšanai. Par viņu var teikt to, ko viņa pati teikusi par draugu Baltpurviņu:

milētāja, visam labam un gaišam ticētāja, dzīves apliecinātāja. «Paies laiks, pāries liksta,» mēdza teikt tēvmāmiņa, un tā arī dzīvoja Anna Brigadere, un tā dzīvo gandrīz visi viņas tēli. Sniedze vēl jauna, bet jau zina:

«Kad nakts vistumšākā, aust dienas mala;
Nav ziedons jaukāks kā pēc barga sala,
Kad ceļš visgrūtāks šķiet, jau tuvu mājas,
Un niknas aukas vietā klusums stājas.»

(52. VI.)

Niknuma pilno Kaminskeni Annele jūt kā kādu fantastisku, ķekatainu būtni, tik nedabīgi mazai meitenei šķiet vecās sievas jaunie vārdi un bieža ienaidnieku pieminēšana. Annele netic, ka tās lielās, Kaminskenes pareģotās briesmas tiešām reiz nāks pār viņas ienaidniekiem. Ļoti zīmīgi, kā mazā meitene ar šo nešpetno sievu tiek galā. Kaminskenes lāstu vārdu sabijusies, viņa iebēg dārzā, bet tur vērodama, kā pa skursteni kāpj liels dūmu stabs, bērnam šķiet, ka tie nav dūmi, bet pati Kaminskene; dūmos pārvēršas dusmas un ļaunums, lai izzustu debesu zilgmē. «Šūpo — šūpo vējš kādu laiku un uzreiz — vairs nekā! Kur bijusi, kur palikusi tā lielā lādētāja! Ierauta gaismā, kā ogle mīkstā sniega kupenā. Nav vairs nekā. Tikai zilais, krāšņais, varenais debesu lokš! Un nenolādēja ne sauli, ne zvaigznes, ne cilvēkus.» (50, 51¹.)

Viņa bija ietiepīgi ticīga. Kad ziema bija gara, viņa domāja, ka ātri vien ledus stabules sāks dzintarīgi pilēt un lielā ciešanu nedēļa viņai bija tikai Lieldienu sliexsnis. Annele aiz pārskatīšanās ir pārāk agri izgājusi uz skolu: ugunsgrēks tālumā mātei bija izlicies kā lēcoša saule, un nu mazā meita brien viena pati pa sniegu ziemas naktī. No mežiem, no debesu pamalēm, no visām pusēm plūst ēnas. Akmens ceļmalā ir kā draugs,

kas aicina atpūsties, uzmācas miegs, bet meitene zina: nedrīkst gulēt. «Tu nosalsi, ja tu ielaidies miegā,» viņai liekas, ka skaidri dzirdētu kādu balsi, bet tā ir tikai viņas pašas sirds, un ātri viņa uzraujas kājās un dodas savam mērķim pretī. Būt nomodā to Anna Brigadere zināja visu mūžu. 1930. gadā viņa rakstīja:

«Nenokavēt, nenokavēt
Teikt un slavēt.»

Tai tālā bērnības ziemas naktī viņā dzima atziņa: vienai būs jāiet un vienai būs jātiek galā ar sevi un dzīvi.

Šī ietiepīgā izturēspēja raksturīga visai mūsu tautai. Prof. Vipers*) aizrādījis, ka Eiropā ir bijušas zemes, kur verdzibai bijušas tikpat bargas formas kā pie mums, bet tur tā tautu galīgi iznīcinājusi. Šo spēju nenonīkt, izturēt, mēs saucam par spīti. Latvietis spītē ļauniem ļaudīm, kungiem, spītē dzīves likstām, bēdām un arī nāvei. Varētu citēt gaŗu rindu tautas dziesmu ar šo motīvu:

«Ko panest nevarēju,
To saminu kājiņām!»

Bēdas padara cilvēku vecu, neglītu. Bēdas sa-
kaitina Dievu:

«Ļauna diena priecājās,
Kad raudāt vien raudātu,
Raud tu pati, ļauna diena,
Es staigāju dziedādama.
Jo man sūri, jo man grūti,
Jo es koši padziedāju,

*) Sk. «Latvieši» lapp. 139., I. sēj. Valtera un Rapas izd.

Jo es koši padziedāju,
Asariņas slaucīdama.
Priekš Dieviņa apņemos
Noskumusi nedzīvot,
Gan gulēšu noskumusi
Apakš zaļā velēniņa.

Šais dainās visskaidrāki izpaužas senlatvju spītīgi gaišais dzīves uzskats.

Šo spīti arī sastopam gandrīz visu latviešu rakstnieku darbos. Tvirta un asa tā ir Raiņa dzejā: «Tev visas dienas, baltās, tā kā ļaunās ir līdzī jādzīvo, tev nav kur bēgt.» Rudenīgi rezignēta tā skan Blaumani, kas tikmēr dziļu kamolā tin, kamēr beidzot atrod zelta pavedienu, un kuŗa mute neapsūdz un neapskauž nevienu, kaut arī viņam pa logu vien ir jāraugās «kā zaļā dzīve garām iet un ies», vēl savā nāves gadā viņš raksta:

«Visas svina smagās bēdas,
Žēlabas, kas žņaudz un ēdas,
Visa melna nelaime, kas draud,
Jāpārcieš un jānoraud.»

Visvairāk šī spīts smeldz un pārsteidz trausli izsmalcinātajā Porukā. Vēl vienu gadu priekš savas nāves, kad jau smagas nervu lēkmes un trulā apkārtne viņu visādi bija izspīdzinājusi, viņš mazu apcerējumu «Dvēsele un Mūzika» nobeidz vārdiem: «Es alkstu pēc dzīvības, pēc laimes.» Un nāves gadā, kad Raimonds Bebris viņu apciemo cietumā — Čižas ārprātīgo iestādē Tērbatā — un jautā kādus vārdus paņemt līdz draugiem, Poruks klusi atsaka: «Lai jūs visi esiet laimīgi.» Un vienā no Poruka vispēdējiem darbiem, uzrakstīta aizrestotā kamerā, atšķirtības tumsā, «Vestalienē» izpaužas savādi mūzikāla spīts. Revolūcionāru Flaviju (vai tas nav pats Poruks?)

tauta netaisnīgi iemet cietumā, bet viņš tomēr pārļauž dzelzs restes un aizbēg. Jūras krastā ap-sēdies, viņš dzied par viņu baltām putām un «par tālām laimes salām». Visi trīs Poruka pēdējie sveicieni runā par laimi. Pārāk ilgi ir valdījis maldīgs uzskats, ka Poruks bijis asaru dzejnieks, ir pienācis laiks runāt par Poruka spīti un spēku.

Vai vēl kāda tauta tik lielā mērā pazīst skaidrības ilgas kā latvieši? Atcerēsimies, ka latviešu vārds «skaists» cēlies no lietuviešu «skaistas», kas apzīmē to pašu, ko mūsu skaids; turpretim krievu skaistuma priekšstata pamatā ir sarkanais (krasivij no vārda krasni). Krievam skaists tas, kas sarkans, latvietim tas, kas skaids. To, kas reizē ir labs un skaists, latvietis apzīmē ar vārdu balts, un latviešu ilgas pēc baltām drānām ir skaidrības ilgas. Sevi baltināt, šīs ilgas mēs atrodam jau tautas dziesmās:

«Būt tā mana māmuliņa
Vēl ilgāk dzīvojusi,
Es būt' liepas kuplumā,
Ābeļzieda baltumā.»

Balts ir vārīgs un viegli var noziesties:

«Vai ikdienas balta gāju,
Vai ar vienu labumiņu?»

Ne tikai jaunam cilvēkam jābūt baltam, arī mātei, kas grib izprecināt savas meitas jābūt iekšīgi labai un ārīgi pievilcīgai, proti baltai:

«Staigā balta meitu māte,
Ja tu balta nestaigāsi
Mūžam meitas neizdosi.»

Dziļa ir doma par to, ka baltums kā tikumiska vērtība nav mantojams, bet iegūstams tikai ar paša spēku. Bārenīte baltāka par tēva meitu.

Nekā viņa no saviem vecākiem nav mantojusi,
bet pašas spēkiem sevi baltinājusi:

«Balta gāja tēva meita,
Vēl baltāka bārenīte.
Tēva meitu baltināja
Tēva rudzi apcirknī,
Bārenīti pašas rokas,
Pašas smuidrs augumiņš.»

Ilgas pēc baltām drānām vijas cauri visai mūsu literatūrai. Ja mēs no pašiem rakstniecības sākumiem līdz visjaunākām dienām izlasītu vislabākās dzejas, tad tās varētu sakopot ar virsrakstu «Skaidrības ilgas». Mūsu mākslas dzejas ciltstēvs ir Fūrekers. Pats nebūdam latvietis, viņš tomēr smalki izjuta latviešu īpatnību. Viņa dziesmā «Redz šī diena jau pagalam» izpaužas latviešu skaidrības ilgas:

«Viņš pie dvēseles mūs svētīs,
Šķīstīs, vētīs,
Mums bij skaidriem graudiem būt,
Zaļot, augt, uz augšu cerēt,
Lieti derēt,
Augļus nest un svētiem kļūt.»

Un citās dziesmās viņš tieši min baltās drānas, kas vēlāk tapušas par Poruka un katra latvieša karstāko ilgu simbolu. Ne tas visvairāk ilgojas pēc skaidrības, kas visvairāk grēko, bet tas, kam vis-smalkākā sirdsapziņa, kas grēku saskata jau tur, kur cits vēro tikai niecīgu pārkāpumu. Tāds bija Poruks. Visiem pasaules udeņiem viņš gribēja mazgāt savas logu rūtis, lai visa debess gaisma tur spētu ieplūst, un vai tikai logu rūtis? Vai vēl vairāk viņš negribēja šķīstīt un skalot savu dvē-

seli? Visasāki to izjūtam stāstā «Dzimtene», kur dzejnieks atkal un atkal mazgā rokas, bet nevar atrast diezgan skaidru ūdeni, nevar sameklēt gluži baltu dvieļi. Mūzikālos toņos šīs skaidrības ilgas apgāro visu Poruka liriku, reizēm pārvērdamās lūgsmā:

«Lūdz, lai es skaidrāks topu,
Lai mierīga top mana sirds,
Lai svētu klusumu baudu. —»

Bet traģiskas skaņas šīs ilgas gūst fantastiskā stāstā «Melnais Baltais». Indiešu princim Višutanam liekas, ka tikai tad var dzīvot, ja zemes virsū ir vismaz viena gluži balta celtnē un tādu neatradis, viņš pats uzceļ marmora torni. Bet tas ar savu nevainojamo baltumu ir ļaudīm it kā pārmetums. Žilbinošā skaidrībā caurmēra cilvēki lūkojas īgnumā. Un tā šie caurmēra cilvēki Višutanas balto torni naidā un nenovīdībā saukāja par melno. Tad jauneklis uzkāpj paša torņa augšā un nometas no tā bezdibenī. Tas ir stāsts par Poruka dzīvi.

Šīs skaidrības ilgas arī redzam jau pieminētā Blaumaņa Sestdienas vakarā un neparastais, ko ciltautu literātūrā velti izmeklēsīmes, ir tas, ka šeit skaidrības ilgojas nevis kāds Fausts vai Manfreds, bet vienkāršs ubags klejotājs. Šai sakarā arī atzīmējams Blaumaņa stāsts «Baltais» par savādo lauku puisī, Jāni, kas labāk aiziet nāvē, nekā atkāpjās no baltā sapņa piepildījuma.

Mēs minējām Poruku un Blaumani, jo tie, mūsu klasiķi, jau tapuši par visas tautas īpašumu. Bet piemērus varētu atrast visos mūsu dzejnieku darbos, arī pat tajos, kuņus parasti uzskata par skeptiķiem, vai pat ciniķiem.

Baltā puķe vai baltā roze, baltie bērzi ir mūsu dzejas visvairāk iemīļotie priekšstati. Dzirdīga

auss atkal un atkal uztvers Emiļa Dārziņa aicinājumu: «Nāc man līdz, kur baltas rozes zied».

Dziļi Anna Brigadere pazina šīs skaidrības ilgas. Pat Velēnu vecītis Maijā un Paijā gaida, lai desmittūkstošu gadu pīšļi un putekļi no viņa tiktu noskaloti. Viņš skumst savā nejaukumā: «Visi dūmu dūmi, visi sodrēju sodrēji, visi plēvaiņi piecsimts gadus uz manu galvu biruši.» Ja ir skaidra sirds, tad nav jābaidās ne no viena — tā Līziņa mācīja mazo māsu, un šo mācību lielā Anna Brigadere sevī paturēja līdz mūža beigām. Mācītājs iesvētīšanas dienā Anneli svētīja vārdiem «Svētīgi ir tie sirdsšķīstie, jo tie Dievu redzēs», un šie vārdi kā neizdzēšama uguns iekrīt mazās Anneles sirdī. No visiem Kalna sprediķa vārdiem tie likās visskaistākie, tie vadīja pa gaišo, saules apstaroto ceļu. Viņa dzirdēja aicinājumu un gāja, katru rītu atmozdamās ar jaunām skaidrības ilgām:

«Katrīs rīts ir jauna slāpe:
Izprast dziļāk. Mīlēt kairāk.
Sniegties augstāk. Iegūt vairāk.
Vakars: sadragāta kāpe.»

(249. V.)

Latviešu skaidrības slāpes radušās gadsimteņos, tumšās kungu rijas kuļot, bez saulītes vakarā strādājot. Varbūt taisni tādēļ, ka brīvības un gaismas nebija nekur, ilgas pēc tās tik skaudri smeldz mūsu dzejā, mūzikā un glezniecībā. Varbūt arī šis garīgais bads ir zīmīgs jaunai apdāvinātai tautai, kas vēl nav piepildījusi savas iespējas, vēl savu krāsu nav ievijusi pasaules kultūrā. Katrā ziņā katram, kas ilgāku laiku apbrīnojis Vakareiropas mūzejus un citus mākslas un zinātnes tempļus, saulojies gadsimteņiem izsmalcinātā kultūrā ar neatvairāmu spēku uzmācas ilgas pēc

Latvijas skaudriem pavasara vējiem, pēc visa tā,
kas pretstats sastingušām tradīcijām, apmierinā-
tībai, mantotiem, gataviem veidoliem. Runājos
Annas Brigaderes vārdiem:

«Viss plašums šķiet man par šauru,
Viss zaigums milst un plūk,
Kā sauja kalnu lauru,
Sen vītušu, kalnu lauru,
Kas pirkstos saberzti, jūk.
Ar karstu dziņu no jauna,
Kad atveņas dienas zieds,
Es plūcu no laba, no ļauna,
Ar karstu dziņu. No jauna,
Lai mūža vaiņags top siets.

(216. V.)

* * *

Noslēdzot šo studiju, kopā savēlot visu teikto,
zinām: Anna Brigadere ir latvju īpatnības spek-
tra paudēja, kas zaigo septiņās krāsās: vispirms
z e m e, t a d m i e r s. Jo tikai tur, kur miers, var
sēklu iesēt zemē, un miers ir vajadzīgs, lai sēkla
uzdīgtu un sējējs savu ražu varētu savākt. Bet
kur zeme un miers, tur valda k l u s u m s. Mums
nevajag dibināt Klusuma parku, kā Düamels*) to
ieteica Francijai, lai cilvēks atkal atgūtu burzmā
un troksnī zaudēto dvēseli, lai atkal būtu kāda
vieta, kur varētu meklēt un atrast dzīves jēgu.
Mūsu lauku sētās, pļavās un meža ceļos vēl glau-
žas klusums, un skaistākie latvieši, lai tie dzīvotu
pilsētās vai laukos, sevi nes savu klusuma parku,
ko neviens tiem nespēj nolaupīt. Vērojot svešus
cilvēkus koncertā, teātrī, vagonā, roku salikums,
acu skats, smaids, vai deniņu līnijas liek nojaust

*) Sk. George Duhamel «Querelles de familie», Paris
1932.

iekšienē apslēpto klusuma parku. Šo klusumu vēl padziļina ceturtā krāsa latvju pilnības spektrā: s a v r u p ī b a. Latvietis nedzīvo sādžās, latvietis ir viensētnieks un — kā jau visā studijā mēģināts pierādīt — savrupībā meklē un pielūdz savu svētumu. Uniformizēšana, masas sarikojumi viņam derdzas. Latviešu literātūrā nav liela es—tu sprieguma, tur vairāk risina jautājumu par to, kā cilvēks pats ar sevi nekā ar tuvāko tiek galā. Tā savrupība, pāriedama asociālā raksturā, var gūt arī negatīvu nokrāsu. Bet atskatoties vēl tversim pārējās latvju spektra krāsas. Ja latvietis tikai būtu klusais un savrupīgais zemes un miera ilgotājs, lielie kaimiņi viņu jau sen būtu saberzuši. Bet vācu, zviedru, poļu, krievu virskundzībā latvietis tomēr paturējis savu seju: spīts viņu glāba. Spīts, ko jau mazā Annele pazina, spīts, kas cīņā tvirtinājusi mūsu varoņus. Par sesto krāsu — d a r b u — mēs jau tik plaši runājuši, ka pietiek to un tās nešķiramo pavadoni, septīto krāsu — d a i ļ u m u pieminēt.

Kūr visas šīs septiņas krāsas — zeme, miers, klusums, savrupība, spīts, darbs, daiļums — apvienojas, rodas baltā krāsa, latvju pilnības priekšstats, fons, kuņā iegleznoti Annas Brigaderes atsevišķi sniegumi.

Annas Brigaderes attīstības ceļā nav ne lūzuma, ne aizraušanās, ne pārātras pieķeršanās, ne pēkšņas aiziešanas. Jau pirmā stāstā Slimnīcā dzīvība uzvar un zvana pavasarīgiem zvaniem. Un vienā no pēdējiem darbiem Kvēlošā lokā lasām: «Cilvēks ir Dieva bērns, un, ticiet man, viņam vieglāk būt cilvēcīgam nekā necilvēcīgam» — to Anna Brigadere liek teikt Lapas kundzei, pēc tam, kad šo smalko sievieti izmocīja lielinieku cietumā. Pārmērīgas skumjas tāpat kā pārmērīgs prieks dziesminiecei bija sveši. Viņas septiņām latviešu vaļavīksnes krāsām sātināta māksla

pauž to labvēlību un apvaldišanos, ko tik labi pazīstam no mūsu dainām.*) Viņas dzīves un viņas radīšanas ceļš ir kā mūsu baltie lielceļi, kas cauri mežiem un druvām lēni aizvijas tikko saskatāmā kalnā. Pa baltu ceļu viņa, baltā, gāja, sākumā tā pati kā mūža vakarā.

«Un kopā savesti nu būtu gali,
Bet ilgas kvēlošās, kad jums būs gals?»
(214. V.)

*) Sk. prof. L. Bērziņa rakstu Latviešu literātūras vēsturē. Literātūras izdevums 1935. 148. lapp.

Pielikums

Chronoloģiska tabula.

1861. Dzimšana. (1. oktobrī).
1866. (apmēram). Aiziešana uz Iļēniem.
1870. (apmēram). Šķiršanās no Iļēniem. Pāriešana «Atmatā».
1874. Tēva nāve.
1874.—76. (apmēram). Jelgavas dzīve.
1877.—79. (apmēram). Dzīve Ventspilī.
1879. Pārnākšana Rīgā pie brāļa.
1879.—82. Rīgas dzīve. Šuvējas darbs, «bodīšu periods» u. c.
1881. Māsas Līziņas nāve.
1882. Aizbraukšana Maskavā. Audzinātājas darbs. Tifs.
1883.—84. Mājskolotājas gaitas Jaroslavā.
1884.—85. Reinšes paidagōģiskosursos Rīgā.
1886.—94. (apmēram). Mājskolotāja Gēlinku namā.
1887. Mātes nāve.
Ap 1892. Literāriskās darbības sākumi. Pastaru pirmveids — fragments Dieva sods.
1892.—95. Otrais mājskolotājas darba periods Gēlinku namā.
1893. Uzraksta pirmo stāstiņu Slimnīcā.
1895.—97. Mājskolotājas darbs Oellricha ģimenē.
1896. Bilutenē, Rītprūsijā (vasarā). Uzraksta tur Lūciju Dunkeri. Pirmais iespiestais darbs (Slimnīcā).
1897. Vasara Ārensburgā. Uzraksta tur lugu Tēva noziegums (vēlāk pārstrādāja Ceļa jūtīs). Pirmā grāmata (Vecā Karlīne).

1898. (apmēram). Iepazīšanās ar Rūdolfu Blau-
mani.
1898. (oktōbris) līdz 1899. (marts). Ārzemju ce-
ļojums un dzīve Davosā. Iepazīšanās ar
Dr. A. Langmeseru.
1899. Uzraksta pasaku Māre. Iepazīstas ar Luizi
Stumbergu.
1900. Stāsts Vīra māte (Austrumā).
1901. Sarakstīta un (anonimi) izrādīta (Rīgas
Latv. teātrī) luga Izredzētais. Noveles Kņaze
Irēna (Vārdā) un Nieka dēļ (Austrumā).
1902. Stāsti Zem rīta zvaigznes (Austrumā) un
Plūmes (Jaunības Draugā).
1903. Kristīnes stāsts (Apskatā) un stāsts Viegļie
(Berga bazāra kalendārā 1904. gadam). No-
vembrī sarakstīts un Ziemassvētkos izrādīts
Sprīdītis. Dzeju cikls Irmās piemiņai (Au-
strumā).
1905. Teātra kritiķe (pirmajā pusgadā) Baltijas
Vēstnesī. Sāk rakstīt drāmu Ausmā. Re-
volūcija.
1906. Ceļa jūtis pirmizrāde (februārī). Iepazīša-
nās ar Falliju. Pabeigta drāma Ausmā. No-
vele Uzvara (krājumā Paštautas rakst-
nieki I.).
- 1906.—07. Latviešu valodas skolotāja F. Šulces sie-
viešu progimnazijā, Rīgā.
1908. Dzejojums Bohēmienne (Zalktī). Sarakstīta
komēdija Pie latviešu miljonāra un viencē-
liens Zvanīgs zvārgulītis.
1908. Rūdolfa Blaumaņa nāve.
- 1908.—09. Literāriskās nodaļas vadītāja laikrakstā
Latvija.
- 1909.—11. Sarakstīta pasaku luga Princese Gun-
dega un Karalis Brusubārda.
1910. Stāstiņš Zvanu meitenes (Latvijas lit. piel.).
1911. Iznāk kopotu rakstu pirmais sējums (gada

- beigās jaunās Kom. sab. Valters un Rapa
izd.
1912. Princeses Gundegas pirmizrāde (aprīlī).
1913. Vasara Siguldā. Uzrakstīta drāma Raud-
upiete un viencēliens Mazā māja, novele
Valsa ritms (Kāvos).
1913. (apmēram). Izbeidzas sarakstīšanās ar Dr.
A. Langmeseru.
1914. Pasaules kara sākums.
1915. Kurzemnieku bēgļu gaitas. Rakstniece pār-
ceļas dzīvot Maskavā. Fallija nāve.
1916. Uzrakstīta poēma Spēka dēls. Sāk iznākt
(rudēnī) Daugavas Kalendārs (vēlāk pārdē-
vēts par Gada grāmatu).
1917. Krievijas februāra revolūcija. Atgriešanās
Rīgā. Rīgas krišana vācu rokās. Uzrakstīts
stāsts Bruņu rupucis.
- 1917.—18. Vācu okupācija.
1918. Latvijas valsts pasludināšana.
1919. Lielinieku varas mēneši. Bermontiāde. Uz-
rakstīts Ilgas pirmais cēliens. Novele Brau-
ciens naktī (Daugavas kalendārā).
1920. Galīgi uzrakstīta, iespiesta un (novembrī)
Nac. teātrī izrādīta drāma Ilga. Sākta pa-
saku luga Maija un Paija (decembrī).
1921. Pabeigta Maija un Paija (janvārī). Iznāk
dzeju grāmata Paisums.
1922. 25 gadu literāriskās darbības jubileja (jan-
vārī). Drāmas Ausmā izrāde Nac. teātrī.
Maijas un Paijas izrāde (turpat). Noveles
Balibulaks (Ritumā) un Pēdas (Daugavas
Gada grāmatā). Tautas balva Sprīdiši un
pirmā vasara tur.
1923. Sarakstīta luga Hetēras mantojums. Novele
Zvērasts (Daugavas Gada gr.). Sprīdiša
pirmizrāde Helzinkos.
1924. Brauciens uz Somiju (Helzinkiem). Sarak-
stīta luga Sievu kašs ar Belcebulu.

- 1924.—25. Sarakstīta Dievišķā seja.
1925. Sarakstīta komēdija Lielais loms.
1926. Sarakstīta pasaku luga Lolitas brīnumputns. Gada beigās iznāk triloģijas 1. daļa Dievs, Daba, Darbs.
1927. Lolitas brīnumputna pirmizrāde. Luīzes Stumbergas nāve. Kādu mēnesi ārstējas Karlovi-Vari.
1928. Romāns Kvēlošā lokā. Sprīdīša izrāde Londonas Mākslas teātrī.
1929. Komēdija Kad sievas spēkojas.
1930. Luga Šuvējas sapnis. Stāsts Laulības karuselī (Daugavā). Gada beigās iznāk triloģijas 2. daļa: Skarbos vējos.
1931. Pabeigta un izrādīta teiku luga Pastari. Pirmuzmetums teiku lugai Karaliene Jāna. 70. dzimšanas diena. Novele Pureņu ziedi.
1932. 35 gadu literāriskās darbības jubileja (janvāri). Pabeigta, iespiesta un (18. novembrī) izrādīta pēdējā luga Karaliene Jāna.
1933. Triloģijas trešā daļa Akmeņu sprostā. Rakstnieces nāve (naktī no 24. uz 25. jūniju). Apglabāšana Rīgas Meža kapos (28. jūnijā).
1933. Klusie varoņi.
1934. Kalngali.

Kompozīcijas ar Ānna Brigaderes tekstu

Jāņa Mediņa opera «Sprīdītis».

Jāņa Kalniņa opera «Lolita brīnumputns».

Prof. Jāzeps Vītola mūzika pasakai «Princese Gundega un Karalis Brusubārda».

Prof. Jāzeps Vītola dziesmas jauktam korim — Diena beidzas. Daugava. Varoņa sirds. Dirīģents. Zemes bērns. — Vīru korim: Uguns milna. Mana tauta sērdienīte, mana tauta laimdienīte. Solo dziesmas: Skatat laudis rekur cēls. Baltā bērza šūpolitē. Baltie jēri. Nav nekāds brīnums. Danču tracis. Līdz pusnaktij. Laimes sveiciens.

Alfrēda Kalniņa solo dziesmas: Porukam (20. dz. burtn.). Tā stāsta. Mans jaunais vagnags (manuskripts). Ai, stundas! (manuskripts). Duetam jeb sieviešu korim: Daugavietes karogs (manuskripts). Jauktam korim (a capella): Dzimtenē (VI dziesmu svētku krājumā), Sanesat bēdu (turpat). Sirds klusaka (turpat). Vīru korim (a capella) — Daugava (turpat).

Emīļa Melngaiļa solo dziesmas manuskriptā — Pirmais marts. Kad būs rīts.

Lūcijas Garutā solo dziesmas ar klav. jeb orķestra pav. — Uz cita krasta (manuskripts). Sirds («Ko tad tu mūžam tā sēro, sirds...» (manuskripts).

L a u m a s R e i n h o l d e s solo dziesmas manu-
skriptā: Laipa. Aglavēna. Tāds mans vasa-
ras stūrītis, šis piecu bērnu būrītis.

J ā ņ a Z ā l ī t e s dziesmas jauktam korim — Dār-
gās ēnas — veltītas Kalpaka bataljonam manu-
skr. Tu tumšā stunda — Lieldienu dziesma
(iespiesta). Uguns milna. Baritonam ar klav.
pavadījumu (manuskr.).

A d o l f s Ā b e l e Kā saule kliecē tumsas varu
(Latvijas universitātes atgriešanās biedrības
himna).

H e l m ā r s P a v a s a r i s jauktam korim —
Drūms valdnieks. Sveču mēnesī (manuskr.).

Langmesera dāvātās grāmatas

- Otto Ludwigs Dramen.
In seinen Fusstapfen. Eine Erzählung frei nach dem Englischen Th. M. Sheldon. 1899.*)
Hehn. «Gedanken über Goethe». 1899.
Victor Hehn. Italien. 1899.
Ueber den hohen Bergen, Bauerngeschichten von Björnsterne Björnson I. und II. 1899.
Lenau's sämtliche Werke.
Jakob Burckhardt. Die Kultur der Renaissance in Italien. 1899.
Biographie Fr. Hebbels von Emil Kuh. 1899.
Dreizehnlinden von F. W. Weber.
Streifzüge im Engadin von J. C. Heer. 1901.
C. F. Meyer. Huttens letzte Tage. 1901.
— Gedichte. 1901.
Michel-Angelo von H. Knackfuss.
C. F. Meyer. Novellen I. u. II. 1902.
Grillparzers dramatische Meisterwerke. 1902.
C. F. Meyer. Jürg Jenatsch. 1902.
Briefe von Prof. Dr. Hilty. 1903.
Peter Rosegger. Ein Charakterbild von Theod. Kappstein. 1904.
Louise von François und Conrad Ferdinand Meyer.
Ein Briefwechsel, herausgegeben von Anton Bettelheim. 1905.

*) Gadu skaitļi — atzīmē dāvināšanas gadu.

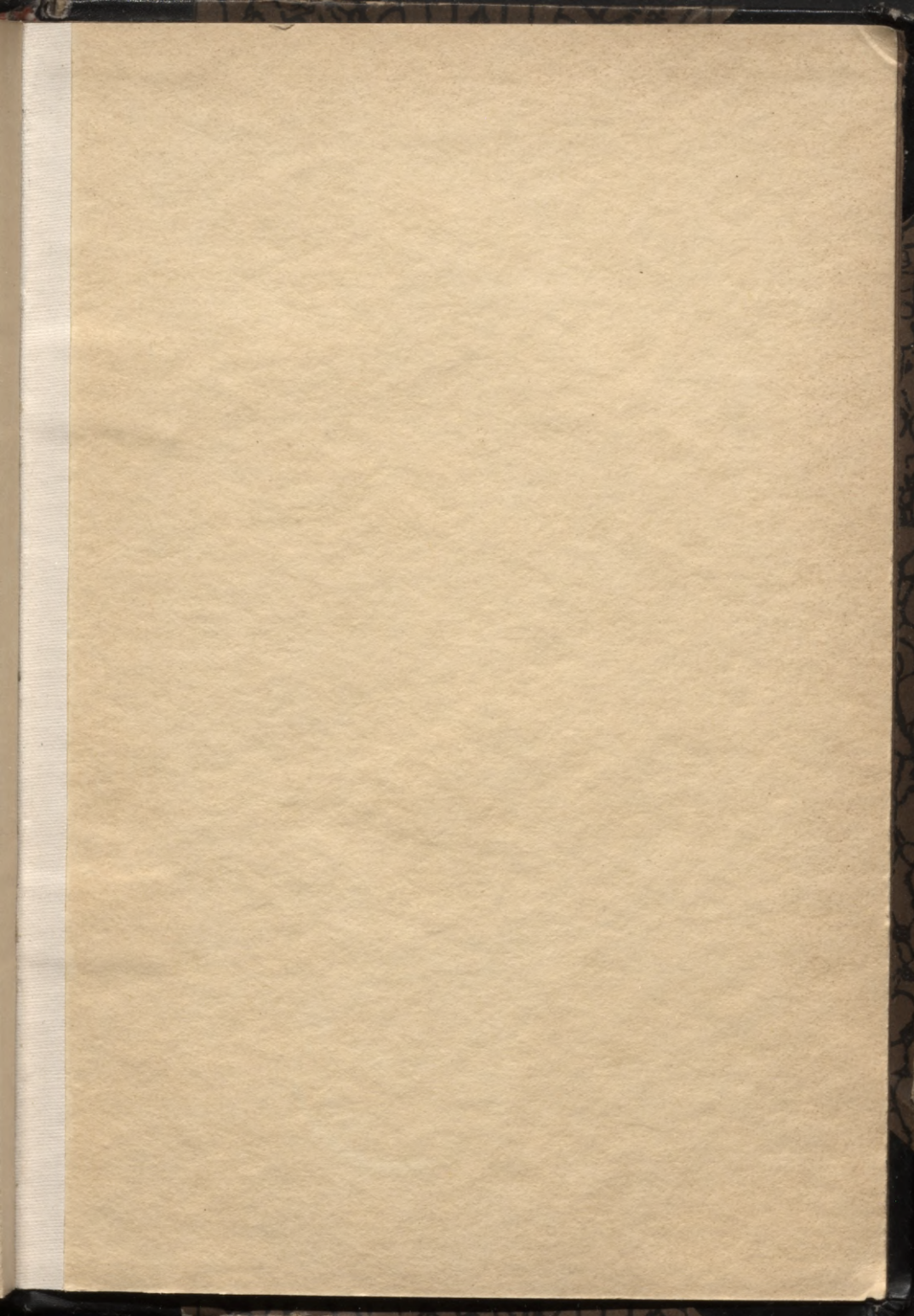
- Hebbels Briefe, ausgewählt von Kurt Kuchler. 1908.
- Johanna Luise Heilberg. Ein Leben in der Erinnerung noch einmal durchlebt, frei nach dem Dänischen von Hulda Prehn. 1911.
- Jeremias Gotthelfs ausgewählte Werke, Erzählungen.
- Nietzsches Briefe, ausgewählt und herausgegeben von Richard Oehler. 1911.
- Björnstjerne Björnson. Mary.

Dr. phil. A. Langmesera darbi

- A. Langmesser — Jakob Sarasin. 1899.
Eine moderne Orientreise. Von Dr. A. Langmesser.
- Dr. A. Langmesser — Allein durch den Glauben. Basel, 1901.
- Dr. A. Langmesser — Jesus von Nazareth (285 lapuses). 1902.
- Conrad Ferdinand Meyer — Sein Leben, seine Werke und sein Nachlass. Von A. Langmesser. 1905.
- Arnold Bovet. Von Dr. A. Langmesser. 1906. g.
Vom Lohgerber zum Diakonissenvater, Fr. Dändlikers Leben. Von Dr. A. Langmesser. Basel, 1908.
- Palästina. Wanderskizzen. Von Dr. A. Langmesser. 1912.
- Jesus Christus. Drei Vorträge (bez gada skaitļa).
Mose und Elia. Von Dr. August Langmesser (bez gada skaitļa).

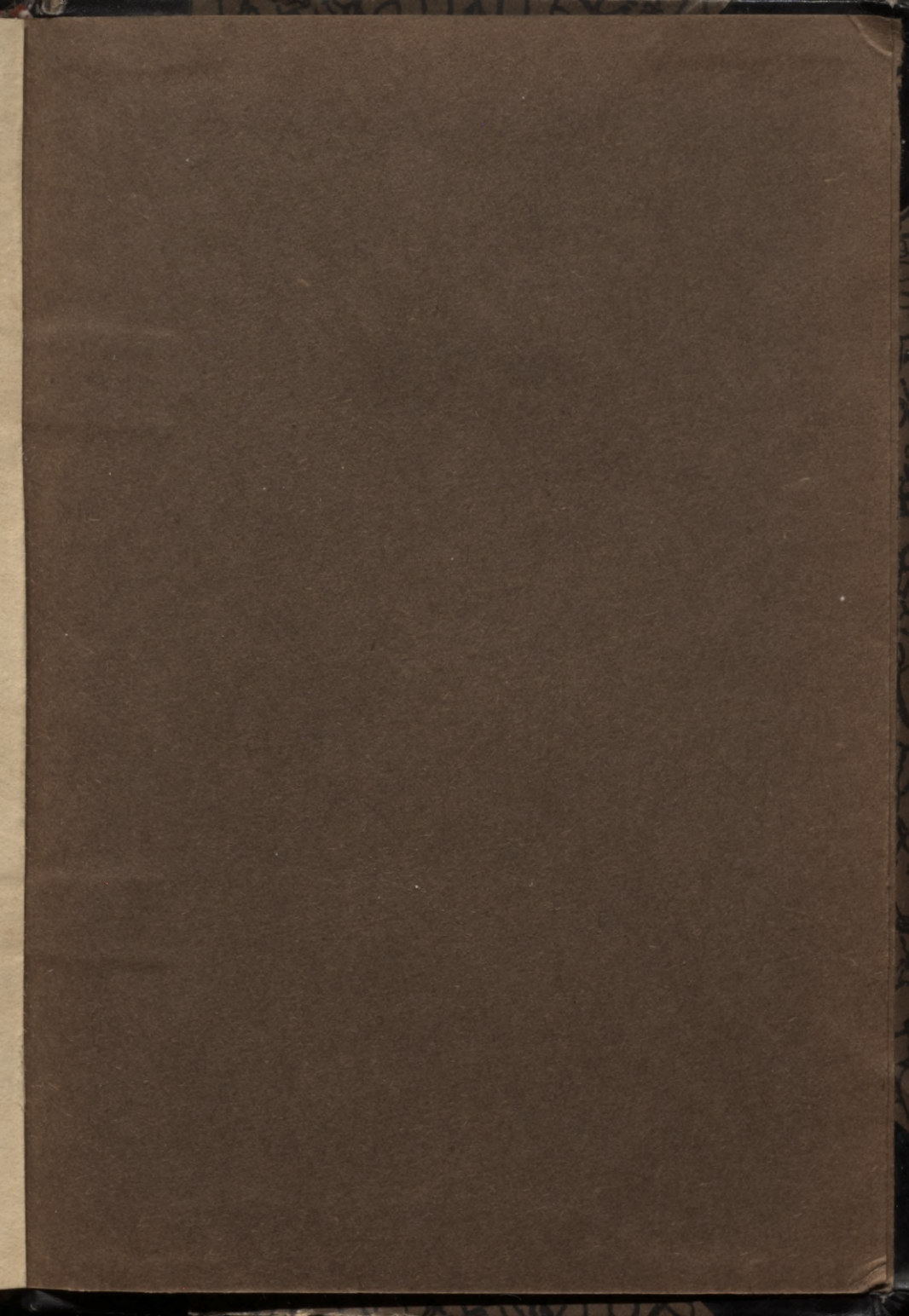

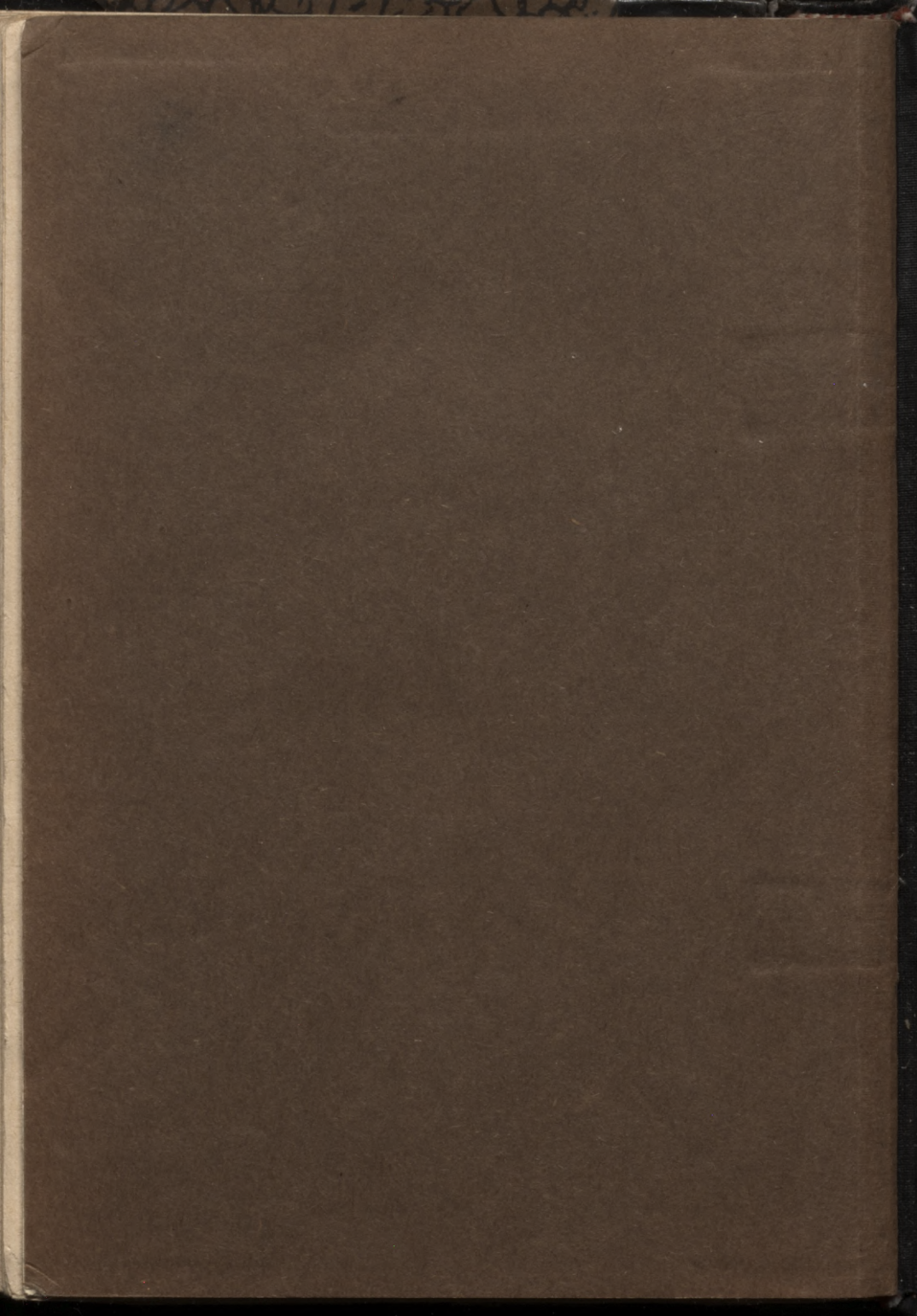
231978

23 NOV 1935

LB 1938

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309062308